

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2011 – 2013

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Klára Mutinská

**V. M. Kramerius a jeho Krameriusovy c. k. vlastenecké
noviny v době českého národního obrození**

Praha 2013

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Hugo Schreiber

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

FULL-TIME MASTER'S STUDY

2011 - 2013

DIPLOMA THESIS

Klára Mutinská

**V. M. Kramerius and His Newspaper “Krameriusovy c. k.
vlastenecké noviny” (Kramerius' Patriotic Newspaper)
During the Czech National Revival**

Prague 2013

Diploma Thesis Supervisor:

PhDr. Hugo Schreiber

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 8. března 2013

Klára Mutinská

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Hugu Schreiberovi za cenné rady, připomínky a doporučení, které mi poskytl při zpracování této práce.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na novinářskou a vydavatelskou činnost Václava Matěje Krameria v letech 1789 – 1808. Analyzuje primární prameny a hodnotí národně buditelský přínos Krameriových textů. Rovněž se zabývá významem V. M. Krameria v českém novinářství. Práce reflektuje kontext historické a politické doby počáteční fáze národního obrození. Zabývá se problematikou toho, zda je V. M. Kramerius zakladatelem novodobé české žurnalistiky a jakou měrou byla jeho osvětová a buditelská práce přínosná pro český národ.

Klíčové pojmy

Česká expedice, české národní obrození, české novinářství, diplomové práce, historické metody, jazyková práva, lidová vzdělanost, obsahové analýzy, osvícenství, publicistika, Václav Matěj Kramerius, vlastenectví.

Annotation

This diploma thesis deals with the journalistic and editorial activities of Vaclav Matej Kramerius during the period of 1789 – 1808. It analyses primary sources and evaluates the contribution of Kramerius' texts to the Czech National Revival. It also deals with the significance of V. M. Kramerius for the Czech journalism. The thesis reflects the historical and political context of the initial phase of the National Revival and explores whether V. M. Kramerius is a founder of the modern Czech journalism and to what extent his educational and revivalistic activities were beneficial for the Czech nation.

Key words

Content analysis, Czech expedition, Czech journalism, Czech National Revival, Diploma Thesis, Enlightenment, historical methods, journalism, language rights, patriotism, popular education, Vaclav Matej Kramerius.

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 ČESKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ ZA JOSEFA II., LEOPOLDA II. A FRANTIŠKA I.	11
1.1 Osvícenství – kolébka reforem.....	11
1.2 Vlastenectví a josefínismus v českých zemích	13
1.3 Společenská rovnost.....	17
1.4 Po nástupu Leopolda II. (1790 – 1792).....	19
1.5 Nová nařízení	21
1.6 Náhlá nevyjasněná smrt císaře	24
1.7 Období vlády Františka I. (1792 – 1835) a české vlastenectví	26
1.8 Nástin situace v českých zemích za napoleonských válek.....	31
2 LITERÁRNÍ POČÁTKY VÁCLAVA MATĚJE KRAMERIA	34
2.1 Osvícenský publicista v obrozenecké Praze.....	34
2.2 Spisy, které formovaly český lid.....	37
2.3 Nový směr českého novinářství	40
2.4 Národní probuzení.....	43
2.5 Divadlo jako kultura česká.....	45
3 POČÁTKY „KRAMERIOVÝCH NOVIN“	49
3.1 Od Schönfelda k Zlatému půlkolu	49
3.2 Bouřlivá atmosféra ve Francii a v českých zemích na stránkách „Krameriových novin“	52
3.3 Vývoj vztahu české obrozenecké inteligence k revoluci	56
3.4 Vláda Leopolda II. na stránkách „Krameriových novin“	59
3.5 Ostře proti ideálům revoluce.....	62
3.6 Stupňující se sympatie lidových vrstev s revolucí	65
3.7 Za jazyková a národnostní práva.....	67
3.8 Chvilé naděje i zklamání.....	70
3.9 Další zprávy v „Krameriových novinách“ a jejich nadčasovost	72
4 OSUD „KRAMERIOVÝCH NOVIN“ A „ČESKÉ EXPEDICE“	76
4.1 Přímý dotek války a „Krameriovy noviny“.....	76
4.2 Úpadek „Krameriových novin“.....	79
4.3 „Česká expedice“	82
4.4 Reedice knih.....	84

4.5 Romány a povídky	86
4.6 Cestopisy	89
4.7 Nové kalendáře tolerancí.....	90
4.8 Výchovně vzdělavatelská publicistika	92
4.9 Noviny a „Česká expedice“ po Krameriově smrti	95
ZÁVĚR.....	99
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A PRAMENŮ.....	103
SEZNAM PŘÍLOH.....	107

ÚVOD

Následující práce navazuje na předcházející bakalářskou práci. Věnuje se problematice národního uvědomování v době počátečního období českého národního obrození. V popředí zájmu se nachází národní osvětový buditel, osvícený vlastenec, publicista a novinář Václav Matěj Kramerius. Doba národního obrození a lidoví národní buditelé sehráli důležitou úlohu ve formování českého národního vědomí. Na přelomu 18. a 19. století došlo ke zcela zásadní změně ve vývoji českého novinářství. Principy publicistiky a zpravodajství, které jsou doposud dodržovány a jsou vnímány jako základní povinnosti všech médií, byly položeny právě Václavem Matějem Krameriem. Studie se věnuje „Krameriusovým cis. král. vlasteneckým novinám“ vycházejících v letech 1789 – 1808 a nakladatelství „Česká expedice“.

Práce si klade za cíl zmapovat a vyhodnotit přínosy Václava Matěje Krameria v oblasti českého novinářství a českého národního vědomí v dobách národního obrození. Pozornost je soustředěna především na osvětovou činnost, probíhající v letech 1789 – 1808, která byla ovlivněna společenským vývojem doby. V. M. Kramerius není mezi laickou veřejností příliš znám jako zakladatel moderní žurnalistické práce. V této směru je známější Karel Havlíček Borovský. Někteří historici (jmenujme například Doc. Milenu Beránkovou) však V. M. Krameria považují za zakladatele moderní žurnalistiky. Následující studie si klade za cíl dokázat, že Krameriova práce pro české novinářství a české národní obrození znamenala absolutní průlom v dosavadních zvyklostech. Snaží se potvrdit zásluhy, které měly rozhodující vliv při posilování českého národního vědomí a které dopomohly k tomu, že český jazyk přetrval germanizační útlak.

Úvodní část práce popisuje historickou situaci v českých zemích, která je významně ovlivněna událostmi evropskými. Nelze opomenout panovníky, kteří primárně určovali politickou situaci země. Tato část práce přibližuje v historických souvislostech události, které mají relevantní význam pro analýzu starých tiskovin. Druhá část sumarizuje dosavadní novinářskou a publicistickou činnost V. M. Krameria, jejíž podrobná historická studie byla předmětem zkoumání předcházející bakalářské práce. Stat' je rozšířena novými poznatky, zjištěnými při hlubším studiu dané tematiky. Třetí kapitola analyzuje historické prameny. Obsahuje úryvky novinových textů, které

byly veřejně šířeny mezi léty 1789 – 1795 v českých i okolních zemích. Hlavní otázky této části se dotýkají významů císařských dekretů a reakcí českých buditelů. Na veškeré události je pohlíženo v kontextu historické doby. Tyto skutečnosti jsou zohledněny v analýze vlastenecké činnosti V. M. Krameria. Závěrečná část studie řeší hlavně otázku „České expedice“, která měla klíčový vliv při formování novodobé vydavatelské činnosti. Ač V. M. Kramerius zemřel roku 1808, studie tento rok přesahuje. Důvodem je nutnost vypsát osud nejvýznamnějších českých novin a českého nakladatelství po smrti stěžejní osobnosti, která iniciovala jejich vznik i následnou kontinuální činnost.

Studie sumarizuje poznatky o práci českého národního obrozence Václava Matěje Krameria mezi léty 1789 – 1808. Spolu s prací, na kterou navazuje, kompletně mapuje jeho novinářskou a publikační činnost. Předložená studie proto aspiruje na možnost být publikována v recenzovaném odborném časopise, popřípadě sborníku.

Analýza čerpá základní poznatky z pramenů, které jsou staré více než dvě stě let. Byť některé jejich fragmenty se nepodařilo do dnešních dnů dochovat, je vskutku téměř zázrakem, že i dnes se v těchto vzácných tiscích můžeme dočíst o naší historii. Když člověk dostane do rukou stovky let starý papír, snad v každém se musí mísit pocit pokory a údivu. Práce s předměty nevyčísitelné historické hodnoty, které jsou ukládány v trezorech, vzbuzuje v člověku pocit nesmírné odpovědnosti.

1 ČESKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ ZA JOSEFA II., LEOPOLDA II. A FRANTIŠKA I.

1.1 Osvícenství – kolébka reforem

Osvícenství neboli „věk rozumu“, jako způsob života i jako jedna z nejvýznamnějších epoch v dějinách lidstva, má své prvopočátky již kolem roku 1700 v oblasti Anglie a Francie. Výrazněji se však směr projevil v polovině 18. století. Jeho hlavní úloha byla zřejmá již od samého počátku. Byla dána samotným názvem, přirozené světlo (fr. la lumière naturelle, odtud: les lumières = osvícenství). Ideály osvícenství se staly prvky pokroku, rozumu, svobody i náboženské a občanské tolerance. Tyto ideály prostupovaly celou osvícenskou epochou od raných začátků.¹ Osvícenci věřili, že společnost je připravena osvobodit se od vlivu středověkých pověr a zažitého tmářství. Věřili, že nyní již lid může poznávat čistou pravdu přírodních zákonitostí a logických úvah. Osvícenství bytostně proměnilo osobu člověka. Bůh už nebyl všemocný soudce, který řídí životy živých bytostí. Bůh nezmizel, ale byl odsunut do pozadí a stal se tím, kdo dává věci do chodu. Jejich samotný osud už ale neřídil. Člověku se tak dostalo nových poznání. Blesk na obloze již nebyl božím znamením, ale přírodním úkazem, který lze fyzikálně vysvětlit. První systematizovanou teorii v duchu osvícenství uvedl John Lock (1632 – 1704) v roce 1690 v díle „Dvě pojednání o vládě“. Nejvyšším zákonem je zde, podle Locka, společenská smlouva mezi svobodnými lidmi. Také díla významného francouzského spisovatele a filozofa Jeana Jacques Rousseaua (1712 – 1778) hovořila o rovnosti občanů a nutnosti respektování jejich vlastní vůle. Tyto myšlenky zazněly v díle „Úvahy o původu nerovnosti mezi lidmi“ (1755) a rovněž i ve „Společenské smlouvě“ (1762).² Dalšími neméně významnými mysliteli, kteří podporovali obdobné myšlenky, byli Immanuel Kant (1724 – 1804), Charles Louis Montesquieu (1689 – 1755) nebo Jean Paul Marat (1743 – 1793).

Myšlení položilo kořeny nových politických ideálů a evropské osvícenství se stalo kolébkou nového věku. Rovnost člověka v rámci společnosti a koncepce přirozených práv jedince se staly základními stavebními kameny pro nastupující

¹ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. s. 175.

² LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. Praha: Nakladatelství Libri, 1999. s. 9. ISBN 80-85983-27-3

politické proudy. Postupné odstraňování stavovských principů později dalo vzniknout politickému i filozofickému směru, který se nazývá liberalismus. Liberálové prosazovali nejen samotnou svobodu myšlení, ale i právo tyto myšlenky zveřejňovat (svoboda náboženského vyznání, svoboda tisku).³ Tato práva lidu měla zároveň mít svou platnost pevně ukotvenou v zákonech.

Odkaz myšlenek z Lockova díla „Dvě pojednání o vládě“ později rozvíjeli francouzští osvícenci druhé poloviny 18. století, kteří jej zároveň šířili mezi vzdělanci po celé Evropě. Francie po nástupu Ludvíka XVI. (žil v letech 1754 – 1793) na trůn (1772) byla ve velmi špatné hospodářské situaci a nebyla zde reálná vidina byť i malého zlepšení. Byly zde sice jisté pokusy o reformu, leč všechny se setkaly s problémy s privilegovanými vyššími stavy. Z tohoto důvodu tak byly všechny pokusy odsouzeny k nezdaru.

Absolutistický režim velmi pobuřoval především měšťanstvo. Měšťané platili daně, ale neměli zaručena takřka žádná občanská práva. Ve stále více napjaté atmosféře byl panovník nucen svolat setkání generálních stavů⁴, které se konalo v květnu 1789. Delegáti odmítali ukončit jednání, dokud nebude vyhlášena ústava. Celá situace se vyhrotila 14. července 1789, kdy nespokojeností zmítaný pařížský lid, v reakci na odvolání oblíbeného ministra financí, zaútočil na samotný symbol královské moci. Události revolučního povstání v Paříži (v noci ze 13. na 14. července 1789) a dobytí Bastily, vzbudily rozruch po celé Evropě. Mladá francouzská buržoazie s pomocí lidu zahájila nástup proti feudálnímu řádu a začala si vydobývat politickou moc.⁵ Útokem na pevnostní vězení Bastila začala revoluce, která zasáhla prakticky celou Evropu a která změnila její dosavadní tvář. Velká francouzská revoluce znamenala neklidnou a napjatou dobu, která svými dopady zasáhla i české země.

Josef II. (1741 – 1790) varoval svou sestru Marii Antoinettu (1755 – 1793) před silou francouzské revoluce slovy: „*Nepovažujte revoluci jen za pár písmen...*“.⁶ Ač byl v tu dobu císař habsburské říše již na smrtelném lůžku, i k němu ještě

³ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 10.

⁴ Generální stavy byly zákonodárný sněm tří francouzských stavů: šlechty, duchovenstva a třetího stavu (poddaní – měšťané, sedláci). Jednalo se o poradní sbor francouzských králů, který ale neměl přílišné vlastní pravomoci. Při vypuknutí Velké francouzské revoluce se generální stavy staly hlavním hybatelem události.

⁵ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. s. 25 - 26.

⁶ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. Český Těšín: BARONET & VIA FACTI, 1996. s. 118. ISBN 80-85890-94-1

stihly ohlasy revoluce proniknout. Vzbouřenci vypouštěli holuby s poselstvím „Jsme volni – následujte nás.“ V Rakousku i v Čechách se brzy poté objevili rebelové s knoflíky „Svobodu nebo smrt!“. Radikálové na zdi malovali revoluční symboly jako strom svobody nebo šibenici. A revoluční chaos se dále prohluboval.⁷ To vše se však dělo až na samotném sklonku Josefova života. Nejdříve je třeba si připomenout situaci v českých zemích v období vlády „lidského“ císaře.

1.2 Vlastenectví a josefinismus v českých zemích

Éru společné vlády Marie Terezie (1717 – 1780) a jejího syn Josefa II. v letech 1765 – 1780 lze označit jako dobu, která uzavírala kompromisy mezi minulostí a budoucností. Osvícenství a vlastenectví se rozvíjelo poměrně rychle. Oba vladaři podporovali různé reformy a byli více než nakloněni modernizaci. Marie Terezie byla vskutku obdivuhodnou ženou a panovnicí, která zavedla řadu reforem nejen v oblasti státní správy.⁸ Přesto až Josef II. byl tím, kdo se postaral o změny poměrů v české společnosti. Získal si tak velký obdiv a uznání prostých obyvatel. Josef byl velmi pokrokový, více než jeho matka. Někdy se vůči tradičním hodnotám choval možná až příliš nesmlouvavě. Minulost však nelze vymazat, a proto se císař nejednou setkal se vzdorem svých poddaných.⁹

Významným obdobím v této etapě vývoje politické moci bylo spojení panovnického absolutismu a osvícenských myšlenek, tedy tzv. osvícenský absolutismus čili osvícenské pojetí státu. Jednalo se o systém, který předpokládal součinnost všech složek státu od žebráka až po samotného panovníka. Tento postup pro svou správnou realizaci vyžadoval řadu hospodářských a společenských změn. Vládcí a jejich rádcové byli považováni za mimořádně inteligentní. Jejich úkolem tedy bylo řídit správný chod státu z jednoho centra, zajistit společenskou kázeň a odstranit případné problémy a nedostatky. Stát se snažil získat kontrolu nad společností.¹⁰ Vyhraněná forma absolutismu fungovala v Rakousku a podle panovníka Josefa II. se nazývá josefinismus. Jednalo se o vládní systém, který Josef II. zaváděl v době své samostatné vlády

⁷ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* s. 118.

⁸ Pravděpodobně nejdůležitějším krokem Marie Terezie bylo uzákonění povinné školní docházky pro děti ve věku od šesti do dvanácti let (1774).

⁹ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* s. 67.

¹⁰ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu.* s. 183.

v habsburské monarchii. Josefinismus se naplno projevil v životech všech obyvatel českých zemí.

Když vypukla Velká francouzská revoluce, na habsburském trůně byl ještě císař Josef II., který v osmdesátých letech provedl dlouhou řadu reforem. Během své vlády vydal na šest tisíc patentů. Léta panování Josefa II. (1780 – 1790) byla plná zásadních změn. Sehrál pokrokovou úlohu v dějinách monarchie a po právu se mu tak dostalo sympatií z řad lidových mas. Svými poddanými byl milován, vždy vůči nim vystupoval velmi vstřícně. Je nutné zde však rovněž zmínit, že ne vždy byly císařovy reformy obyvatelstvem přijaty s pochopením. Odpor tak vzbudila některá méně významná nařízení, která potlačovala jisté obecně uznávané tradice. Jednalo se například o patent, který zakazoval zvonit proti bouřkovým mrakům.¹¹ Zda se císař domníval, že tato tradice podporuje zažitá tmářství a pověry z dob minulých lze dnes jen těžko posuzovat. Rovněž i rušení klášterů či omezování počtu církevních svátků vyvolalo u obyvatel různorodé negativní reakce. Avšak i zde je třeba zmínit, že císař tato nařízení neuváděl v platnost se zlým úmyslem. Odpor byl přesto značný, a proto musel císař některá vyhlášení odvolat velmi brzy po jejich zavedení.

Josef II. byl neoddělitelnou součástí této historické etapy, která měla stěžejní vliv na vývoj a povahu českých vlastenců. Panovník při svém reformním díle nespoléhal ani na pomoc buržoazie, ani na pomoc poddaných mas. Oporou pro uskutečňování nových snah mu mělo být loajální vojsko ve spojení s byrokracií. Roku 1781 Josef II. zrušil cenzuru v Rakousku, byť tento stav trval jen krátce. Byl to však důležitý počín pro tiskovou svobodu, která zde pak byla srovnatelná se situací v Anglii či v Holandsku. V listopadu roku 1781 vešel v platnost patent o zrušení nevolnictví, který každému poddanému zaručil i právo svobodně vstoupit do stavu manželského. Dále nevolníkům, kdysi poutaným k půdě, dovolil volný pohyb. Zpřístupnil jim možnost svobodně se věnovat řemeslu a umění bez nutnosti získat k tomuto dříve potřebná vrchnostenská povolení tzv. zhosty. Tento patent o zrušení nevolnictví byl významný krok pro rozvoj kapitalismu v českých zemích a prospěl i rozvoji průmyslu a zemědělství. Nevolnictví se proměnilo v mírnější formu poddanství, robota zůstala i nadále zachována. Nevolníci byli do jisté míry osvobozeni, a proto se mohli proměnit

¹¹ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 28.

ve „svobodnou pracovní sílu“.¹² Císař se snažil v rámci reformy rovněž modernizovat i právní systém, zejména právo občanské a trestní.

Součástí centralizačního úsilí Josefa II. bylo prosazení jednotného úředního jazyka. V dědičných zemích se pochopitelně jednalo o němčinu. Německý jazyk se roku 1784 stal dorozumívacím jazykem v monarchii. Čeština ale nikdy nevytizela a spíše posilovala své postavení. A to především v českých novinách, divadlech i v knihách. Největší zásluhu na obraně českého jazyka mají čeští vlastenci a učenci, mezi které se řadil i Václav Matěj Kramerius (1753 – 1808). Překlady knih (vycházely v „České expedici“, založené roku 1790) i sepisováním a vydáváním českých novin Kramerius podporoval vědomí soudržnosti českého lidu nejen ve městech, ale především na českém venkově. Venkovský lid většinou hovořil pouze českým jazykem. Kramerius po celý svůj život, od vydání svého prvního výtisku českých novin („Schönfeldské císař. král. poštovské noviny“ z roku 1786) až po svou smrt v roce 1808, bojoval za češtinu. Svému mateřskému jazyku dával možnost plně vyniknout jak v novinách, tak i v překladech cizojazyčných knih.

Nutno zde zmínit, že v této době se české národní obrození nacházelo v obranné fázi (přibližně léta 1775 – 1805). V tomto období probíhala obrana jazyka a výrazně se projevoval odpor vlastenců a národních buditelů proti centralizačním snahám. Právě do této doby spadají počátky českého divadla, žurnalistiky i obrozeneckého básnictví. Národnostní citění bylo posilováno i stylem vlády Josefa II., jenž umožňoval zakomponovat do vlastenectví osvícenské prvky. Důkazem toho je sama generace Dobrovského, jejíž patriotismus vykazoval typické osvícenecké znaky. V dílech Josefa Dobrovského (1753 – 1829), i v počinech jeho stoupců, to lze dokázat množstvím sepsané historické literatury, myšlenkovým vzepřením, šířkou historického poznání a hloubkou promyšlenosti sociálněpolitické tendence. Připomeňme si ve zkratce nejvýznamnější osobnosti počáteční fáze národního obrození. Výrazné osobnosti nacházíme v oblastech:

- a) českého divadla: Prokop Šedivý (1764 – 1810), Karel Hynek (Ignác) Thám (1763 – 1816) a jeho bratr Václav Thám (1765 – 1816),
- b) dějepisectví: Gelasius Dobner (1719 – 1790) či František Martin Pelcl (1734 – 1801),
- c) jazykovědy: Josef Dobrovský (1753 – 1829),

¹² KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. Praha: Nakladatelství svoboda, 1978. s. 122.

d) české poezie: Antonín Jaroslav Puchmajer (1769 – 1820), Šebestián Hněvkovský (1770 – 1847), Vojtěch Nejedlý (1772 – 1844) a jeho bratr Vojtěch Nejedlý (1776 – 1834),

e) novinářství a nakladatelství: Václav Matěj Kramerius (1753 – 1808).

Nutnou podmínkou vývoje vlastenectví byl rozmach josefinského osvícenství, který přinesl potřebný živý společenský ruch i vzrůst obecné vzdělanosti a národního vědomí. Náboženská tolerance a snaha o kritické odsouzení projevů náboženské pověřivosti, která způsobovala škodlivé předsudky, vyústila ve změnu pohledu na dosavadní českou minulost.¹³ Důsledkem zmíněného stavu bylo, že se začalo zavrňovat nečestné úsilí o zkreslování náboženské tolerance, které vyvíjela protireformace.¹⁴ Zavrňovaly se nepravdy, které byly mezi lid šířeny účelově.

O nečestných úmyslech protireformace informoval a ostře proti nim vystupoval Václav Matěj Kramerius. Protijosefinskou opozici tvořily především vysoké státní úřady. Ty mohly řadu císařských výnosů účelově pozdržet či významově překroutit. Z vysokých církevních hodnostářů se nejvíce o uvádění zásad tolerančního patentu do praxe zasloužil královehradecký biskup Jan Leopold z Haye. O tomto díle budeme podrobněji hovořit v následující kapitole. Josef II. uvedl výnos v platnost roku 1781, čímž umožnil svobodné vyznání náboženství katolického, pravoslavného, luteránství i kalvinismu. Nutno však podotknout, že se nejednalo o plné zrovnoprávnění, ale šlo jen o tichý souhlas čili toleranci. Nekatolické vyznání stále mělo jistá omezení, přesto tento krok znamenal zásadní průlom v dosavadních zvyklostech.¹⁵ Ostré polemiky Kramerius tenkrát ušetřen nebyl. Jak bylo zakořeněno v jeho povaze, každá taková událost jej povzbudila k další osvětové práci. Ani v tomto případě tomu nebylo jinak.¹⁶

¹³ KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. s. 151. ISBN 80-7106-252-9

¹⁴ MUTINSKÁ, Klára. *Počátky novinářské činnosti V. M. Krameria*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Katedra mediálních studií. Vedoucí práce Otto NOVÁK. s. 27.

¹⁵ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 28.

¹⁶ Ještě téhož roku vydal Kramerius další knížečku, která se věnovala náboženské toleranci. Šířil tak osvětu a moudrost panovníka Josefa II. a jeho neutuchající zájem o český lid.

1.3 Společenská rovnost

Roku 1781 se proces společenské emancipace židovského obyvatelstva zintenzivnil. Záhy byly toleranční zásady rozšířeny i na Židy v Čechách, Rakouském Slezsku a na Moravě. Taktéž se nově začaly zavádět i židovské triviální školy (ješivy).¹⁷ Nejednalo se ani tak o problém náboženského nepřátelství, jako spíše o hospodářské a společenské nepřátelství. Srážely se zde dva názory, antijudaismus¹⁸ (nepřesně antisemitský¹⁹ proud) a proud filosemitský. Filosemitské myšlenky hájily Židy ve smyslu osvícenské snášenlivosti na úrovni svobodného jedince. Filosemité tvrdili, že Židé jsou nešťastným národem a že jejich zavrhování odporuje samotnému křesťanství i s jeho zásadou lásky. Antijudaismus, zaměřený proti náboženskému vyznání Židů, označoval stoupence židovské konfese jako narušitele veřejného pořádku a vyznavače škodlivé víry. Tehdejší příslušníci tohoto proudu rozhodně nenavrhovali řešení této otázky společenským osvobozením, nýbrž chtěli stoupence židovského vyznání vyhnat ze země. Jako alternativu navrhovali přinejmenším nutnost vyhradit určitou část území, provincii nebo město, kde by tito Židé mohli žít. V jiných lokalitách by se však nesměli zdržovat.²⁰ Josef II. zrušil roku 1782 většinu persekučních opatření z dob minulých, která byla zakotvena ve výnosech pruského krále Fridricha II. (1712 – 1786) i ve výnosech Marie Terezie (1717 – 1780).

Národnostní charakter Židů byl brán jako odlišný, a to z obou stran. Jak antisemitská, tak i filosemitská strana hovořila o Židech jako o národu, který je jiný. Má vlastní kulturu, tradice, způsob života i jiné mravní zásady. Počet Židů v zemi byl velký, a proto nebylo možné tuto otázku přehlížet. Antisemitismus viděl v Židech národ bez vlasti, národ bez vlastenectví. Viděl v nich lid vnitřně vykořeněný a údajně i lehce prodejný. Zde je vidět, jak se ve vlastenectví časem projevovaly nálady, které později pomohly dokončit pozvolnou přeměnu v nacionalismus.²¹ Pocit nadřazenosti vlastního národa nad národem jiným je problémem, který prostupuje celou historií lidstva.

¹⁷ BĚLINA, Pavel. KAŠE, Jiří. KUČERA, Jan. P. *Velké dějiny zemí Koruny české Svazek X*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001. s. 98. ISBN 80-7185-384-4

¹⁸ Teologický antijudaismus byl do počátku 19. století chápán jako rozpor mezi judaismem a křesťanskou konfesí. Nevztahoval se tedy na jedince s židovskými kořeny, ale byl zaměřen proti stoupencům židovského vyznání.

¹⁹ Pojem antisemitismus se používal až od druhé poloviny 19. století ve významu nenávisti vůči Židům ve smyslu náboženském, etnickém či rasovém.

²⁰ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2003. s. 109. ISBN 80-7184-833-6

²¹ Tamtéž, s. 109 - 111.

Vlastenectví je bezpochyby kladnou vlastností každého člověka, avšak měly by být dána jasná pravidla, kde končí obhajoba vlastního národa a začíná útlak národa jiného.

Vydání patentu o tzv. reformě berní a urbáriální bylo krokem k likvidaci nejméně oblíbené formy feudálního vykořisťování poddaných. Vlastenectví ke konci Josefovy vlády nabíralo čím dál více především znak politický. Bylo tomu tak v souvislosti s mocenským bojem šlechty s panovníkem. Josef II. byl po celou dobu vlády nad říší stále stejně vlastenecky smýšlející.²² V posledních letech vlády poddané zbavil výkonu robotní práce, a to přeměnou robotní renty v rentu peněžní. Josef II. reformami z let 1785 – 1789 způsobil radikální zlom reformní politiky novým josefínským katastrem. Tento katastr jako vůbec první již nerozlišoval rozdíl mezi panskou půdou, kterou si šlechta obdělávala ve vlastní režii, a mezi pozemky, které obdělával a držel sám poddaný. Jednalo se o tzv. dominikál a rustikál. Půda se sice rozlišovala kvalitou, ale zdaňovala se stejně. Berní a urbáriální patent byl pokus, jak radikálně přeměnit daňové a urbáriální zatížení venkovského poddanstva. Daně a platy pro vrchnost neměly činit více než třicet procent hrubého výnosu poddanské usedlosti. Taxy se vybíraly dle nového josefínského katastru. Dosavadní uspořádání vnitřní politiky se zcela změnilo.

Vrcholem počinů Josefa II. bylo zrušení roboty (1789). Poddaným poté zůstávalo z hrubého výnosu zemědělství celých sedmdesát procent. S tímto patentem rovněž padla i povinnost nakupovat zboží či služby výhradně od panstva. Proti tomu se samozřejmě ostře postavila konzervativní část velkostatkářů.²³ Nastalá situace znamenala výrazné zhoršení jejich postavení. Ve smyslu práva se přiblížili k poddaným, k jedné z nejnižších vrstev společnosti. Uvedme, že v létě roku 1789 Kramerius vydal první číslo svých vlastních „Krameriusových c. k. pražských poštovských novin“. V nich plně rozvíjel nejen své snahy o náboženskou toleranci, ale zároveň v nich vyzdvihoval práci prostých venkovských lidí. Tvrdil, že bez jejich tvrdé a velmi užitečné práce by se vyšší vrstvy, tedy včetně šlechty, nemohly obejít. Tím mírnil napětí, které mezi vrstvami společnosti panovalo.

²² KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. s. 143.

²³ MUTINSKÁ, Klára. *Počátky novinářské činnosti V. M. Krameria*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Katedra mediálních studií. Vedoucí práce Otto NOVÁK. s. 17.

Politika velkých a ožehavých reforem Josefa II. bezesporu měla pozitivní dopad nejen na tehdejší dobu v českých zemích, ale zároveň vytvořila i dobré základy pro budování nových trendů ve vývoji monarchie. Nezřídka se ale objevilo i protisměrné působení. Hlavními důvody tohoto jevu byl despotický styl vlády opřený o policii a ambiciózní a finančně značně nákladná válečná politika. V lednu 1790 předložila policie Josefovi II. zprávu o smýšlení obyvatelstva. Její část říkala, že: „*Téměř všechny zásady, na nichž Vaše Veličenstvo založilo svůj vládní systém, jsou bez ostychu a často s nemalou jízlivostí tupeny, když také myslí všech tříd a poddaných, ba i těch, kteří jsou Vašemu Veličenstvu osobně věrni a oddáni, jsou nanejvýše pobouřeny a znepokojeny...*“²⁴ Aby se zabránilo nejhoršímu, císař nakonec v lednu 1790 zrušil všechna nařízení pro Uhry. S výjimkou zrušení osobního poddanství, vyhlášení náboženské tolerance a některých dalších církevních reforem.²⁵

1.4 Po nástupu Leopolda II. (1790 – 1792)

Josef II. dovedl soucítit s poddanými. Ve svém reformním díle se proto snažil o zlepšení postavení prostých lidových vrstev. Možná si ale na svá bedra naložil více práce, než jakou by mohl kdokoli za svůj život dokončit. Dokázal nastartovat novou cestu, ale nedokázal svou vizi v praxi naplnit. Jeho odkaz tak museli převzít další příslušníci rodu habsburského. Josef II. byl nadmíru oblíbeným císařem především u obyvatelů venkova. Kvůli jeho lidskosti ho vyšší stavy odsuzovaly. Byl nesmírně inovativním člověkem. Myšlenky pokroku mu pravděpodobně vštípila jeho matka Marie Terezie, která sama prosazovala reformy a modernizaci říše. Byla obdivuhodnou panovnicí a vzornou matkou. Ve své matce měl Josef II. zřejmě svůj panovnický vzor.

Přesto se po smrti císaře Josefa II. (20. února 1790) říše nacházela ve velmi neutěšeném stavu. Velký panovník navždy odešel a v zemi stále vzrůstala obecná nespokojenost s poměry, které měly na svědomí dlouhé války – drahota, násilné odvody a rekvizice pro armádu. Situace byla doslova kritická hlavně v době vypuknutí války s Turky, kdy vojsko zoufale potřebovalo potraviny a krmivo pro koně. Vlivem Velké francouzské revoluce obyvatelstvo odmítalo akceptovat většinu despoticky

²⁴ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 28.

²⁵ BĚLINA, P., KAŠE, J., KUČERA, P. J. *Velké dějiny země Koruny české Svazek X*, s. 126.

prosazovaných císařských nařízení. Poměry na území habsburské říše se v tuto dobu dostaly až do takového stavu, že mnozí pozorovatelé na začátku roku 1790 otevřeně spekulovali o možnosti rozpadu celé habsburské říše.²⁶ V takto neutěšeném stavu převzal Rakousko Josefův o šest let mladší bratr Leopold. Dosavadní vévoda toskánský sdílel osvícenské názory, avšak nikoli radikalismus. Opatrnost byla hlavní charakteristikou Leopoldova počínání. Zastával heslo: Abych mohl skočit, musím o krok ustoupit. Panování Leopolda II. trvalo velmi krátkou dobu – pouhé dva roky.

Leopold II. (1747 – 1792), celým jménem Petr Leopold – obratný diplomat, zastánce linie umírněného osvícenství, rafinovaný opatrník, oportunist a odpůrce konfliktů. Nastoupil na habsburský trůn jako zralý muž ve čtyřiceti třech letech. Byl devátým potomkem Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského (1708 – 1765). Leopolda také vychovávali v osvícenském duchu. Rozhodně však neměl tak despotické sklony jako starší bratr. Leopold rád hledal kompromisy a společné cesty ke společným cílům. Jeho obdivuhodnou vlastností byla dovednost dosáhnout požadovaného výsledku za pomoci menších i větších dočasných ústupků. Od smrti otce v roce 1765 vládl ve vévodství toskánském. To bylo vedlejší habsburskou državou tzv. sekundogeniturou, rezervovanou pro druhorozené syny. Ve stejném roce také pojal za manželku, dceru krále Karla III. Marii Luisu Bourbonskou. Mezi lety 1767 – 1788 přivedl tento pár na svět šestnáct dětí. Celkem se Leopoldovi narodilo dvanáct synů, dospělosti se dožilo třináct dětí. Vládu v Toskánu přenechal Leopold, po smrti Josefa II., svému synovi Ferdinandovi.²⁷

Leopold bratra Josefa kritizoval za snahy, které měly změnit ráz říše. Razantní novoty s sebou vždy přináší i odmítavé postoje a nespokojenost. To si Leopold uvědomoval možná lépe než kdokoli jiný z předešlých panovníků. Ač měl bratra rád a jako osobnost jej uznával, prohlásil o něm, že: „*Josef měl příliš mnoho vynikajících vlastností pro vladaře naprosto nevhodných.*“²⁸ Leopold se již jako velmi mladý zajímal o politické záležitosti. Sledoval počiny svého bratra a již roku 1779 si poznamenal „... vede neslýchané, despotické a vysloveně nerozumné řeči o tom, co by si

²⁶ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 29.

²⁷ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. s. 122 - 123.

²⁸ Tamtéž, s. 124.

přál udělat proti úředníkům, celým národům, Uhrám, Nizozemí a dalším, za což, neboť je to veřejně známo, je nenáviděn, obáván a kritizován.“²⁹

Leopold byl všemi uznáván pro svou moudrost a vladařský talent. Ale rovněž tak mu často vyčítali nesamostatnost, nerozhodnost a často též i popudlivost. Ovládal jak přetvářku, tak i diplomatické pokrytectví. Údajně to bylo projevem jeho zvýšené nedůvěřivosti.³⁰ Přístup k reformám byl u obou bratrů odlišný, což zřetelně dokazuje rozdílný způsob rušení klášterů. Zatímco Josef II. kláštery či jejich části zrušil jednorázovým příkazem, Leopold si počínal v Toskáně jinak. Nejdříve zakázal přijímat klášterům novice. Přirozeně tak musel jejich počet postupem času klesat. Po úbytku řeholníků na určitý počet vydal nařízení, kterým byly kláštery zrušeny.³¹ Toto je příklad odlišného řešení velmi podobné situace. Z něj je patrné, že oba bratři měli rozdílnou povahu a rozdílné přístupy k řešení vladařských otázek.

1.5 Nová nařízení

Dědictví otevřené války s Tureckem, povstání v Belgii, vypjatá situace v Uhrách, hlasitá opozice v Rakousku i v českých zemích a nebezpečné ozvěny revoluce z Francie. Leopold II. rozhodně nenastupoval na trůn za příznivé situace. Josef mu zanechal vládu ve velmi neutěšeném stavu. Habsburská monarchie se téměř hroutila v základech a vnitropolitická situace nebyla o nic lepší. Městská a církevní opozice v jednotlivých korunních zemích začala Leopoldovi předkládat různé požadavky. Svě sestře si panovník jednou postěžoval slovy: „*Věci jsou v naprostém zmatku. V provinciích to všude kvasí. Celý svět, provincie, sedláci, města, šlechtické rody, kupci, biskupové, kněží, mniši se dožadují práv a svobod. Mysli na mou zoufalou situaci a měj se mnou soucit.*“³² Leopold měl značné zkušenosti z Toskánska, které mu byly nesmírně nápomocny v řešení nastalých problémů při nástupu do nového úřadu.

Nový úkol vladaře byl zcela jasný – celkově uklidnit poměry. Bylo tedy třeba ukončit války a provést drobné ústupky ve vnitřní politice. V létě 1790 proto Leopold ukončil válku s Turky, uzavřel dohodu a rok poté s nimi podepsal mír. Podařilo se mu

²⁹ BĚLINA, Pavel. KAŠE, Jiří. KUČERA, Jan. P. *Velké dějiny země Koruny české Svazek X*, s. 251.

³⁰ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 203.

³¹ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 30.

³² WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského*. Přeložil M. Churaň. Praha: Ikar, 1996. s. 227-228. ISBN 80-7202-050-1

dohodnout s Pruskem společný postup vůči revoluční Francii.³³ Leopold chápal francouzskou revoluci jako důsledek nerozumné absolutistické vlády. Základ spojenecké politiky, která se snažila o úřední zásah feudální Evropy proti francouzské rebelii, byla pilnická deklarace ze srpna roku 1791. Obě mocnosti – Rakousko i Prusko – v ní potvrdily ochotu uvést Francii do předrevolučních dob. Leopold se však snažil, pokud to jen šlo, vstup Rakouska do válečného konfliktu s Francií oddálit.³⁴

Nařízením z jara 1790 panovník nadmíru uspokojil především feudály, když anuloval berní a urbaniální reformu v českých zemích. Tak byly obnoveny celkem nedávno zrušené poddanské robotní i jiné povinnosti.³⁵ Tímto se situace vrátila takřka do stejného stavu, jako byla v roce 1775. Regulativem se opět stal robotní patent Marie Terezie z roku 1775. Vladař zvolil raději cestu zpět do minulosti, než by se otevřeně utkával s odporem. Chtěl působit velkoryse při svém vstupu na trůn. Odsoudil tím však další minimálně dvě generace k robotě na vrchnostenském, tedy do roku 1848. Budiž řečeno na obranu Leopolda, že tento krok byl pravděpodobně nevyhnutelný. Napětí v českých zemích se pochopitelně stupňovalo. Venkovští lidé nebyli s nastalou situací spokojeni. Kramerius na počátku května 1790 v novinách komentoval tyto události s klidem sobě vlastním. Obhajoval rozhodnutí panovníka, jehož výnosy je nutno respektovat, byť se sebezapřením. Svě čtenáře ujišťoval, že panovník je moudrý a rozhodně nechce činit příkoří svým poddaným.

Josefínská reforma berniční byla rovněž zrušena. Jediným ústupkem byla možnost, aby se na určitých panstvích poddaní dobrovolně dohodli se svými vrchnostmi o vykoupění z roboty nebo o roční peněžní náhradě za robotní práci. Zrušení nejradikálnější Josefovy reformy přirozeně vyvolalo velký neklid u venkovského lidu. Některá panství zažila otevřený odpor poddaných proti vrchnostem. Opatření úřadů však byla tvrdá. Proto se podařilo zabránit masivnějším nepokojům a nespokojenost lidu nepřerostla v nic radikálnějšího.³⁶ Pro vládu to ale přesto byl velký problém. Nejednalo se jen o odpor a nespokojenost lidu se staronovým stavem. Jednalo se rovněž o důsledky události, která proběhla ve Francii. Velkou hrozbou pro vládu byly noviny, které s velkým zájmem sledovali hlavně lidé na venkově. Další hrozbou byly i písně

³³ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 29.

³⁴ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 204.

³⁵ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. s. 126.

³⁶ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 206.

potulných kramářů. Veškerým špatným vlivům měla učinit přítrž všudypřítomná cenzura. S cenzurou bude následně bojovat i Václav Matěj Kramerius.

Přínosnou taktikou Leopolda byl krok, kdy se dal korunovat českým králem. Byla to totiž jedna z proseb, se kterou stavové hned po jeho nástupu na trůn přišli. Po říšské korunovaci ve Frankfurtu nad Mohanem a uherské v Prešpurku, se Leopold II. nechal korunovat i na krále českého. Josef tento krok údajně provokativně a vědomě zanedbal.³⁷ Již v květnu 1790 bylo oznámeno, že se Leopold dá v Praze korunovat. Ač se jednalo o formálně politický a symbolický akt, měla korunovace pozitivní rysy. Okázalý korunovační obřad se konal v září 1791. Již dlouho předem žila Praha jen korunovací a ani po oficiálním ukončení oslav veselí neutichlo. Oficiální konec oslav představoval veliký ples v Nosticově divadle. Ale další radovánky, hostiny a plesy neskončily. Pobyt královské rodiny v Praze se protáhl až do začátku října 1791.³⁸

Politický obsah českého vlastenectví v době Leopoldově byl jasně vyjádřen oddaným poměrem k české koruně. Ta představovala trvalý a nejvyšší symbol české státnosti. I druhý takový symbol (dvouocasý lev) byl prezentovaný jako ztělesnění dřímající síly národa. Zasluhoval si náležitou úctu a pozornost. Rovněž tak se v českém vlastenectví nově objevuje poměr národa a krále. Král již není zodpovědný vůči stavům, ale zavazuje se pečovat o celý národ. Celý národ, bez rozdílu tříd, nyní vystupoval jako celek. Tato nálada vlastenců se naplno projevila při korunovaci Leopolda. Lidové vlastenci zastávali názor, že korunovace není pouhá obřadnost. Je stvrzením svazku oboustranného závazku mezi národem a králem.³⁹ Tak, jak napsal V. M. Kramerius v „Krameriusových c. k. vlasteneckých novinách“: *„Den tedy šestý běžícího měsíce září byl den slavný, na kterýž Národ Český svého v největší slávě korunovaného Krále Českého spatřil. Necht' nedí žádný, žeť to zbytečná ceremonie jest, když národ svého krále korunuje a když král od svého národu korunovati se dává; anobřž jest to svaté jednání, kteréž vpravdě krále k milostivosti a lid k povinné oddanosti vzbuzuje.“*⁴⁰

Císař si vyslechl i památný projev Josefa Dobrovského o významné, ač nedoceňované roli slovanských obyvatel ve svazku národů mnohonárodnostní habsburské říše. Dobrovský zde přednesl své myšlenky a obavy o vnitřní sociální neklid

³⁷ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* s. 128.

³⁸ KOČÍ, Josef. *České národní obrození.* s. 215.

³⁹ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus.* s. 156 - 157.

⁴⁰ Tamtéž, s. 158.

a nacionální nenávisť, kterou germanizace způsobuje. Leopold II., na důkaz své velkorysosti a úcty k národu českému, poté podepsal statut nově zřízené stolice českého jazyka a literatury na pražské univerzitě.⁴¹ Tento čin se stal mimořádně významným pro české národní obrození. Českému hnutí se tak dostalo oficiální státní instituce, která pěstovala výuku češtiny mezi vysokoškoláky.⁴² „Krameriovy noviny“ nemohly zůstat stranou a doslova nad ní jásaly. Tato problematika se bude podrobněji studovat v následující kapitole.

Leopold II. ke své říši přistupoval jako k územním souborům. Neviděl v nich jednotlivý stát, ale jednotlivé země. Podporoval proto do jisté míry decentralizaci státu. Rozšiřoval také různé pravomoci zemských sněmů. Nutno zmínit, že byrokracie ale byla hlavní tepnou moci panovníka. Odlišné poměry nejednou dopomohly nenásilnému prosazení císařských nařízení. Leopold podporoval i vrstvy měšťanstva a dával jim pocit vědomí vlastní důležitosti. Dokazoval to vždy, když měšťany zval na jednání a společenské události, které doposud náležely výhradně šlechtě.⁴³

1.6 Náhlá nevyjasněná smrt císaře

Když Leopold II. opustil začátkem října 1791 Prahu, zastavil se během cesty ještě na inspekci v pevnosti Josefov. Dále pak pokračoval přes Olomouc a Brno. Během zmíněných cest se u něj projevil vážné zdravotní potíže – bolesti žaludku a střev. Těchto problémů se již nikdy zcela nezbavil, i když se jeho zdravotní stav na několik měsíců zlepšil. Poté se však obtíže znovu projevil s ještě větší intenzitou. Jestli tyto problémy později sehrály v nečekané císařově smrti hlavní roli, dnes jistě nevíme. Zcela jistě však pomyslný jazýček vah života a smrti naklonily proti Leopoldovi. Císař Leopold II. zemřel náhle 1. března 1792, během pouhých dvou dnů. Dodnes není zcela jasná příčina císařova náhlého skonu. Dle oficiálních závěrů se jednalo o sněť, gangrénu, postupné odumírání části tkání. Lze však stejně tak uvažovat i o atentátu či

⁴¹ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* s. 130.

⁴² KOČÍ, Josef. *České národní obrození.* s. 219.

⁴³ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848.* s. 31.

o zabití ze žárlivosti.⁴⁴ Jiné zdroje ale tvrdí, že pravou příčinnou smrti bylo nachlazení a levostranný zápal plic.⁴⁵

Záhada rychlého a nečekaného konce Leopolda byla předmětem mnoha spekulací. Poddaní hojně diskutovali o možných příčinách smrti, neboť středověká představa magických sil a nadpřirozených bytostí ještě nebyla zcela zažehnána. Císař tak podle nich mohl zemřít v důsledku nemoci či nákazy, která však byla zapříčiněna kouzelnou mocí. Racionální názory o spáchání atentátu se šířily hlavně v kruzích učených. Oficiální dvorní diagnóza hovořila o sněti. Ta mohla být způsobena buď bakteriální infekcí, nebo poraněním. Nejvíce pravděpodobným se ovšem skutečně jeví zmíněný atentát.⁴⁶ Napovídá by tomu fakt, že Leopold zemřel na začátku března 1792, tedy v krajně napjaté době vztahů s revoluční Francií. Leopold byl teoretickým spojencem uvězněného Ludvíka XVI. a navíc se netajil tím, že by se pokusil vojenskou silou pomoci své sestře Marii Antoinettě.⁴⁷

Kramerius byl zprávou o císařově smrti velmi zarmoucen. Vydal několik zpráv, které oplakávaly zemřelého císaře. Rovněž pak vycházely zprávy, které vyjadřovaly přání, aby na trůn nastoupil stejně milostivý panovník, jakým byl Leopold II. Podrobněji se této tématice budeme věnovat později.

V tuto chvíli můžeme pouze spekulovat nad tím, jak by se situace s revoluční Francií vyvíjela dál, pokud by Leopold II. náhle nezemřel. Jaké kroky by podniknul a co by to pro české země znamenalo? Určitě by nenastala strnulost a jistý návrat do minulosti, jak se tomu stane za vlády Leopoldova následníka. Čeští vlastenci a osvícenci by měli daleko lepší postavení a měli by tudíž i lepší možnosti pro realizaci svých myšlenek. Situace naší země by mohla být lepší. Ale to zůstane navždy nezodpovězeno. Osvícenští demokraté po Leopoldově smrti ztratili velkou oporu, možná právě tu nejvýznamnější. Dalo by se říci, že Josef II. vytyčil směr, kterým se má říše vydat. Leopold II. se snažil tuto cestu udržet, ale musel učinit jisté kroky, které byly pro další rozvoj nezbytné. Byl i přes krátký čas vlády velmi čínorodý, možná více než jeho bratr. Josef II. započal cestu k mnoha novým věcem ve velmi krátkém čase. Právě

⁴⁴ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* s. 131.

⁴⁵ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského.* Přeložil M. Churaň. s. 226.

⁴⁶ Neoficiálně se mezi obyvateli šířila informace o tom, že císaře zabila žárlivá milenka. Jak již bylo řečeno, středověké pověry ještě stále nebyly zcela vymýceny z mysli prostých lidových vrstev. A proto byly stále živeny domněnky odporující zdravému rozumu.

⁴⁷ Můžeme tedy říci, že atentát na císaře mohl nechat vykonat kdosi z revoluční Francie.

rychlost nejednou způsobila, že některé výnosy se s postupem času ukázaly jako neudržitelné. Zůstalo poté na Leopoldovi, jak se s tímto odkazem vypořádá. Ač byl opatrnější než jeho bratr, stále zachovával to podstatné z Josefových záměrů. Ale nezískal si u poddaných ani zdaleka takovou oblibu jako bratr. Leopold II. přebíral říši ve stavu, který nebyl nikterak záviděníhodný. Přesto nelehkou situaci zvládl a i přes některé méně oblíbené výnosy pokračoval dál stylem modernizace země podle vzoru své matky Marie Terezie a svého bratra.

1.7 Období vlády Františka I. (1792 – 1835) a české vlastenectví

Po osvícensky a pokrokově smýšlejících synech Marie Terezie přichází na trůn protipól. Pomyslné politické kyvadlo se v habsburské monarchii obrátilo opět ke konzervativnímu směru. Nejstarší syn Leopolda II., František I. (žil v letech 1768 – 1835), Rakousko opět převtělil do státní a společenské strnulosti. Jeho vláda trvala úctyhodných čtyřicet tři let. Císař František i jeho političtí rádcové však českému lidu zůstali navždy cizí.⁴⁸

František se narodil 12. února 1768 ve Florencii, kde také vyrůstal. Toskánskému princovi se dostalo pečlivého a promyšleného vzdělání. Otec mu odmala vštěpoval nespočet zásad a nepsaných pravidel. Prvorozený syn byl vychován v několika jazycích, bez stavovské povýšenosti. Naučil se řadu dovedností, které byly pro vladaře nezbytné. Mezi nimi byly mimo jiné i nejvyšší zásady panovníka – soucit, lidskost a starost o blaho lidu. Tento program měl plně odpovídat zásadám osvícenského myšlení. V praxi se tato cesta však stala takřka nemožnou. František i jeho bratr Ferdinand byli chlapi neposlušní, pyšní a lstiví a nebylo možné je přimět k rozumné a smysluplné práci. Takto je hodnotil jejich vychovatel. Otec Leopold o nedostacích svých synů také věděl.⁴⁹

Uvolněnou atmosféru dvora ale nerad viděl tehdejší císař Josef II., a tak se v roce 1784 rozhodl, že šestnáctiletý František má být dále vzděláván ve Vídni. Vzdělání pro budoucí vladaře mělo obsahovat hlavně praktické vladařské záležitosti, kterým by mladý František měl být učen pod dohledem zkušeného člověka. Josef II. se

⁴⁸ KUTNAR, František. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*. Praha: Historický klub, 1948. s. 145.

⁴⁹ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského*. Přeložil M. Churaň. s. 222.

rozhodl vzít si mladíka na starost. Byl znám svou vladařskou pílí. Také proto byly na Františka kladeny vysoké nároky fyzické i psychické. Pro chlapce to muselo být velmi těžké, neboť tyto nepříjemnosti na něj působily v neosobním a poměrně chladném prostředí bez přátel a bez nejbližší rodiny. Na své okolí František I. vždy působil značně nejistě, možná až bázlivě. Strýc mu sice přenechával jistou část úřední agendy k vyřizování, aby se naučil pod jeho dohledem co nejvíce praktických věcí. Příliš dobré výsledky to ale nepřineslo. Františkovi často chyběla samostatnost v jednání a tvořivost.⁵⁰

Jeho osobní vlastnosti se promítly i do samotného stylu jeho vlády. Pro zemi představoval návrat k jistotám minulosti. Cokoli nové pro tohoto panovníka znamenalo skrytý problém. Proto po celý čas své vlády nad říší zastával poněkud zpátečnické názory. Jeho předci se snažili říši modernizovat. František I. ji opět navracel zpátky do časů, jež už měly být dávno překonány. Doba, ve které František I. vládl, byla mimořádně bouřlivá. Josef II. se snažil svého synovce připravit na těžké břímě vladaření. Francouzská revoluce, následovaná érou Napoleona Bonaparte, ale představovala situaci, se kterou by se možná i sám Josef II. těžce vyrovnával.

František I. byl v letech 1792 – 1835 král uherský a český. V letech 1804 – 1835 císař rakouský a mezi léty 1792 – 1806 (jako František II.) také poslední císař Svaté říše římské národa německého. První polovinu svého panování František vnímal jako éru naprostého zmaru a rozvratu. Příslušník rodu Habsburků, kteří vládli nepřetržitě přes tři sta let v rozsáhlé říši, údajně tiše sdílel stanovisko konzervativců. Podle něj tak půdu pro revoluční drama a boření starobylých zvyklostí připravil svými neodpovědnými reformami a příliš ukvapenými soudy Josef II., jeho vlastní strýc a vychovatel.⁵¹ Jako příslušník vznešeného rodu to však nikdy nemohl říci přímo. Habsburkové proti sobě nikdy veřejně neútočili.

Válečná situace Evropy, Velká francouzská revoluce a následně výpady Napoleona se pochopitelně nemohly vyhnout ani českým zemím. Od roku 1792, přes období napoleonských válek (1799⁵² – 1815) až po definitivní pád Napoleona⁵³, se české země musely vyrovnávat s atmosférou plnou napětí. Evropští panovníci

⁵⁰ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 32.

⁵¹ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. s. 153.

⁵² Nástup Napoleona Bonaparte k moci.

⁵³ Bitva u Waterloo roku 1815.

vystupovali tvrdě proti revoluci, proto roku 1792 Leopold II. vytvořil pakt proti Francii. Napětí trvalo dlouhých dvacet tři let. Konkrétním náladám a vlasteneckým tendencím v českých zemích se budeme podrobně věnovat v dalších kapitolách. Podíváme se i na stránky „Krameriových novin“, které o válkách habsburské monarchie informují velmi intenzivně. Čísla z válečných let jsou plná popisů jednotlivých tažení, úspěchů i porážek. Války působí negativně na nálady v české společnosti a přivádějí ji navíc i do materiální bída. Strohé popisy válečných událostí postupně vytlačí téměř veškeré obrozenecké snahy a uvrhnou české noviny do fáze strnulosti.

Francouzské revoluční války se rozdělily na několik sérií, které probíhaly mezi revoluční Francií a sousedními evropskými mocnostmi. Během tohoto období se fronty neustále posouvaly Evropou tam a zpět. České země po celou dobu válečného konfliktu sehrávaly hlavně roli zásobovacích. Představovaly zdroj lidských sil i materiální základnu monarchie. Z celých Čech i Moravy se postupně odváděli muži i chlapci na fronty. Byl odváděn ročník po ročníku, po několik dlouhých let. Většina mužů a chlapců se přitom již nikdy do své vlasti nevrátila. Mnohdy mladí vojáci ani nevěděli, za co že podkládají vlastní životy a proč musejí po tisících umírat na bojištích v cizích zemích. Feudální Evropa se postupně měnila v Evropu kapitalistickou.⁵⁴ Daň za tuto změnu se platila krví. Ani lidé, kteří nebojovali na frontách, nezůstali stát stranou té hrůzy. Museli odvádět finance či zboží do chřtánu války. Sami pak často končili v nouzi a bídě, ale zůstali naživu. Válka byla značnou ekonomickou zátěží pro všechny zúčastněné. Veškeré prostředky, finanční i materiální, živily vleklý válečný konflikt. *„Byl to tedy jev, který rozrušil poměrně klidný tok lidového života, uvolnil rodinnou soudržnost a poničil výsledky práce a hospodářskou stabilitu statků. Byl to dravý vpád nelitostné skutečnosti, která se ohlašovala drancujícími průtahy cizích i domácích vojsk, loupáním, pálením, která doléhala na prostého člověka opětovnou povinností stavění rekrutů, odváděním nebývalých dávek naturálních a peněžitých...“*⁵⁵ Ke strádání fyzickému se připojovalo i duševní trápení. Války si na obyvatelstvu vybíraly krutou daň.

Znaky českého vlastenectví se nutně musely změnit. Velká francouzská revoluce vyvolala u obyvatel nejistotu a neklid. Války ohrožovaly jak hospodářskou existenci, tak i samotný individuální život obyvatel. Všichni, bez rozdílů tříd a postavení, ve

⁵⁴ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* s. 143.

⁵⁵ KUTNAR, František. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu.* s. 95.

svých myslích cítili potřebu bránit se. A právě z myšlenky a pocitu životního ohrožení jedince a společnosti, myšlenkové samostatnosti země i národa čerpá sílu vlastenectví.⁵⁶ Od tohoto okamžiku roste národní vědomí napříč celou společností. Česká společnost již dále nechtěla zůstat stranou v rozhodujících okamžicích. Za válku již obyvatelé platili daň nejvyšší, v podobě vlastních životů. Přelom 18. a 19. století byl pro českou historii významným národotvorným obdobím. V čase dramatického a mimořádně konfliktního celoevropského dění se postupně vytvářelo společenství, které jsme si zvykli označovat jako národ český.⁵⁷ „*Přitom vlastenectví trvá jako přirozený první stupeň nacionalismu, jako jeho základ. Jakmile však jde mu o dobytí kulturních, společenských a politických práv národa a jakmile od prostého citu a obrany přechází ve výboj, stává se z něho nacionalismus.*“⁵⁸

Každý proud, který se postupem času vyvine ve společnosti, je vázaný na společenskou skladbu, řád a myšlenkový základ. Vlastenectví od druhé poloviny 18. století do sebe postupně vstřebalo jisté znaky, které byly blízké spíše řádu středověkého stavovství. Nacionalismus se ale najednou začal klonit k rovnosti a společenské svobodě. Tím celkově inklinoval k novému řádu společnosti. Nacionalismus tak své základní myšlenky stavěl na zásadách Velké francouzské revoluce - společenská svoboda, rovnost, politický a hospodářský liberalismus s individuálním vědomím jedince a s individuálním vědomím různých společenských skupin. Revoluce ve Francii utvořila z lidu činitele změny.⁵⁹ Obyvatelé zemí již dále nechtěli být bezejmennou masou. Za oběti, které lidé válce poskytli, chtěli tvořit národ s vlastní identitou.

Vládní systém Františka I. měl svůj základ zakotven ve státní byrokracii. Konečné rozhodnutí ve významných i naprosto malicherných věcech bylo vyhrazeno pouze císaři a samotné špičce pyramidy státních úředníků. Za Františka I. se politické změny omezovaly pouze na výměnu úředníků, případně na reorganizování státní správy. Roku 1804 František I. vyhlásil habsburskou monarchii dědičným rakouským císařstvím a titul císaře si nechal potvrdit od evropských panovníků, včetně Napoleona Bonaparte (1769 – 1821). Od tohoto roku se Rakousko nazývalo císařskou říší.

⁵⁶ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. s. 175.

⁵⁷ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. s. 218.

⁵⁸ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. s. 176.

⁵⁹ Tamtéž, s. 176-178.

František I. se stal prvním dědičným císařem rakouským.⁶⁰ Kramerius s postupem času přenesl své osvětové a buditelské snahy do knih, které vydával v „České expedici“ (založena 1790). Vydávání novin se odmítl vzdát, i když právě v této době již „Krameriovy noviny“ zažívaly citelný úbytek čtenářů. Komentáře postupně začaly mizet. Tento fakt můžeme připisovat tomu, že dlouhá léta válek způsobovala u lidových vrstev apatii. I Kramerius byl s přibývajícím věkem stále více unaven. Knižky lidového čtení z „České expedice“ pokračovaly v národně-buditelské činnosti ve chvíli, kdy toho již noviny nebyly schopny. Blíže si situaci popíšeme v kapitole věnované „České expedici“.

Polovičaté reformy první poloviny prvního desetiletí 19. století ukázaly svou neúčinnost během koaliční války s Francií. Jedna z nejdůležitějších bitev se odehrála přímo na Moravě. Byla to bitva u Slavkova roku 1805. V tomto střetu „tří císařů“ Napoleon Bonaparte drtivě porazil Rusko a Rakousko (které bylo pod vedením Františka I.). Bitva se nesmazatelně zapsala do dějin a měla vliv na uspořádání státních celků v celé tehdejší střední Evropě, a to zejména v habsburské říši. Důsledkem tohoto konfliktu byl téhož roku podepsán tzv. Prešpurský mír mezi Francií a Rakouskem. Rakousko se muselo vzdát italských a německých území s přibližně třemi miliony obyvateli. Dále Francie dostala značné finanční náhrady přibližně čtyřicet milionů zlatých.⁶¹ Necelý rok po podpisu této smlouvy zanikla Svatá říše římská a František I. se tak stal císařem rakouským. V situaci, kdy habsburská monarchie ztratila nezanedbatelnou část území, bylo i velmi váhavému panovníkovi Františkovi jasné, že několik reforem bude třeba uskutečnit.

František I. tedy nedlouho poté odvolal z funkce dva ministry a několik úředníků. Mezi léty 1805 – 1809 posílil vliv reformně orientovaných byrokratů státní správy. V armádě byly obnoveny práce na reformě, kterou již dříve navrhl arcivévoda Karel Ludvík Rakousko-Těšínský⁶² (1771 – 1847). Dále byla částečně omezena cenzura, stát tak začal podporovat vydávání tiskovin, které posilovaly vlastenecké cítění obyvatel. Řada předpisů, která omezovala industriální výrobu, byla uvolněna.

⁶⁰ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. s. 35.

⁶¹ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského*. s. 231.

⁶² Byl mladším bratrem Františka I., od roku 1801 zastával úřad prezidenta dvorské válečné rady. Rovněž byl významným reformátorem císařského vojska (zrušení celoživotní vojenské služby, zřízení armádního sboru). Pro svou přílišnou samostatnost a velkou radikálnost reforem byl však císařem Františkem I. z funkce odvolán a reformy tak plně nedokončil.

1.8 Nástin situace v českých zemích za napoleonských válek

Praha během období napoleonských válek nezažívala dobré časy. Roku 1799 vypukla, v pořadí již druhá, koaliční válka s Francií. V Praze se vytvořila akademická legie v listopadu 1800. Studenti tak projeví mimořádnou vůli. Demonstrovali tím ochotu bránit svou vlastní zemi. Legie ale nesklidila ani zdaleka takový ohlas, jaký očekávala. Mnohem větší pozornost vyvolal v zimních měsících 1799 – 1800 pobyt ruského maršála hraběte Alexandra Vasiljeviče Suvorova (1729 – 1800). Ten se spokojil se skromným pohostinstvím domu jednoho z pražských měšťanů. Problémy dělali ruští řadoví vojáci, kteří byli rozloženi po vesnicích v okolí Prahy. Mnozí z nich se účastnili vyplenění polské čtvrti Praga (dnes část Varšavy). Četné stížnosti venkovského obyvatelstva nakonec vyústily v letech 1813 – 1815 k tomu, že trasy přesunů ruských vojsk byly úplně od Prahy odkloněny. Vznikla také potřeba sledovat nespolehlivé spojence, podezřelé francouzské emigranty a potencionální špiony z řad vlastního obyvatelstva. Za tímto účelem byla počátkem roku 1801 v Praze zřízena tajná „poštovní lóže pro cenzuru veškeré korespondence“. Dostala svému zrušení až po dlouhých šedesáti letech.⁶³

Místo rozmachu se už před koncem 18. století v Praze projevovала stagnace. Ta byla zapříčiněna negativním působením napoleonských válek. Hospodářské potíže ještě podtrhl v roce 1811 státní krach, který způsobil znehodnocení dosavadní měny. Praha populačně prakticky nerostla. I celkový stavební vývoj města byl zpomalený.⁶⁴ Války se města bezprostředně nedotkly, ale jak již bylo zmíněno, Prahou procházeli ruští vojáci. Průchody vojsk pozitivně působily na část českých vlastenců. Praha se stala útočištěm i pro představitele protinapoleonského odporu v Německu. „*Všeobecná radost Pražanů, Krameriova, Rulíkova i jiných, byla v tom, že se mohli navzájem dohovorit. Slovanská představa příbuznosti je nyní konkrétně dotvrzována a české slovanství se dostává v přímý dotek se slovanskou a ruskou společností.*“⁶⁵ Rozhodující obrat ve vztahu českého venkovského lidu k Francii, jako zidealizované zemi svobody v čele s jejím představitelem Napoleonem, nastal po roce 1805. Francouzské armády před bitvou u Slavkova dorazily na Moravu a do jihovýchodních Čech. Původně byli francouzští

⁶³ BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny Prahy II.: Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti.* s. 21 - 22.

⁶⁴ JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy.* s. 250.

⁶⁵ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus.* s. 221.

vojáci očekáváni jako osvoboditelé z feudálních poměrů. Ale zbyla po nich jen vyrabovaná města, vypleněné vesnice a vysoké výpalné daně.⁶⁶ O vývoji vztahu českého obyvatelstva a českých vlastenců k ruským vojákům budeme ještě hovořit později.

Napoleonské války se významně promítly do českého národního obrození jako počátek českého národního hnutí s výraznými buržoazními tendencemi. Příčiny můžeme hledat ve faktu, že hospodářský život byl určován potřebami nepřetržitých válek. Tím se urychloval rozpad feudálního systému, který nahrazovalo narůstání kapitalistických vztahů. Váleční dodavatelé bohatli. Bohatli i větší sedláci, kteří dodávali zboží na trh. Vznikaly již první továrny a společnost se rychle diferencovala. Na jedné straně se začala formovat skupina kapitalistů. Na straně druhé stály masy chudé a zbídačené městské i vesnické chudiny. Z nich se později začal vytvářet novodobý proletariát.⁶⁷ Počátek 19. století přinesl živěji cítěný a prožívaný slovanský prvek. K tomu přispělo přímé seznámení lidu s ruským vojskem. Slovanská jazyková a pokrevní příbuznost je neodlučitelný znak češství i jeho národního vědomí. Pokud nemá český jazyk určité atributy vyspělosti, pak je určitě bude mít řeč slovanská, tedy „matka češtiny“. Slovanství je jedním z konstitutivních prvků českého vlastenectví a nacionalismu.⁶⁸ Základem národního obrození byla skutečnost, že v Čechách i na Moravě miliony lidí hovořily česky a češtinu chtěly i nadále používat jako svůj jazyk. Bez živé lidové tvorby a mluveného slova by ovšem jakékoli pokusy byly marné.

České obrození se v následujících letech bude výrazně politizovat a přejde do druhé fáze, tzv. ofenzivní (přibližně léta 1805 – 1830). Nadejde doba vlastenecké agitace a vůdčí osobností se stane Josef Jungmann (1773 – 1847) – jazykovědec a pedagog. Bude jedním z tvůrců českého národně emancipačního programu. Bude budovat novou českou vzdělanost.⁶⁹ Zaměří se hlavně na činnost překladatelskou, jazykovědnou a literárně historickou. Vůdčími osobnostmi tohoto období se kromě J. Jungmanna stanou i další ochránci českého jazyka a literatury. Jmenujme například: spisovatele a dramatika Václava Klimenta Klicperu (1792 – 1859), jazykovědce a historika Jana Kollára (1793 – 1852), literárního historika a jazykovědce

⁶⁶ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 137.

⁶⁷ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 250.

⁶⁸ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. s. 219 - 220.

⁶⁹ URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml, 2000. s. 169 - 170. ISBN 80-902261-5-9

Pavla Josefa Šafaříka (1795 – 1861), dějepisce Františka Palackého (1798 – 1876) či básníka a překladatele Františka Ladislava Čelakovského (1799 – 1852).

Jungmannova generace si jako hlavní cíl vytyčí snahu povznést český jazyk na světovou úroveň. Vlastenci z této generace budou preferovat aktivní vztah k národnímu jazyku a umění. Odmítnou se smířit s tím, že česky hovořící jedinec by byl na sociálně nižší úrovni. Čeština nesmí být znakem podřízeného, ani jinak poníženého člověka.

2 LITERÁRNÍ POČÁTKY VÁCLAVA MATĚJE

KRAMERIA

2.1 Osvícenský publicista v obrozenecké Praze

Tereziánské a josefínské reformy uvolnily kulturní život. Činnost vědecká i publicistická byla čilejší než kdykoli předtím. Začaly se zkoumat aktuální problémy a pozornost učenců byla zaměřena na hlubší otázky z různých oborů. „*Jeden knihkupecký seznam z r. 1783 uváděl, že v Praze žije 110 spisovatelů a publicistů. Vynořila se celá generace významných kulturních představitelů, žijících a pracujících v Praze, z níž se na sklonku tereziánské doby začala odštěpovat generace českých vlastenců, zaměřujících se na pochopení historických souvislostí českého národního vývoje.*“⁷⁰ Nejednalo se však o izolovanou skupinu. Během několika následujících let se z prostředí pražské univerzity, zemské šlechty či úřednické inteligence vyvinulo kulturní prostředí, které dalece přesáhlo hranice města Prahy. Zlom v provinciálním životě barokní Prahy nastal ve chvíli, kdy císař Josefa II. nařídil splynutí čtyř dosud samostatných pražských měst – Starého Města, Nového Města, Hradčan a Malé Strany. Stalo se tak 12. února 1784. Vzniklo tak město Praha. Tím byla ukončena samospráva a do čela moci se nyní dostaly správní orgány. Ty byly závislé na státních, administrativních a soudních systémech, které ponechávaly jen omezenou pravomoc. Byl dovršen proces, který podřizoval celou městskou správu státnímu aparátu.⁷¹ V podstatě byla ukončena epocha samosprávy, která stála na středověkých základech. Reformy přinášely obyvatelům prospěch, ale zároveň je nutily k pasivnímu souhlasu s praxí diktovanou státem. Josef II. zajistil větší svobodu Židům, proto bylo jeho jméno zvěčněno v novém názvu ghetta – Josefov. Císař navštívil Prahu mezi léty 1781 – 1786 celkem čtyřikrát. Při své poslední návštěvě byl přítomen českému divadelnímu představení v „Boudě“. Osvícenci návštěvy císaře vítali. Bylo to povzbuzení k další práci, byť reakce na josefínské reformy nebyly jednoznačně kladné ani v pražském kulturním prostředí.⁷² Roku 1784 byla v Praze založena „Královská česká společnost

⁷⁰ JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. 3.vyd. Praha: Panorama, 1983. s. 238.

⁷¹ BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny Prahy II.: Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Praha a Litomyšl: Paseka, 1998. s. 16 - 18. ISBN 80-7185-143-4

⁷² JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. s. 244.

nauk“, která bezprostředně navazovala na „Soukromou učenou společnost pražskou“. Ta měla počátky v roce 1770. Jednalo se o nejstarší českou vědeckou společnost, která měla své sídlo v Karolinu. Zde byla také v roce 1786 založena její knihovna. Přijetím nového názvu se stala veřejnou korporací s vlastními stanovami. Do roku 1888 byla také jedinou vědeckou institucí, která uveřejňovala výsledky českého vědeckého bádání.

Hlavní znaky propagačně výchovné činnosti obrozenců, jak ukazuje pohled na josefínskou literaturu té doby, tkvěly ve věnování se výlučně církevním a osvětovým opatřením. Hospodářské a sociální reformy Josefa II. byly opomíjeny, ale jejich význam pro postupné odstranění feudalismu byl minimálně stejně tak důležitý. Příčina bídy venkovského lidu je, podle osvícených vlastenců, způsobena nedostatečným vzděláním. Hlavním heslem osvícenců, jenž většina pocházela z poslucháren univerzity či z vlasteneckého duchovního prostředí, bylo „vzdělávati lid“. Vzdělaný národ sebou nenechá manipulovat a tím si zajistí lepší hospodářskou, sociální i národnostní budoucnost.⁷³ Kramerius jako vůbec první český publicista a novinář, který do svých textů vkládal svou osobnost a nepoužíval prosté překlady cizojazyčných titulů, byl hrdým ochráncem náboženské tolerance a českého jazyka. Jeho písemnosti měly vždy osvětový a naučný charakter.

Na následujících stránkách zjistíme, jak důležité počiny pro český lid uskutečnil tento výjimečný novinář, publicista a ochránce náboženské tolerance. Již jako mladík se Kramerius seznámil s velmi významnými osobnostmi českého národního obrození. Tito obrozenci působili v oblastech jazykovědy, literární vědy, divadla i v dalších oborech. Můžeme jmenovat například: Gelasiuse Dobnera, Františka Martina Pelcla či Josefa Dobrovského. V jejich společnosti získal Kramerius chuť vzdělávat prostý český lid, především ten venkovský. Na venkově se stále zachovávaly staré tradice a zvyky, které dělaly z národa národ český. Kramerius obdivoval Josefa II., kterého osobně v mládí potkal. Z tohoto pramení jeho nekonečná víra v Josefa II., víra v to, že císař je zachráncem českého lidu. Jako novinář a publicista zužitkoval veškeré své poznatky ze studia starých tisků. Využil i zkušenosti, které získal při své dřívější práci s tiskařským lisem. Vzdělání lidu pro něj bylo vždy na prvním místě. Motiv vlastenectví je protkán celým Krameriovým životem. V této studii uvedené tvrzení dokážeme.

⁷³ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 41.

Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773, byl do Vídně povolán výtečný pedagog Johann Ignác Felbiger (1724 – 1788). Měl navrhnout a zorganizovat reformu celé školské soustavy. Jeho návrh byl hotov a schválen již na konci roku 1774. Byla zavedena povinná školní docházka pro děti ve věku od šesti do dvanácti let v tzv. triviálních školách. Následujícího roku se formovalo také gymnaziální a univerzitní školství. Celý systém vzdělávání se sjednotil. Rovněž byly vypracovány rámcové osnovy a studijní programy. Vydávaly se také odpovídající studijní příručky a učební pomůcky.⁷⁴ V pražských městech zanikly dvě jezuitské koleje. Majetek ve výši dvou a půl milionu zlatých přešel do státního studijního fondu.⁷⁵ Kramerius zažil školy ještě pod vlivem jezuitů. Pohyboval se v tomto prostředí v průběhu nastalých změn. Roku 1773 přišel na pražskou univerzitu. Zde navázal osobní styky s mnoha významnými učiteli té doby. Byli mezi nimi i již zmínění obrozenci Josef Dobrovský, František Martin Pelc či Gelasius Dobner. Právě ve společnosti těchto ikon mladý Kramerius vyhranil své osobní názory a zásady, kterých se držel až do konce svého bohatého literárního života.⁷⁶ Kramerius později zanechal studií na právnické fakultě (1778). Rok předtím byla zpřístupněna pro veřejnost univerzitní knihovna v Klementinu. Václav Matěj ale raději odešel tam, kde mohl své mimořádné nadání rozvíjet lépe. Jeho prvním zaměstnáním⁷⁷ byla služba u vlastence, šlechtice Jana Františka rytíře z Neuberka (1733 – 1784). V jeho sídle se Kramerius staral o rozsáhlou knihovnu, která čítala nespočet velmi vzácných svazků. Neuberk chtěl oběma svým synům zanechat stejné dědictví. Ale protože ne všechny knihy se mu podařilo získat ve dvou výtiscích, nechal Krameria některé svazky dotisknout a některé ručně přepisovat. Václav Matěj se tak dostal k pokladnici české historické literatury, ze které si pečlivě psal poznámky. Zde také získal základní dovednosti pro práci s tiskařským lisem. Nejen překlady knížek, ale i výukou českého jazyka se během svého života zabýval. Byl učitelem češtiny uherských kazatelů, kteří přicházeli do Čech z Uher. Kazatelé, kteří česky uměli, byli většinou z Pruska. Ale toleranční patent nedovoloval evangelíkům kazatele z těchto míst povolávat. Kramerius poté od Neuberka odešel a šířil myšlenky

⁷⁴ URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. s. 156.

⁷⁵ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989. s. 145.

⁷⁶ MUTINSKÁ, Klára. *Počátky novinářské činnosti V. M. Krameria*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Katedra mediálních studií. Vedoucí práce Otto NOVÁK. s. 36.

⁷⁷ Do prvního zaměstnání ho doporučil sám Josef Dobrovský.

tolerance spolu s kněžími, které učil češtinu a pomáhal jim i s překlady z latiny. Ve společnosti český vlastenců měl pověst vynikajícího znalce českého jazyka.⁷⁸

2.2 Spisy, které formovaly český lid

Dne 20. října 1781 byl vyhlášen toleranční patent. Poskytoval omezené náboženské svobody. V Praze se obratem přihlásilo k toleranci na sto šest rodin, které požádaly o povolení založit vlastní sbor. Císařským patentem bylo dále 1. listopadu 1781 zrušeno nevolnictví. Možnost volného stěhování poddaných dovolila lépe získávat pracovní síly do pražských manufaktur.⁷⁹ V době vyhlášení tolerančního patentu panovaly mezi prostým lidem, ohledně tohoto císařského výnosu, značné zmatky. Kramerius se snažil jednoduchým a srozumitelným způsobem lidu podstatu náboženské tolerance vysvětlit. Proto vydal roku 1782 „Cirkulární spis pana z Haye, biskupa královéhradského, na duchovenstvo osady jeho strany tolerancí“. Jednalo se o překlad, ve kterém Kramerius jazykem prostých venkovanů vysvětlovala podstatu císařského patentu.⁸⁰ Spis byl samozřejmě problémem pro tehdejší protijosefskou opozici⁸¹, která zcela záměrně chtěla císařská nařízení překrucovat či uvádět ve známost se značným časovým zpožděním. Nebylo proto divu, když se Krameriovy knížečky velmi rychle šířily mezi lidmi.

Dalším významným počinem zaníceného vlastence byla „Kniha Josefova“ (vydaná v Praze 1784). Jednalo se o Krameriem upravený překlad díla „Das Buch Joseph“ publicisty F. A. Ziegera. Šlo o spis, který velice zajímavým způsobem popisoval vládu Josefa II. a význam jeho reforem.⁸² Byla v ní vyvracena zažitá tmářství a bludy, které vedly k pověrčivosti. Naopak poznání pravdy a duch náboženské tolerance, deisticky chápané náboženství a význam školství byly hlavní myšlenky, které Kramerius vyslal tímto dílem mezi českou společností.⁸³

⁷⁸ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 40.

⁷⁹ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech.* Praha: Panorama, 1989. s. 147.

⁸⁰ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 25 - 26.

⁸¹ Vysoké státní úřady.

⁸² NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 33 - 34.

⁸³ MUTINSKÁ, Klára. *Počátky novinářské činnosti V. M. Krameria.* Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Katedra mediálních studií. Vedoucí práce Otto NOVÁK. s. 32 - 34.

Ještě jedna knížka s tématem osvícenství a nového pohledu na svět patří ke Krameriovým životním dílům. Je jím „Křesťanská katolická užitečná domovní Postyla“ (1785). Jedná se opět o upravený překlad, tentokráte díla od Josefa Valentina Eybela (1741 – 1805). V tomto spise se Kramerius velmi nelichotivě až urážlivě vyjadřuje o kněžích. Viní je ze zanedbání povinnosti uvádět lid v osvětu. Dále zde vyjádřil své negativní smýšlení o šlechtě, která údajně žila velmi neuspořádaným životem. Kramerius však nikdy nevybízel k rebeliím a vzpourám, což dokazuje následující text: „*Nepřestupujtež tedy tohoto řádu, buďte pokojni, poslušni a uctiví, a to nejen k dobrému, ale i k zatvrzelé vrchnosti. [...] Náhle přijde čas, že ti, kdož vás sužují, sami se v síť zapletou; nebo Josef vždy příhodného času hledí, v němž by síť zatáhl, a příhodným časem opět ji spustil. Bezbožní ptáci nechť jakkoli odtud se vydobýti hledí, přece ti na oko věrní a ponížení služebníci konečně v síti vězeti zůstanou.*“⁸⁴ Postyla vykládala jednotlivé kusy evangelií a epištol, které se četly věřícím o nedělích a svátcích. Do této sbírky bylo možné zpracovávat otázky, které se týkaly osvícenského pojetí katolicismu a osvícensky nazírané morálky. Kramerius chválil reformy Josefa II. a vzdával mu hold i jako tvůrci osvícenského díla.⁸⁵

Další činností, kterou se Kramerius ve svém životě zaobíral, byly básně. Jeho nadání pro básnictví ale nebylo příliš dobré, a tak z tohoto odvětví literatury brzy odešel. Velkého úspěchu se v něm nedočkal. Roku 1785 vyšly v Praze u Rosenmüllerových dědiců dvě tenké knížečky „Básní v řeči vázané“ (vydané od Václava Tháma). Jednalo se o první český almanach. Móda almanachů právě v tuto chvíli vzkvétala především v cizině. Skladatelů původních básní bylo pouze pět: V. M. Kramerius a spolu s ním Václav Stach, František Knobloch, Tomáš Pavelka a Václav Thám. Kramerius zde, jako ostatně ve všech svých textech, opěvoval toleranční patent.⁸⁶ Byl skutečně osvětovým buditelem a za všech okolností spojoval osvícenské josefínství s tradičním jazykovým češtvím.⁸⁷ Aby k tomu měl dlouhodobě

⁸⁴ *Křesťanská katolická užitečná domovní Postyla*, Díl první. Přeložená a vydaná od M. V. Krameriusa: Praha, 1985, předmluva. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. s. 41.

⁸⁵ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 184.

⁸⁶ HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. Praha: Volná myšlenka československá, 1926. s. 22.

⁸⁷ LEHÁR, Jan, STICH, Alexander, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 170. ISBN 80-7106-308-8

dobré podmínky, začal Kramerius vydávat noviny. Svou novinářskou práci započal v „Schönfeldských císař. král. poštovských novinách“⁸⁸.

Než přejdeme k novinářství, podíváme se do roku 1787. Zde má totiž počátek další zajímavá oblast života tohoto jedinečného vlastence. Protože Kramerius věděl, že národ je třeba vzdělávat tou nejschůdnější cestou, zaměřil svou pozornost na literaturu proudu národní. V tehdejší době zůstala tato literární větev poněkud bez povšimnutí, a to jak v Čechách a na Moravě, tak i na Slovensku. Jednalo se o spisování a vydávání kalendářů. Kalendář bylo to jediné, co vzal do ruky i člověk, který by jinak po klasické knize nesáhl. Protože obsah klasických kalendářů byl poněkud mdlý a jednoduchý, rozhodl se Kramerius, že tento nedostatek odstraní. Místo bezduchých povídek se v kalendáři objevily věci, které vzdělávaly a poučovaly prosté obyvatele českých zemí. Roku 1787 tak Kramerius vydal „Nový kalendář tolerancí pro veškerý národ český katolického a evangelického náboženství.“ Po Krameriových úpravách se tak v kalendáři, kromě klasických rubrik (dnů a katolických, evangelických i židovských svátků), objevily i rubriky zcela nové. Jednalo se o zvláštní část poučnou a kratochvilnou s patenty a důležitými veřejnými nařízeními, výtahy celoročních novin (zde se ti, kteří noviny nečetli vůbec, seznamovali s nejdůležitějšími zprávami z předešlého roku), naučení domácího i polního hospodářství, domácí prostředky lékařské, výpisy krajin (především československých), rozličné početní klíče, úplné seznamy výročních trhů aj.⁸⁹ Kramerius napsal kalendář ve srozumitelném a jasném jazyce. Tak jako u všech svých literárních počínů věděl, že jeho texty budou číst prostí lidé. Myšlenky proto musel vyjadřovat jasně a přístupně pro všechny. Kalendář se těšil velké oblibě, venkovští lidé ho používali a učili se z něj. Ani vzdělanějšími nebyl zavrhován. Kramerius se těšil z jeho užitečnosti. V jeho zájmu vždy bylo aby, kalendář byl v maximální možné míře osvětový a buditelský.⁹⁰ Proto také, ve snaze kalendář rok od roku stále zdokonalovat, jeho vydavatel každý rok veřejně vyzýval všechny úředníky, řemeslníky a hospodáře: „... *kdyby nějaká dobrá naučení a hospodářské nálezy věděli, ježtoby dosaváde v domácím a polní hospodářství a řemeslnickém obchodu známy nebyly, aby vše to z lásky k svým milým krajanům k zaznamenání do*

⁸⁸ „Schönfeldské císař. král. poštovské noviny“ vyšly poprvé, pod vedení Františka Kozuryho, roku 1785. Schönfeld odkoupil práva na vydávání českých novin po smrti Žofie Klauserové, která byla do té doby držitelkou privilegií pro vydávání novin.

⁸⁹ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. Praha: Pospíšil, 1859. s. 12.

⁹⁰ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 201 - 202.

„Kalendáře tolerancí“ k obecnému rozšíření a užít jemu zaslati sobě neobtěžovali.“⁹¹
Kalendáře byly studnicí, ze které mohli čerpat vědomosti potomci i po letech.
O Krameriových kalendářích budeme podrobněji hovořit později.

2.3 Nový směr českého novinářství

Když Kramerius dostal na starost celou redakci „Schönfeldských novin“ (1786), bylo mu tehdy třicet tři let. Jako redaktor musel vše vypracovávat od úplného začátku. Kvalita novin, které dostal na starost, byla velmi nízká. V žurnalistické práci neměl na koho navazovat. Vůbec první české noviny, vydávané Karlem Františkem Rosenmüllerem (1678 – 1727), nesoucí název „Český Postilion neboli Noviny české“⁹² (1719), nedosahovaly takové kvality, jakou novinám později dokázal vtisknout Václav Matěj Kramerius. Pro srovnání je třeba uvést, že „Rosenmüllerovy noviny“ postrádaly jakékoli uspořádání v systému řazení zpráv. Neměly žádné komentáře či zhodnocení zpráv a drtivá většina informací byla pouze přejata z novin vídeňských. Prostý čtenář tedy často nedostal dostatečnou kvalitu informací, která by zajistila pochopení významu těchto textů. Obsahová nesouvislost zpráv a nesystémové uspořádání rovněž působilo jisté obtíže. Pro české osvícence a vlasteneckou inteligenci však byly noviny nepostradatelné.⁹³

Během let 1772 – 1782 nastala nucená přestávka ve vydávání českých novin. Pauza byla způsobena nedostatkem předplatitelů. V těchto letech se české noviny v Praze nevydávaly. Jistý knihtiskař z Vídně však roku 1761 založil české noviny ve Vídni, pod názvem „Vídeňský deník“. Chtěl poskytovat užitečnou zábavu Čechům, kteří žili ve Vídni. Ještě v témže roce tento pokus skončil neúspěchem.⁹⁴ K velké radosti vlastenců a učenců uvedl Josef II. roku 1781 v platnost dvorní dekret, kterým byla nově stanovena příslušnost jednotlivých úřadů k doзору nad tiskem. Pro Čechy se jím stal „Císařský královský knižní revisní úřad“ v Praze, podléhající nejvyššímu purkrabství

⁹¹ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 13.

⁹² Zkráceně se jim však říkalo podle dne v týdnu, ve kterém vycházely, tedy „Outerní a Sobotní pražské poštovské noviny“.

⁹³ Vstřícný krok Josefa II. uvolnil na začátku jeho nástupu na trůn cenzuru, což umožnilo vlastencům lépe se vypořádávat se zastánci zásad staré pověřivé společnosti.

⁹⁴ HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. s. 24.

pražskému⁹⁵. V lednu 1782, důsledkem tohoto cenzurního uvolnění, bylo vydávání novin obnoveno.⁹⁶ Jejich vedení se chopil redaktor František Kozury. Jejich činnost obnovil roku 1785 pod názvem „Pražské České Noviny“. František Kozury prosazoval názor, že v novinách musí být česká slova. Také se odvolával na Václava Hájka z Libočan a Adama Veleslavína. „*V těchto novinách první kroky se činí k jakémusi obnovení jazyka českého užíváním dílem zastaralých, dílem nově tvořených slov.*“⁹⁷ Kozury často filologizoval. Vztah jazyka a národa byl pro něj zcela zásadní a nezastupitelný. Byť jeho úmysly byly čisté a správné, svým zápalem pro český jazyk dosáhl nakonec opačného efektu. Kozury vžité germanismy nahrazoval slovy, kterým čtenáři vůbec nerozuměli. Nešťastné pokusy ukončil až Jan Ferdinand rytíř ze Schönfeldu (1750 – 1821). Ten odkoupil privilegia na vydávání novin po smrti Žofie Klauserové⁹⁸ (1784). Byl to právě Schönfeld, kdo Krameria nerozlučně s českými novinami spojil. Příchodem Václava Matěje Krameria začala nová etapa českého novinářství a posilování českého národního vědomí vůbec.

Kramerius byl roku 1784 faktorem⁹⁹ v schönfeldské tiskárně. Je tedy otázkou, zda převzal „Schönfeldské noviny“ již roku 1785 nebo jeho redaktorská dráha začala až v roce 1786, jak uvádí většina zdrojů.¹⁰⁰ Již v prvním čísle novin z roku 1786 můžeme číst vzkaz pro Krameriovy nové čtenáře. V tomto textu, který se nedochoval kompletní, představoval Kramerius svou vizi o vlastenectví a ryzím češtví. Noviny mu přinesly nový široký prostor, kde se mohl zasazovat o vzdělání všech vrstev a kde mohl zkrášlovat český jazyk. „*Redakce českých novin se ujal s pevným rozhodnutím, že se z nich pokusí vytvořit v daných domácích poměrech nový dokonalejší typ tiskového orgánu. Šlo mu kromě jiného o překonávání náhodnosti zpravodajství. Vycházel ze vzoru tehdejších německých žurnálů, které vycházely v Rakousku a Německu, jeho cílem bylo formou i obsahem zaostávající české noviny povznést na jejich úroveň.*“¹⁰¹ Nutno dodat, že za Krameriova života redakce novin nebyla tvořena týmem lidí, jak je tomu

⁹⁵ Tradičním sídlem pražských purkrabí byla již od středověku budova nejvyššího purkrabství, budova mezi Zlatou uličkou a Jiřskou ulicí.

⁹⁶ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing, 2011. s. 72. ISBN 978-80-247-3028-8

⁹⁷ HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. s. 25.

⁹⁸ Žofie Klauserová byla vdova po K. F. Rosenmüllerovi mladším. Byla držitelkou privilegia pro vydávání novin.

⁹⁹ Pod funkcí faktora si můžeme představit funkci ředitele.

¹⁰⁰ HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. s. 27.

¹⁰¹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 45.

dnes (reportéři jednotlivých rubrik, externí spolupracovníci, šéfredaktor, zástupce šéfredaktora, editor, grafik apod.). Tehdy byl Kramerius prakticky za celý chod novin zodpovědný sám. Byl jedinou osobou, na které závisel obsah celého čísla novin. Sám musel vyhledávat zprávy z různých pramenů, upravovat je a dopisovat k nim komentáře. Dále pomáhal při sazbě tisku. Musel získávat i nové předplatitele a podílel se také na distribuci novin. Kramerius plnil velmi těžký, ale nezbytný úkol. Dokázal získat nové čtenáře. Povedlo se mu spojit osvícenské josefínství s tradičním lidovým češtvím. Potřebné zkušenosti k této práci získal v době, kdy jako mladík působil v roli soukromého vychovatele v šlechtickém domě. Zde zažil na vlastní kůži prolínání starších barokních tradic s tradicemi jazykově českými a jazykově německými. Později dokázal Kramerius z mutace vytvořit svébytný žurnál. Z pouhých několika desítek předplatitelů vytvořil až neuvěřitelných devět stovek stálých abonentů. To bylo na tuto dobu skutečně úctyhodné číslo.¹⁰² Pro srovnání - Havlíčkovy „Národní noviny“ měly v letech 1848 – 1849 přibližně dva až dva a půl tisíce čtenářů. Čtenáři Krameriových novin se pravděpodobně rekrutovali hlavně z vrstev české vlastenecké inteligence. Stojí za zmínku, že jeho noviny se četly také na Slovensku a i v dalších zemích monarchie. Slovenské problematice Kramerius věnoval také značnou pozornost.¹⁰³

Kramerius nutně potřeboval vytvořit stabilní a kvalitní základnu pro jazykovou a národnostní osvětu.¹⁰⁴ I z tohoto důvodu začal vydávat své vlastní noviny, tedy „Krameriusovy c. k. pražské poštovské noviny“ (1789), později „Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny“ (1791). Zřídil „Českou expedici“ (1790), kde vydával a prodával na desítky českých knih, především s naučně zábavnou tematikou.

¹⁰² NOVOTNÝ, Jan. K počátkům novodobé nakladatelské činnosti a knižní kultury u nás. In: HOJDA, Zdeněk a PRAHL, Roman. *MEZI ČASY... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: Sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století*. Plzeň: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. s. 303. ISBN 80-85917-68-8

¹⁰³ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 187.

¹⁰⁴ LEHÁR, Jan, STICH, Alexander, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. s. 169 - 170.

2.4 Národní probuzení

„Ve svých textech Kramerius zdůrazňoval význam reformy císaře Josefa II. a chválil pozitivní změny v životě městského i venkovského lidu. V „Schönfeldských císařských poštovských novinách“ zavedl rubriky „Naučení domácímu hospodaření“ a „Vzdělávání řemesel a fabrik“, v nichž seznamoval čtenáře s novými způsoby práce a hospodaření v řemeslech a zemědělství. Velkou pozornost věnoval kultuře, informoval hodně o pražském divadle „Bouda“ a přinášel i informace o kulturním životě venkovských měst.“¹⁰⁵ Probudit národ ve smyslu vrátit mu lidskou důstojnost a vymanit ho z područí státu, vrchnosti a církve. Člověka bylo potřeba nejdříve probudit a on poté mohl poznat, že je Čechem. Prvek vědomí národa se začal projevoval až po tomto prvním kroku. Každý jedinec bez rozdílu pak mohl bojovat za svobodu politickou, náboženskou a hospodářskou. A právě český jazyk se měl stát symbolem osvobození, stejně jako kalich představoval symbol náboženské reformace pro Husity.¹⁰⁶ Tištěné slovo bylo velmi důležité pro rozvoj českého obrozeneckého procesu. Nabídka české literatury pro lidové masy byla do josefínské doby velmi chudá. Pokud už se přece jen našli ti, kteří uměli číst a měli zájem si předčítat knihy, neměli prakticky z čeho vybírat. Žádné kvalitní literární dílo nebylo k dispozici, pokud ovšem nevlastnili staré předbělohorské české tisky. Většina literatury v českém jazyce byla náboženská. Ta však byla plná tmářských předsudků a pověr. Přetiskované staré knížky, vyprávějící o Meluzíně či doktoru Faustovi, nepatřily ke kvalitní literatuře, která by poskytovala odpovídající materiál ke vzdělávání a studiu. Úpadek českého jazyka byl v těchto spisech evidentní. Zábavná četba s dějem bez úvah a bez motivace. Dobrodružné a hrůzostrašné příběhy, často se sentimentálním charakterem, se masově šířily mezi lidmi. Jejich náměty vrostly do české i slovenské kultury. Čtenáři si těmito texty kazili svůj literární vkus. Čeští buditelé již od počátku věděli, že je nutné vytvořit a rozšířit dostatečné množství kvalitní české literatury pro obyčejné čtenáře.¹⁰⁷ Kramerius se už nejednou postaral o vzdělávací české texty. Zasloužil se také o rozšíření kvalitních českých knih pro prosté čtenáře. Dnes jsou exempláře knížek lidového čtení velmi vzácné, dochovalo se jich pouze malé množství.

¹⁰⁵ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti.* s. 72.

¹⁰⁶ HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel.* s. 9 - 10.

¹⁰⁷ KOČÍ, Josef. *České národní obrození.* s. 188.

Významy císařských reforem psal Kramerius hned v úvodu „Schönfeldských novin“ v rubrice „Cís. král. nařízení, cirkuláře a patenty“. Zde spisoval vše, o čem národ potřeboval vědět. Kramerius psal jazykem srozumitelným – stručně a jasně. Například v „Schönfeldských novinách“ píše o akademii lékařského umění, která byla založena ve Vídni 9. března 1786 (zpráva o tom vyšla v novinách z 15. dubna): „*Podle referátu dne 9. března tohoto roku zřízena jest ve Vídni akademie lékařského umění, a udělují se jí ty přednosti a nadání, jakáž jiné univerzity v císař. král. zemích míti mohou, totiž, když školáci při též akademii skrze celý běh učení setrvají, a vysvědčení svého nabytého umění obdrží, mohou tak jako jiní magistry a doktory býti, a bezevší překážky své lékařské umění jak při městském, tak i vojenském stavu provozovati.*“¹⁰⁸ Noviny vytvářely sečtější jedince. Ti byli vzdělanější a tudíž hůře manipulovatelní. Ač byly snahy významy patentů překrucovat, Krameriusův jasný a stručný výklad toho nejpodstatnějšího tyto tlaky do značné míry eliminoval.

Dále se v novinách objevovaly různé zprávy z českých i sousedních zemí. Jednalo se o zpravodajství válečné (od roku 1788 rusko-švédské válka či účast Ruska v protiturecké koalici), o zpravodajství z diplomatických jednání nebo o lidových bouřích. Byly otiskovány i zprávy, které bychom dnes zařadili do rubriky krimi zpráv: „*Z Litoměřického kraje tato zpráva se činí. Před několika dny šel jeden mlynář z Vernstátlu do Litoměřic, maje úmysl obilí kupovati. Nedaleko Lošic u Levína vykročil naň nenadále z houští jakýsi muž, táhne jednou rukou z kapsy nůž, a druhou mlynáři po opasku sahaje. Mlynář, kterýž pro tu příhodu v mysli se stužil, podobně nůž vytáhl, a prvé než ten loupežník se nadál, ranou jej předešel, od kteréž on také na zemi padl. Po té příhodě šel mlynář bezpečněji, ale málo poodejda, jiní dva zlosynové s vytaženými noži naň vypadli. Těm on se opět tak zmužile bránil, že na útěk se dáti přinuceni byli. Ten statečný rek šťastně domů přijel, a toliko něco málo na hlavě poraněn byl.*“¹⁰⁹

Kramerius se však neomezil jen na rutinní záplavu úředními a jinými informacemi. Noviny využíval pro rozvinutí vlasteneckého působení. Ve svých rubrikách kladl důraz na uveřejňování rozličných návodů a poučení - jak si lépe vést v zemědělské výrobě, jak vylepšit a zefektivnit pracovní metody a postupy, nebo jak modernizovat starou techniku. Stranou nezůstala ale ani průmyslová výroba, obhajoba

¹⁰⁸ Schönfeldské císařské královské pražské noviny, Praha, 15. dubna 1786, č. 15.

¹⁰⁹ Tamtéž, č. 15.

a osvěta významu pokroku u manufaktur a moderní technické vynálezy.¹¹⁰ Hlavní důraz byl pochopitelně kladen na zemědělství, neboť český venkov byl hlavním cílem snah tohoto lidového buditele. Byli i další obrozenci, kteří se věnovali zemědělské osvětě v publicistice, příkladem může být František Jan Tomsa (1753 – 1814)¹¹¹.

2.5 Divadlo jako kultura česká

Kulturní oblasti se „Schönfeldské noviny“, pod vedením Krameria, věnovaly rovněž značnou měrou. V Praze se v tuto dobu stalo značné množství událostí, které stály za zmínku. Divadlo bylo nejvýraznější složkou pražského kulturního života v josefínské éře. V Praze mělo poměrně silnou pozici už v první polovině 18. století. I když první stálá budova byla až Šporkovo divadlo na Poříčí, postavená roku 1725. Předtím se v Praze odehrálo velkolepé korunovační divadlo na Hradě (1723). Tím byla do města uvedena italská opera, která si získala stejnou oblibu jako činoherní představení. Po zániku Šporkova divadla zřídil staroměstský magistrát novou divadelní budovu v Kotcích, která byla hlavní pražskou scénou až do postavení Nosticovského divadla roku 1783. V Kotcích se první české divadelní představení konalo v roce 1771. Proslulost českému divadlu zajistil Wolfgang Amadeus Mozart. Jeho dvě nejslavnější opery, „Figarova svatba“ a „Don Giovanni“, vznikly mezi léty 1776 – 1790. Obě opery byly uvedeny právě v Praze a sklidily výborné ohlasy. V lednu 1787 dirigoval Wolfgang Amadeus Mozart v Nosticovském divadle operu „Figarova svatba“. V témže divadle, o několik měsíců později, měla světovou premiéru opera „Don Giovanni“. Velkou část díla přitom Mozart složil Praze, při svém pobytu na Bertramce.¹¹² Stavové divadlo později koupili, čímž přešlo v březnu 1799 do vlastnictví zemského stavovského výboru.¹¹³ Svůj nový název, tedy Stavovské divadlo, nese dodnes (viz. Příloha C – Stavovské divadlo tehdy a dnes). Z března 1787 pocházel zvláštní císařský patent, který opravňoval Vlastenecké divadlo v Praze provozovat české hry. Kolem roku 1787 postavil Ferdinand Schönfeld letohrádek Růžodol. Nacházel se zde taneční sál a hostinec. Růžodol proslul jako oblíbené místo společenského setkávání.

¹¹⁰ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 186 - 187.

¹¹¹ Významný český spisovatel, publicista a překladatel z němčiny. Rovněž výrazná postava českého národního obrození.

¹¹² JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. s. 245 - 247.

¹¹³ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989. s. 158.

Unikátem byla zahrada, upravená jako mapa Čech. Mezi léty 1788 – 1790 zde působila divadelní scéna. Po roce 1799 Růžodol zanikl.¹¹⁴ Není tajemstvím, že divadlo v Růžodole za Poříčskou bránou vděčí Krameriovi za svou existenci.

Kramerius vyzdvihoval především české divadlo, kterému přiřazoval nezastupitelnou úlohu. Chápe ho jako nástroj, jímž je možné posilovat vlasteneckou činnost. Nebyl pouhým pisatelem, nýbrž se přímo účastnil různých akcí, pořádaných pod hlavičkou vlasteneckých kruhů. V několika společenských událostech dokonce působil přímo jako organizátor. Divadlo „Bouda“ bylo taktéž pravidelně na stránkách „Schönfeldských novin“, čímž se dostávalo do podvědomí českého lidu. V „Boudě“ na Koňském trhu se naposledy hrálo v červnu 1789. Následně bylo v září divadlo zbořeno. Ve svých novinových textech Kramerius však dál neúnavě odkazoval na nové české hry, či na hry přeložené z němčiny. Poslední stránka novin byla vždy vyhrazena pro rubriku „Nové knihy“. Zde byla pozornost věnována především původní české literatuře. Neobsahovala pouze knihy nově vydané. Hovořilo se zde i o knihách starších, které podle Krameria měly vlasteneckou či osvětovou hodnotu. Sám k některým titulům psal komentáře. Vyzdvihoval hlavně spisy výchovné. Nutno podotknout, že tento knižní seznam byl ve své době jediný svého druhu. I přesto, že nebyl zcela vyčerpávající, se jednalo o raritu. Ohlasy čtenářů, kterých bylo značného množství, Kramerius otiskoval také.

Toto je výčet vlastností a činností, kterými Václav Matěj oplýval. Jeho úloha v národním obrození je nezastupitelná, o tom nemůže být sporu. V roce 1788, po dvouletém působení v „Schönfeldských novinách“, se rozhodl odejít. Bylo mu třicet pět let. Pod jeho rukama se redakci dařilo výborně a prospěch z jeho úspěchů měl především Schönfeld. Kramerius za svou snahu a jedinečné schopnosti dostával velmi malý honorář. Schönfeld si nevážil Krameriových schopností a dovedností, což mu později přinese jisté obtíže. Svých kvalit a mimořádných schopností si byl Kramerius vědom. Proto se rozhodl, že se postaví na vlastní nohy a nebude již dále sloužit jako žoldák pod někým, kdo si náležitě nepovažuje jeho služeb. Koncem května 1789 tedy Kramerius vypověděl smlouvu, kterou byl vázaný k Schönfeldovi a vzdal se tak redakce „Schönfeldských novin“. Od čísla 23 tyto noviny dále redigoval Václav Thám.¹¹⁵

¹¹⁴ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989. s. 154 - 155.

¹¹⁵ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl*. s. 45.

Václav Matěj Kramerius se rozhodl vydávat svoje vlastní noviny, protože věřil ve své schopnosti. A věřil v ně zcela po právu, neboť úroveň českých novin pod jeho vedením neustále vzrůstala. Novinám se vedlo, s určitými problémy, nadmíru dobře. Byly považovány za důležitý zdroj informací, a to hlavně v dobách rozličných válek habsburské říše. Obsah a význam „Krameriových novin“ podrobně popisuje kapitola následující.

Uvedme ještě, že počiny Václava Matěje Krameria kronikářským způsobem popsal Alois Jirásek ve svém pětidílném románu „F. L. Věk“¹¹⁶. Již ve svých dřívějších pracích se zamýšlel nad domácími kořeny národního obrození. V historickém románu vznikl celistvý obraz vytváření národního obrození. Jirásek ve své pentalogii popisoval na pozadí evropských událostí, od josefínských reforem až po metternichovský absolutismus v Čechách, proces národního obrození.¹¹⁷ Pětidílný román (kronika) „F. L. Věk“ vypráví o historické osobě, vlastenci z Dobrušky, Františku Vladislavu Hekovi. Popisuje jak jeho životní osudy, tak i tvůrčí činnost talentovaného spisovatele a hudebníka. V románu se střetávají osudy dvou českých vlastenců (F. V. Heka a V. Tháma). Nermalou měrou vystupují v příběhu i další historické osobnosti z dob národního obrození (například: Leopold II., Václav Kliment Klicpera, Josef Dobrovský, Josef Jungmann a další). V pražském centru je dobře popsána především činnost obrozenců, kteří bezprostředně směřovali k lidu – Kramerius se svými novinami a „Českou expedicí“ či zmíněný Václav Thám. *„V duchu úsilí o historicky věrný obraz zachycuje Jirásek obrození i v jeho vnitřní diferenciaci, jak se projevila v protikladných reakcích jeho hodnotových složek na základní historické události: Francouzskou revoluci, smrt císaře Josefa II., metternichovský útlak. Právě pro zesílení ideových protikladů v obrozeneckém táboře vytváří spisovatel dvě charakteristické postavy, k nimž neměl bezprostřední historický protiklad: konzervativního vlasteneckého kněze pátera Vrbu, nepřítele Josefa II. a vášnivého odpůrce Francouzské revoluce, a jeho*

¹¹⁶ Podle románu Aloise Jiráskova byl roku 1970 natočen stejnojmenný televizní seriál. Dramatizace Jiráskova románu je velmi ceněna pro své zpracování a skvělé herecké výkony. Nezapomenutelný snímek vznikl pod taktovkou režiséra Františka Filipa. O herecké výkony se postaraly přední umělci českého divadla. Jmenujme například: Radoslava Brzobohatého, Jana Pivce, Jaroslava Marvana, Jiřinu Štěpničkovou, Dana Medřickou, Josefa Kemra, Karla Högera či Josefa Hlinomaze. Televizní seriál „F. L. Věk“ se stal klasikou české tvorby a je živoucím připomínkou prostředí českého národního obrození.

¹¹⁷ BRABEC, Jiří., JANÁČKOVÁ, Jaroslava., JANKOVIČ, Milan., KREJČÍ, Karel., PEŠAT, Zdeněk a POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. s. 456.

*protiklad – vzdělaného stoupence francouzských racionalistů, vyznavače revoluce, bojovného nepřítele absolutismu a britkého glosátora jeho utlačovatelských praktik dr. Srnku, který podrobuje drsné kritice ideově konzervativní počínání vlastenců N. J. Štěpánka. [...] Zároveň však Jirásek neopomenul zdůraznit, že přes tuto ideovou rozrůzněnost existuje mezi všemi vlastenci jednota v tom hlavním, ve snaze o vytvoření českého národního života.*¹¹⁸

¹¹⁸ BRABEC, Jiří., JANÁČKOVÁ, Jaroslava., JANKOVIČ, Milan., KREJČÍ, Karel., PEŠAT, Zdeněk a POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III.* s. 457.

3 POČÁTKY „KRAMERIOVÝCH NOVIN“

3.1 Od Schönfelda k Zlatému půlkolu

Kramerius požádal o povolení vydávat vlastní české noviny české gubernium¹¹⁹ dne 15. června 1789. Jeho žádost byla velmi rychle vyřízena. Můžeme se domnívat, že rychlé vyřízení jeho žádosti mohlo být zapříčiněno tím, že již 6. června vydal leták „Obzvláštní zpráva veškerému národu českému, moravskému a slovanskému“. V tomto letáku oznamoval, že začátkem července bude vydávat vlastní české noviny a rovněž tak vyzýval čtenáře, aby si tyto noviny objednali a předplatili. Tentokrát nebyl Kramerius vůbec skromný, když ve zprávě tvrdil, že díky jeho působení v „Schönfeldských novinách“ naše řeč kvete: „... nejen v Čechách, Moravě a Uhřích, alebrž i v Polsku i po tureckých hranicích, kdež všudy naše matka řeč slovanská slavně kvete, nad uvěření se rozšířily. Hle tak mnoho jediného toliko soukromého člověka ruka působila!“¹²⁰ Jazyk novin měl zůstat stejný, psaný srozumitelně pro snadné pochopení. Rozčlenění obsahu novin bylo v podstatě stejné jako v „Schönfeldských novinách“. Vždyť členění rubrik sám Kramerius vymyslel a první i použil. Povolení vydávat noviny mu bylo uděleno již 18. června, a to i přesto, že se Schönfeld snažil dělat problémy.¹²¹ Proč je celkem zřejmé. Báł se, že jeho noviny klesnou a ztratí předplatitele, jestliže Kramerius dostane povolení vydávat další české noviny. Svým čtenářům se Kramerius zavázal slibem, který uvedl v „Obzvláštní zprávě“.¹²² Pokud by snad někdy rozsah novin nestačil na otisknutí všech důležitých událostí, pak že k novinám přiloží čtvrt či půl archu jako „Závěšek k Pražským poštovským novinám“ (1789 – 1791). A to z toho důvodu, aby čtenářům neunikla žádná zpráva či příběh, která by nesla důležitý význam. Tato situace by skutečně nastat mohla, neboť je třeba si uvědomit, že rok 1789 byl velmi bohatý na situace, které hýbaly s dějinami.

¹¹⁹ V období převahy absolutistické monarchie byl vládním orgánem zastupujícím panovníka v době jeho nepřítomnosti v zemi. Nejvyšší správní zemský úřad v Čechách a na Moravě (1763 - 1848), se sídlem v Praze a v Brně.

¹²⁰ *Obzvláštní zpráva veškerému národu českému, moravskému a slovenskému*, Praha, 6. června 1789, s. 1 - 2. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. s. 97.

¹²¹ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 13.

¹²² NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 99.

První číslo „Krameriiových cís. král. pražských poštovských novin“ vyšlo dne 4. července 1789. Náklad prvního výtisku byl čtyři sta padesát kusů.¹²³ „Schönfeldské noviny“ vycházely dvakrát do týdne, proti tomu „Krameriiové noviny“ vycházely každou sobotu. Noviny se posílaly navenek poštou, popřípadě si je abonenti mohli vyzvedávat na Starém Městě. První čísla „Krameriiových cís. král. pražských poštovských novin“ byla tištěna na zakázku v pražské „C. k. Normalbuchdruckerei“. Kramerius z počátku rovněž prodával knížky u sebe doma, v Anežské ulici na Starém městě. Pro zájemce obstarával výměnu knih i výdej u něj knih objednaných. Tento knižní obchod provozoval ještě za služeb v „Schönfeldských novinách“.¹²⁴ Tak, jako měl roku 1719 „Český Postilión neboli Noviny české“ jako symbol obrázek jezdce s novinami (postilión čili kočí poštovních vozů), tak i Kramerius měl na novinách svůj symbol, a to hlasatele s ozdobnou hlásnou trubkou (viz. Příloha D – Hlasatel s ozdobnou hlásnou trubkou). Symboliku hlasatele si vybral i časopis „Hlasatel český“, který vycházel na počátku 19. století (1806 – 1808). Hlavní témata, která se v listu objevovala, měla souvislost s českou vlastí a českým jazykem. Do časopisu zaslali své literární příspěvky například: Jan Nejedlý, Josef Jungmann, František Jan Tomsa nebo Václava Matěj Kramerius.

Kramerius založil „Českou expedici“ v březnu 1790 a obratem tuto zprávu avizoval: „*Nyní tedy všem mým upraným přátelům, milovníkům českých věcí, jakož i některým národům slovanského vůbec známým činím, že má vlastní Česká expedice zřízena jest na Starém Městě v tak řečeném domě U zlatého půlkola vedle Železných dveří, na kteréžto místo hned po prohlášení tohoto listu všickni páni milovníci novin a knih českých se poukazují i spolu uctivě žádají, by potom své posly jedině k Zlatému půlkolu posílali. Také při tom hleděti budu, aby všechny české knihy v této nově zřízené expedici k dostání byly.*“¹²⁵ Jednalo se o první novodobé české nakladatelství. Stalo se hlavním střediskem kulturních a národně politických snah českého vlasteneckého měšťanstva a inteligence. Vycházely zde naučené knížky, cestopisy, spisy pro mládež i reedice starých knih (například spis Šimona Lomnického z Budče, nové vydání

¹²³ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti.* s. 73.

¹²⁴ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 177.

¹²⁵ *Krameriiové noviny*, Praha, 6. března 1790, č. 10. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* Praha: Melantrich, 1973. s. 178.

Ezopova spisu či vydání Trojanské kroniky). O „České expedici“ bude hovořeno podrobně v kapitole následující.

Schönfeld měl odůvodněný strach o osud svých novin. První čísla „Krameriových novin“ skutečně přetáhla více než polovinu dřívějších předplatitelů od Schönfelda.¹²⁶ Ten se tedy snažil všemi možnými prostředky vydávání dalších novin překazit. Dokázal však změnit jedinou věc, a to název novin. Podařilo se mu zakázat v záhlaví nápis „poštovské“. Zřejmě tím chtěl snížit oficiálnost listu a poškodit jeho serióznost. Dle dvorského dekretu, který byl Krameriovi doručen 3. ledna 1791, mají totiž pouze „Schönfeldské noviny“ privilegium nazývat se císařské královské poštovské noviny.¹²⁷ Nestalo se tedy nic jiného, než že Kramerius od roku 1791 (konkrétně od čísla 5 ze dne 29. ledna) změnil název novin. Slovo „poštovské“ nahradil výstižnějším slovem „vlastenecké“. Název se tedy ustálil na „Krameriusovy císař. král. vlastenecké noviny“.

Jak v „Schönfeldských novinách“, tak i v „Krameriových novinách“ nacházíme zárodky české novodobé žurnalistiky. K dnešnímu modernímu pojetí sice vedla ještě dlouhá cesta, ale její kořeny byly položeny právě v této době. Na začátku každého roku Kramerius vždy psal k novinám úvod, jisté osobní poselství pro své čtenáře. Dále byly noviny rozčleněny do rubrik:

- a) vojenské zprávy (nadepsané jako „Zprávy o válce a pokoji“ či „Soukromé vojenské zprávy“),
- b) různé zprávy politické („Rozličné politické zprávy“ či „Smíšené zprávy“),
- c) úřední vyhlášky, dekrety, patenty apod.,
- d) seznam nových i dříve vydaných knih (s komentářem či hodnocením),
- e) zprávy z Prahy i venkova, případně nekrology zemřelých českých vlastenců,
- f) tažená čísla pražské a brněnské loterie,
- g) ekonomické zpravodajství (tržní ceny, prodejní oznámení apod.).

Struktura novin byla velmi podobná těm, které Kramerius vydával pro Schönfelda. Rovněž po stránce vizuální zůstaly téměř beze změny, až na několik menších grafických úprav. Nelze zapomenou na přílohy novin, které v Krameriově práci zaujímaly významné místo. V nich čtenáře podrobněji seznamoval se základními vědeckými poznatky a novými, zejména zemědělskými, metodami. Dále v nich čtenáři

¹²⁶ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 99.

¹²⁷ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 14.

nacházeli zásady pro účast ve věcech veřejných. Jeho popularizační a lidovými výchovné přílohy byly vedeny oblíbenou formou povídky či dialogu. Přílohy vycházely i na pokračování. Jednalo se o velmi přístupnou formu pro širokou vrstvu čtenářů. Řešení otázek ohledně správy obce a obrat pozornosti čtenářů na základní otázky veřejného života jsou zcela nové prvky, které z dřívější Krameriovy práce neznáme.¹²⁸ Přílohy se označovaly jako „Závěšek“ a jejich přítomnost či absence byla vždy zapsána na poslední stránce daného čísla novin.

3.2 Bouřlivá atmosféra ve Francii a v českých zemích na stránkách „Krameriových novin“

Noviny byly silně ovlivněny událostmi, které se zrodily v revoluční Francii. Avšak nebylo tomu tak již od prvopočátků revolučních ohlasů. O společensko-politické krizi nepřinesly žádné české ani německé noviny významnější zprávu. Všechny listy se věnovaly spíše pokračující válce s Turky, rusko-švédskému konfliktu a nepokojům v habsburské državě v Nizozemí. Výrazněji se v novinách projevilo až revoluční povstání v Paříži v noci z 13. na 14. července a dobytí Bastily. První zprávu o povstání četli čtenáři „Krameriových novin“ již 1. srpna 1789, což na tehdejší dobu bylo velmi pohotové. Kramerius poznal, že se jedná o mimořádnou událost, která svým významem zastiňuje všechny ostatní zprávy.

Události, které se staly nejen v Paříži, ale i v dalších částech Francie, byly mezníky evropské historie. Lidové povstání proniklo za hranice Paříže. Francie se již delší čas nacházela v nezáviděníhodné finanční situaci. Třetí stav požadoval, aby byly zrušeny privilegia šlechty a duchovenstva. Král Ludvík XVI. byl tedy nucen svolat generální stavy. Třetí stav se však prohlásil za Národní shromáždění a vyzval šlechtu a duchovenstvo, aby se připojily k jeho podnětu. Když chtěl král proti stavům postavit vojsko, strhly se bouře, které vyvrcholily v napadení symbolu královského útlaku. Byla napadena pevnost Bastila.¹²⁹ „*V Paříži jest strašlivé podívání. Pozdvižení lidu na nejvyšší stupeň vystoupilo. V noci na den 13ho do 14ho toho měsíce nebylo jináč, než*

¹²⁸ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 48.

¹²⁹ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti.* s. 59 - 60.

*jakoby předchůdce dne soudného byl přišel. [...] I také se přes jedenkrát sto tisíc lidu sběhlo, kterýchžto obecný křik a hlas byl: Necht' se na hlavu každého toho smrt a záhuba shrne, který by svobodu v tom nejmenším porušil. [...] Žádný meč, žádný kord a žádný myslivecký tesák není víc po celé Paříži za peníze k dostání, všecka tato zbraň nyní v rukou pozdviženého lidu se blejská.*¹³⁰ Kramerius v textu o událostech 13. a 14. července 1789 vyzdvihoval odvahu pařížských měšťanů a prostého lidu, kteří hájili občanské svobody, když ve svých novinách napsal: „... hrstka měšťanů Bastyllu, tak hrozné a pevné stavení v půlhodině vybojovala, nestrachujice se ani děl, ani koulí ani pagnetů...“¹³¹

Hlavní příčinou této situace, jak uvedl Kramerius, byla velká drahota obilí, která již byla pro lid nesnesitelná. Faktem je, že na konci osmdesátých let 18. století postihla neúroda většinu evropských zemí. Ceny obilí stoupaly po celém kontinentu a ani české země tomu nebyly ušetřeny. Jelikož Kramerius nemohl z vlastní zkušenosti tyto události popisovat, pravděpodobně čerpal z oficiálních vídeňských novin. Za stejné ideály, o které usilovala česká osvícenská inteligence, měšťanstvo i vlastenečtí kněží, bojoval i lid ve Francii. Česká inteligence, která se stala zárodkem novodobé české společnosti, chtěla vědět více informací o situaci ve Francii. Byla fascinována bojovností francouzského lidu. Osvícenci se zároveň obávali této síly a rovněž vůči ní chovali i určité výhrady. Kramerius sice nikdy k rebeliím nenabádal a i toto povstání označil jako „záhubný oheň“, ale přesto ve svých novinách čtenáře utvrzoval v názoru, že je to začátek nové éry v životě francouzské společnosti. Obdivoval odvahu všech, kteří se beze strachu vrhli proti opevněné Bastile. Kramerius již od počátku věděl, že události, které se odehrály v Paříži, jsou hodny zápisu do dějin.¹³² Viděl v nich sílu, která dodala odvahu měšťanům bojovat za své ideály. Česká osvícenská inteligence se vyznačovala sklonem k poklidným změnám a vírou v reformní politiku panovníka. Jejich očekávání naplňoval svým stylem vlády Josef II., a proto obdobný přístup očekávala česká inteligence i od francouzského panovníka. Další zprávy o vývoji ve Francii vcelku nasvědčovaly tomu, že to tak skutečně bude. Ludvík XVI. nechal z Paříže stáhnout vojsko a sám se rozhodl vstoupit mezi lid, aby ho přesvědčil o svém nejčistším mínění.

¹³⁰ *Krameriusovy noviny*, Praha, 15. srpna 1789, č. 5. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. s. 100 - 101.

¹³¹ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 200.

¹³² Stanovisko V. M. Krameria ohledně francouzské revoluce se bude ještě zásadně měnit. Nakonec se Kramerius dobrovolně a z vlastního přesvědčení stane odpůrcem revolučních snah.

To by mohlo znamenat blížící se usmíření mezi králem a jeho lidem. V rozbouřené zemi by se tak situace mohla zklidnit a opět by byl nastolen pořádek. Král předal zákonodárné pravomoci národnímu shromáždění a přislíbil, že příště budou vládnout a řešit otázky státu společně. To by se mohlo zdát jako předzvěst pokojné cesty a dělby moci mezi panovníka a zákonodárný orgán. Česká osvícenská inteligence, byť podporovala spíše josefínský absolutistický režim a s ním spojené reformy, nebyla odpůrcem ani situace, která se rýsovala ve Francii. Spolupráce panovníka a zástupců lidu by mohla vyústit v obdobnou reformu politiky. Kramerius informoval ve svých novinách o těchto, na první pohled přívětivých, změnách ve francouzské společnosti.¹³³ Popisoval, jak je francouzský lid z nastalých událostí šťastný a věří v lepší a poklidnější zítřky. Nacházíme se na začátku srpna 1789. Za několik dní zakáže české gubernium českým novinám otiskovat další zprávy o událostech ve Francii.

Živelná povstání proti feudální vrchnosti zaplavila Francii společně s útokem na Bastilu. Národní shromáždění v srpnu 1789 zrušilo privilegia aristokratů, tedy privilegovaných stavů. Přijalo také „Prohlášení práv člověka a občana“. V něm bylo psáno, že společnost je složená z občanů, kteří si jsou před zákonem rovni. Tito občané mohou svobodně vyjadřovat své názory a mohou se účastnit veřejného života. Tisk posílil společenskou funkci instituce veřejného mínění a politického zápasu. Jak politické skupiny, tak i významné osobnosti založili tiskové orgány. Právě v nich byly prezentovány politické názory. Příkladem může být „L'Ami du peuple“ Jeana Paula Marata. Za období od května do prosince 1789 vzniklo v Paříži na sto padesát nových listů. V provinciích se objevily desítky dalších.¹³⁴ Tyto významné revoluční počiny se samozřejmě neobešly bez dalších konfliktů a otevřených srážek progresivních sil s královskou mocí. Čtenáři „Krameriových novin“ se ale o ničem z toho již nemohli dozvědět. České gubernium zakázalo dne 15. srpna 1789 českým novinám otiskovat jakékoli další informace o francouzské revoluci.¹³⁵ „Krameriusovy cis. král. pražské poštovské noviny“ tedy nesměly od poloviny roku 1789 a ještě celý další půlrok přinášet žádné zprávy o událostech ve Francii. Toto opatření bylo v souladu s jistou úřední tezí kontrarevoluční taktiky. Podle ní totiž bylo údajně pro vládu výhodnější

¹³³ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 101 - 102.

¹³⁴ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. s. 60.

¹³⁵ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 103.

zatajit a zamlčet zprávy o revoluci, než o ní referovat s protirevolučním komentářem.¹³⁶ „*Především války, revoluce a významné osobnosti určují běh veřejného dění, jsou hlavními momenty, k nimž se upíná zrak lidu a v jejichž pojetí se projevuje a osvědčuje ona lidová političnost.*“¹³⁷

Vídeňský dvůr a představitelé státního aparátu habsburské monarchie byli velmi rozladěni zprávami, které přicházely z Francie. Obávali se, aby tyto události nežádoucím způsobem neovlivnily nálady obyvatelstva. Mohlo by dojít k ohrožení pořádku v zemi. Rakouské úřady velmi bedlivě sledovaly rozpokození českého lidu. České poddané braly jako potencionální strůjce rebelií. Češi se vždy v otázkách vlastenectví projevovali velmi emocionálně. Francouzské revoluční snahy otráslly i dalšími feudálními monarchiemi v Evropě. Poddaní byli nespokojeni a s feudálními pouty se odmítali smířit. Nebylo spokojeno ani měšťanstvo, i když nedávalo svou nespokojenost otevřeně najevo. V habsburské monarchii se vše ještě přioströovalo odporem vůči centralizačním snahám. Jednotlivé země a zemské celky, z kterých byl mnohonárodnostní stát Habsburků poskládán, chtěly bránit svou identitu.¹³⁸ Habsburská monarchie vstoupila koncem osmdesátých let do války s osmanskou říší (1787). Ta zvedla daňová břemena. Ve stejnou chvíli postihla Evropu neúroda, která nejen na českém venkově vyvolala řadu potíží. Obavy úřadů, že za nastalé nepříznivé situace by mohla společnost více než kdy jindy pomýšlet na vzpouru, byly bezesporu oprávněné. Navíc se po uvolnění osobní závislosti na poddaných a začátku působení lidové osvětové publicistiky zvýšil zájem o veřejné dění. Poptávka po informacích z Evropy také vzrůstala.

Spojená česko-rakouská kancelář ve Vídni se dne 21. srpna 1789 obrátila na české gubernium s žádostí o podrobné informace o rozšíření českých novin. Rovněž žádala informace o působení uveřejňovaných zpráv o francouzských událostech na českou venkovskou společnost. Několik udání, která dorazila do česko-rakouské kanceláře, hovořila o mimořádném zájmu poddaných o veškeré podrobnosti, ohledně nepokojů v Paříži. Jan Ferdinand Opitz (1741 – 1812) z Čáslavi napsal v září 1798: „*... naši čeští sedláci čtou teď hltavě zprávy z Paříže, Štrasburku, Lutychu a našeho Nizozemí, rozumují o nich, kombinují okolnosti, srovnávají svoje postavení*

¹³⁶ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 207.

¹³⁷ KUTNAR, František. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*. s. 92.

¹³⁸ KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. s. 200 - 201.

*s postavením bojovníků za svobodu, čemuž dávají dost podnětů Schönfeldské české noviny.*¹³⁹ V reakci na tato zjištění žádala kancelář okamžité zaslání cenzurních výtisků českých novin. Zároveň s tím nařídila, aby byly diskrétně zjištěny nálady venkovanů. Situaci na venkově měli zjišťovat krajsí hejtmani. Po shromáždění dostatečného počtu zpráv od krajských hejtmanů byla zpracována souhrnná zpráva (24. září 1789). Následně vláda spolu s českým guberniem uvalila na české a německé noviny tvrdou cenzuru. Bylo zakázáno otiskovat veškeré zprávy o vývoji událostí ve Francii. Výjimku tvořily zmínky, které se tendenčně vyjadřovaly proti revoluci. O odporu feudální opozice vůči bernímu a urbaniálnímu patentu, jenž měl v platnost vstoupit 1. listopadu 1789, se dobře vědělo. Obavy poddaných, že šlechta pod tlakem událostí může odvolání patentu dosáhnout, způsobily vypjatou atmosféru na českém venkově. České gubernium tedy ve strachu z možné vzpoury rozeslalo pokyny hejtmanům. V těchto pokynech byl popsán postup jednání v případě propuknutí rebelií.¹⁴⁰

3.3 Vývoj vztahu české obrozenecké inteligence k revoluci

První úřední průzkum nálad proběhl ještě za vlády Josefa II., a to hned poté, co se v novinách objevily první zmínky o povstání pařížského lidu (1789). Mezi vážnými argumenty tehdy bylo varování před nebezpečím nepříznivého vlivu revolučních událostí ve Francii. Josef II. po těchto ohlasech začal mírně ustupovat. Revoluce u něj vzbuzovala vážné obavy. Postoj českého měšťanstva a české inteligence k revolučním událostem ve Francii značně ovlivnil Krameriovu novinářskou činnost. Rakouské úřady si vcelku brzy uvědomily, že nestačí o událostech ve Francii pouze mlčet. České noviny, dle jejich mínění, měly zaujmout jasně odmítavé stanovisko k francouzské revoluci. Svým politickým zpravodajstvím měly ovlivňovat veřejné mínění ve smyslu nepřátelství vůči revoluci. Plně se tomuto přání podřídily i „Krameriovy noviny“. Avšak nikoli pod nátlakem. Po ročním tichu, které se týkalo pouze zpráv z Francie, vskutku listy zaujaly negativní postoj.

¹³⁹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 104 - 108.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 107.

„Kramerius nepochopil souběžnost svých snah o povznesení lidu s událostmi ve Francii a v podstatě staví svoje noviny do služeb protirevoluční propagandy a podporuje válečné podniky proti revolučním silám ve Francii. Snaží se uklidňovat lidové masy na českém venkově, které s francouzskou revolucí otevřeně sympatizují.“¹⁴¹ Hlavním důvodem tohoto zvratu bylo vlastní stanovisko a vlastní rozhodnutí české obrozenecké inteligence a českého měšťanstva. Jak již bylo zmíněno, vztah těchto vrstev k poměrům ve Francii se vyvíjel postupně. Během vývoje prošel fází určitého vyčkávání a lehkého obdivu. Vzpomeňme, že čeští osvícenci na počátku francouzských rebelií sami sympatizovali se vzbouřenci. Projevovali dokonce obdiv a uznání statečnému pařížskému měšťanstvu. Nakonec však dospěli k rozhodnému odmítnutí těchto událostí. Shodli se na tvrzení, že revoluce je nepřirozený zásah do lidského pořádku, který je navíc spojený s násilím. Česká inteligence více věřila moudré a osvícenské vládě. Ta měla být chápavá vůči mladým měšťanům a rolníkům. Moudrá vláda měla vycházet vstříc potřebám a přáním těchto vrstev. Feudální poměry a národnostní nerovnoprávnost obrozeneckou inteligenci tížila. Nesouhlasila s útlakem rolnictva. Odpor vůči revoluci byl rozhodující i v otázce společenských rozporů.¹⁴² „Osvícenská státní politika byla reformním hnutím shora. Pro společenské poměry 18. století je příznačné, že pokud se setkáváme se snahami o nápravu „zdola“, pak většinou ve venkovském či selském prostředí. Ve století selských bouří zůstávala města nedotčena anebo jen na okraji dění. Všelijaké to „novotářství“ se v ospalých městečkách setkávalo spíše s nevrlostí než příznivým přijetím. Bída měšťanstva neblaze poznamenala samotný zrod a počáteční vývoj občanské společnosti a její důsledky pocítujeme dodnes.“¹⁴³ Dokazuje to situace českého venkova, kde byly staré obyčeje vždy ctěny. Naopak pro městské obyvatele bylo zachovávání starých zvyků zbytečností. Nač by měli uchovávat již dávno překonané způsoby práce a vzdělávání, pokud lze pracovat s modernějšími metodami. V současnosti se rovněž setkáváme s méně rozvinutým venkovem. Pravděpodobně to již tehdy bylo způsobeno apatií či nepřátelstvím venkovanů vůči novotám.

¹⁴¹ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 48.

¹⁴² NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 109 - 110.

¹⁴³ URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918.* s. 158.

České vlastenectví nepodlehlo francouzským ideálům. I když na počátku bylo zastáncem vyrovnání rovnoprávnosti stavů. Na české vlastence později zapůsobila francouzská revoluce jako napomenutí. Působila jako varování před neposlušností a vzpourami, které zemi ničí. A nezanechávají nic ctnostného pro generace následující. Tuto výstrahu ještě posilovaly vlastní zkušenosti a neúspěchy s domácími revolucemi a vzpourami. Každá vzpoura přináší neštěstí, které stihne vzbouřený národ. Víra v Boha a ve spravedlivý řád, který on vytvořil, nebyla vyvrácena. Kritika protirevoluční se ozývala poměrně hlasitě z církevních kruhů. Vzkaz, který mířil do vlastních řad, zněl ve smyslu: nedat se zničit nerozvážným revolučním činem a nedat se rozdělit použitím nevhodné politické metody.¹⁴⁴

Jednoznačný negativní postoj vůči revoluci, který vzala definitivně za svůj česká obrozenecká inteligence a většina měšťanů, se promítl i v Krameriově myšlení. Jeho noviny samozřejmě zasáhlo totéž. Stále si vytvářel nové čtenáře jak z venkova, tak i z měst. Jenže prvotní osvětové poslání i osvícenské myšlenky z novin pomalu vyprchávaly. „*Změnily se v nástroj oficiální protirevoluční propagandy, stávaly se důležitým prostředkem k ovlivňování nálad české veřejnosti ve smyslu nepřátelském k revoluci. Jejich loajalita nebyla přitom vynucená, činily tak z přesvědčení a s ochotou.*“¹⁴⁵ Kramerius ale nebyl jediný publicista, který se vydal tímto směrem. I v českém vlastenectví zazníval názor o přirozené rovnosti a o potřebě společenského vyrovnání mezi nižšími a vyššími třídami. Sociální touha po vyrovnání i v monarchii podněcuje lidi k tomu, aby se snažili vyrovnat a přizpůsobit se třídám sociálně vyšším. Příslušníci těchto vrstev měli vždy punc jakýchsi šťastnějších a svobodnějších. Avšak ani v monarchii panovníkům nic nebrání v tom, aby mohli jednotlivé společenské vrstvy sblížit. Je třeba se ale vyvarovat předsudkům a jednotlivé třídy hodnotit dle jejich vykonané práce a zásluh ve společnosti.¹⁴⁶

Vyskytli se rovněž jedinci, kteří byli zastánci Velké francouzské revoluce. Snad na jedinou výjimku nikdo z nich nechtěl dát otevřeně své sympatie najevo. Čestnou výjimkou byl bývalý vlastenecký dramatik a nižší kancelářský úředník z Vodňan jménem Matěj Stuna. Byl udán pro své pobuřující výroky a chování. Nesmlouvavá cenzura a perzekuce udělala své. Již dříve zmíněný Jan Ferdinand Opitz z Čáslavi

¹⁴⁴ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. s. 158 - 159.

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 114.

¹⁴⁶ KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. s. 159.

s revolucí sympatizoval. Avšak své názory vyjadřoval výhradně v soukromé korespondenci, která se na veřejnost nikdy nedostala. Navíc zastával názor, že revoluce má smysl pouze pro Francii. V Rakousku by pro něco takové údajně nebyly podmínky. Odmítal tak revoluční pokusy v českých zemích. Dalším sympatizantem byl František Vladislav Hek. Ten přiznal svůj postoj až s odstupem doby. Příznivé ohlasy se později projeví také mezi pražskými studenty.¹⁴⁷

3.4 Vláda Leopolda II. na stránkách „Krameriových novin“

Osvícenský podtext období josefínské éry umožnil v Praze rozvoj kulturního života. Ten poskytl možnost projevit české národně emancipační snahy. Patrné je to zejména v žurnalistické a publicistické činnosti. Nelze vyloučit ani činnost českého obrozeneckého divadla. Za korunovace Leopolda II. roku 1791 se Praha na krátkou dobu stala centrem rušného života císařské rezidence. Po skončení korunovačních oslav však ruch opět utichl a život obyvatel Prahy se vrátil do normálního stavu. Protifrancouzské a napoleonské války Prahu bezprostředně nezasáhly. Výjimkou byla krátká léta 1799 - 1800. To Prahou procházely pomocné sbory ruských vojsk. V blízkosti města také několik týdnů tábořily. Avšak válečná doba do života obyvatel města zasáhla nepříznivě. Postihla prakticky všechny, až na špičky šlechtické společnosti a úzkou vrstvu vojenských dodavatelů. Jak na ruské sbory reagovaly prosté lidové vrstvy v českém prostředí a jaký význam měl jejich pobyt na našem území pro Krameria, se dozvíme později. Ve svých novinách této problematice věnoval značnou pozornost. Rozvoj Prahy se zastavil až do třicátých let 19. století.¹⁴⁸

*„Čas nedopřál tomu, aby se josefínské dědictví rozvinulo a naplnilo. Pod vlivem dění ve Francii se naopak část reformního díla Josefa II. poměrně rychle zhroutila.“*¹⁴⁹ Josef II. zemřel dne 20. února 1790. Čeští poddaní této zprávě odmítali věřit. Brzy se rozšířily pověry o tom, že císař byl na nějakou dobu odstraněn, ale zase se brzy vrátí a bude pokračovat ve svém reformním díle. Čeští osvícenci se po právu báli situace, která s příchodem nového panovníka skutečně nastala. Několik dní před Josefovým skonem sestavili čeští stavové stížnost, týkající se berní a urbaniální reformy. Popudem

¹⁴⁷ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 114 - 115.

¹⁴⁸ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. s. 149.

¹⁴⁹ URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. 2.vyd. s. 160.

k činu byla uherská šlechta, po jejímž ostrém vystoupení Josef II. odvolal na začátku roku 1790 prakticky všechny své patenty. Kromě tolerančního patentu a patentu o zrušení nevolnictví. Po Josefově smrti přinesly novinové články nespočet nekrologů. „Krameriovy noviny“ se do všeobecného smutku zapojily také. Objevila se spousta německých i českých brožur, modliteb a závětí, které vzpomínaly na lidmi milovaného panovníka. Byly plny naděje, že nástupce pokrokového panovníka bude rovněž tak proreformní. V březnu 1790 vydal Kramerius spisek „Kšaft, anebo: Poslední vůle jeho císař. Milosti Josefa II.“ a kratší „Modlitbu Josefa II. za svůj lid“.¹⁵⁰ Ve zmíněném „Kšaftu“ byla uveřejněna „*vůle jeho Milosti slavné paměti císaře Josefa s podepsáním vlastního jeho jména, co komu za své dobré paměti odkázal.*“¹⁵¹ Kramerius dále vyjadřoval přání všech českých vlastenců, aby odchod lidmi milovaného císaře nezpůsobil odklon od rozrůstajícího se reformního směru.

V krátkém, avšak neobyčejně významném, období vlády Leopolda II. (1790 - 1792) byli reprezentanti městského stavu vyzváni, aby oficiálně vyjádřili své postoje k osvícenským reformám. Až na výjimky se shodli na návratu k předrevolučnímu stavu. Městský stav k tomu však požadoval hlasy navíc v zemském sněmu.¹⁵² Leopold II. zrušil platnost berního a urbaniálního patentu (stalo se tak v dubnu a květnu 1790). Jak již bylo řečeno, vydal se tímto počinem naproti dobám minulým. Feudálové nad anulováním patentu zajásali. Poddaní byli opět postaveni do stejné situace, v jaké se nacházeli v dobách selských povstání v českých zemích. Obratem posílily protifeudální nálady. Napětí umocňovaly zprávy o zrušení šlechtických privilegií ve Francii. O revolučních změnách se sice stále v novinách dočíst nedalo, ale venkované se o nich dozvídali ústní formou. Těživé sociální poměry, spolu s obnovením roboty, výrazně přispívaly k posilování sympatií s revolucí. Státní úřady propadly strachu z možných nepokojů. „*Nejvyšší purkrabí Cavriani vyzval krajské hejtmany, aby se vši přísností zasáhli proti všem buřičům, kteří by využili odvolání patentu a podněcovali lid k neposlušnosti vůči panovníkovi a vrchnostem. Zároveň žádal o zajištění vojenské asistence k potlačení případných vzpour.*“¹⁵³ Některá panství v Čechách sice anulování odmítala, ale k větším lidovým hnutím nedošlo.

¹⁵⁰ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 110 - 111.

¹⁵¹ *Kramerijský císařský královský pražský poštovský novin*, Praha, 27. března 1790, č. 13.

¹⁵² BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny Prahy II.: Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. s. 18

¹⁵³ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 112.

České noviny se k nastalým událostem postavily smírně. Nevybízelely k neposlušnosti a ve všech směrech ctily moudrost rozhodnutí nového nástupce císaře. „Krameriovy noviny“ následujícím článkem jasně demonstrovaly nejen svůj postoj ke králi, ale také jím vyzdvihovaly jeho moudrost a spravedlivost: *„Z dolejších Rakous se píše: Některé vesnice, poněvadž nyní tam opět jako za Marie Terezie kontribucí a urbární daň uvedena jest, zpěčovaly se svým gruntovním Pánům povinnou robotu zapravovati. Tento ale odboj přišel jim peprný. Každý vzpurný sedlák dostal po 25ti ranách s tím doložením, aby mu dvojnásobně ran naloženo bylo. Od té chvíle jde všechno pořádně, a každý své povinnosti v zapravování roboty hledí. Z hořeních Rakous přišlo přes sto sedláků, a předstoupivše před Krále, jeho žádali, aby jich při nově uvedeném berničním řízení nechal. Král ale obrátiv se laskavě k nim, řekl: Má povinnost jest, nejen sedláků, ale i vrchnosti chrániti, a jejich statků i práv hájiti. Nemohu tedy dopustiti, aby sedlákům záhubou vrchnosti napomáháno bylo, a byla by to zajisté veliká nespravedlnost. Sedláci na to odpověděli: „Pokud tomu tak jest, jsme tím spokojeni.“ A pak se pokojně domů odebrali.“*¹⁵⁴ Kramerius svým článkem rozhodně nechtěl vyzdvihoval šlechtu a hájit ji. Chtěl hlavně uklidnit napjatou situaci a rozladěné venkovany. Vlastenci a osvícenci považovali šlechtu za velmi mocnou hospodářskou a politickou sílu společnosti. Po celý čas se k této síle chovali smírně. Museli brát ohled jak na šlechtu, tak i venkovany. Ti představovali největší sociální sílu, která bojovala za svá práva.

Dne 6. září 1791 byl Leopold II. v chrámu sv. Víta na Pražském hradě korunován na českého krále. O šest dní později byla korunována i jeho manželka Marie Luisa. Hned 13. září pak podali představitelé českého měšťanstva Leopoldovi II. žádost, aby si Prahu zvolil za své stálé sídelní město.¹⁵⁵ Z korunovace přinesl Kramerius dvě rozsáhlé a značně podrobné reportáže. Věnoval jim velkou část svých novin. Popis korunovace Leopolda II. se objevil ve dvou po sobě jdoucích číslech „Krameriových novin“. Zde jsou předloženy ukázky reportáží: *„Král byl uveden před oltář pod baldachyn, kdež jej Arcibiskup z Koloči a Bosiňský Biskup k slavnému korunování Prymasovi království Uherského představili. Prymas promluvil ku Králi v krátké řeči, a pak vzal královského klenoty, kteréž na oltář byli položeny, mezi tím Král poklekl na koberec zlatem prošíty. Zde přísahal na otevřené sv. Evangelium, kteréž mu Prymas*

¹⁵⁴ Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 22. května 1790, č. 21.

¹⁵⁵ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989. s. 157.

*držel, že vždy pokoj a spravedlnost zachovávatí chce. Nato modlily se letanie o všech Svatých a jiné modlitby, pak Primas počal Krále pomazávati.*¹⁵⁶ Z ukázek můžeme pozorovat, jaký vztah ke králi V. M. Kramerius zastával a co hlásal směrem ke svým čtenářům: *„Jeho cis. král Milost jak z chrámu tak i do chrámu jel skrze slavné brány, kteréž na železném placu a uhelném trhu velmi skvostně a nákladně ustaveny byly, a lid ve velikém zástupu pokaždé shromážděný Mocnáře vysokým blahem a voláním Vivat Císař slavný! pozdravoval.*¹⁵⁷ Jan František Vavák (1741 – 1816), při příležitosti převezení českých korunovačních klenot z Vídně do Prahy, sepsal pozdravnou báseň „Vítání české koruny“. Ta byla také uveřejněna v „Krameriových novinách“.

3.5 Ostře proti ideálům revoluce

V polovině roku 1790 rakouské státní orgány opět povolily otiskovat informace o dění ve Francii. Cenzura měla relativně stabilní dozor nad českým tiskem a navíc vývoj ve Francii se již nezdál být tak nebezpečný. Stále se ovšem nesmělo informovat o lidových hnutích na francouzském venkově. Rovněž se nesměla popularizovat rozhodnutí francouzského ústavodárného shromáždění, která byla ku prospěchu rolníků. „Krameriovy noviny“ přinesly tyto zprávy: *„Mnohé důležité příčiny zdržely nás, že jsme dlouhý čas mlčením pomínuly a snad nezdálo se nám potud jediného slova o nich podotknouti, kdyby ty hrozivé, škodlivé a záhubné zemí roztržnosti, kteréž tam vznikly, nyní pomalu k utišení svému byly nepřišly. Po takovém tedy utišení volno nám bude vždy někdy cosi důležitého o tomto království platí, a zvlášť následující zpráva jest tať paměti hodná, že mezi jinými zprávami zajisté přednějšího místa zaujme. Z Paříže 24 června. Na bojišti postaví se basta k podobenství neb k vyobrazení oné, kterouž francouzští Vlastenci loňského stroskotali, a s zemí srovnali, a této vyobrazené basty budou tu Vlastenci dobývati. V prostřed ležení bude ustaven oltář, zemského shromáždění a jeho Milosti Krále mše sv. čisti ke bude, a střelba z množství kusů oznámí skládání přísahy...“*¹⁵⁸ Jednalo se o první výročí dobytí Bastily. Tyto oslavy byly oficiální, pod záštitou Ludvíka XVI., a to na znamení toho, že v zemi opět panuje mír a pořádek. Netrvalo tak však dlouho. Kramerius od konce 1790 komentoval snad všechny zprávy

¹⁵⁶ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 20. listopadu 1790, č. 47.

¹⁵⁷ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 4. prosince 1790, č. 49.

¹⁵⁸ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 10. června 1790, č. 28.

o událostech ve Francii. V každém čísle lze najít alespoň zmínku, ne-li přímo rozsáhlou zprávu. Drtivá většina je proti revoluci.

Kramerius své čtenáře nyní vedl k přesvědčení, že události ve Francii jsou nemravné, ošklivé a s pokrokem společnosti neslučitelné. Dalo by se říci, že Krameriovy názory byly ve své podstatě názory všech vrstev české inteligence a měšťanů. Za tyto vrstvy Václav Matěj vystupoval a působil jako jejich veřejný mluvčí. Při čtení „Krameriových novin“ je čtenáři brzy jasné, že nenávisť vůči revoluci v textech narůstá. Jejich autor začíná být velmi negativistický. Jeho apely na čtenáře jsou stále agresivnější. Kramerius se pohoršoval nad krvelačností francouzských událostí. Tvrdil, že ve Francii vládne nepředstavitelná bída a nouze. Přirovnával žebráka z českých zemí k francouzským poddaným a českého sedláka zpodobňoval jako francouzského barona či hraběte.¹⁵⁹ Odsuzoval rovněž i principy revoluce samotné: „*Ještě národ francouzský sobě docela usmysliti nemůže, ještě nebylo dosti krve prolito v čas předešlého vzbouření, jedenkrát sto tisíců bídně ze světa zprovozeného lidu – jest hodná částka! – Bída, psota, spousta, zanedbávání nevinných dítek. [...] Běda každému národu tomu, jenž tohoto zlého zakoušeti musí, a ještě hůře tomu, kterýž takové zlé svévolně na sebe uvaluje!*“¹⁶⁰ Cenzura bránila pronikání idejí do monarchie. Na černé listině se náhle ocitla díla francouzských předrevolučních osvícenců, a to včetně Encyklopedií. Osobní odpovědnost nesli cenzoři. Zahraniční tisk se nesměl veřejně šířit. Ve Francii se zостřil dohled nad domácím tiskem. V březnu 1792, těsně před vyhlášením války mezi Francií a habsburskou monarchií, byla na veškerý tisk uvalena předběžná cenzura. Zvláštní dozor si vysloužily přejaté zprávy ze zahraničních žurnálů. Objevily se první anonymní spisy, například „Elogia de Josepho Secundo“ („Posmrtné úvahy o Josefu II.“, autorem byl pravděpodobně svatovítský kanovník a profesor náboženství Josef B. Locatelli).¹⁶¹ František I. byl korunován v chrámu sv. Víta na Pražském hradě na českého krále dne 9. srpna 1792. O několik dní později byla rovněž korunována jeho manželka. Na jejich počest se v Královské oboře konaly slavnostní selské dožínky.¹⁶²

¹⁵⁹ Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 27. srpna 1791, č. 35.

¹⁶⁰ Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 9. července 1791, č. 28.

¹⁶¹ BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny Prahy II.: Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. s. 19

¹⁶² MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989. s. 157.

Veškerá zpřísnění samozřejmě zasáhla i „Krameriovy noviny“. Situace ve Francii se opět začala vyostřovat a nová hrozba povstání se nebezpečně vznášela i nad habsburskou monarchií. Během dubna 1792 se Prusko a Rakousko ocitlo ve válečném stavu s Francií. Válka první koalice (1792 – 1797) započala, po jejím vyhlášení, vpádem francouzských armád do rakouského Nizozemí. Spojenci¹⁶³ však výpad úspěšně odrazili a dokonce v jednu chvíli ohrožovali samotnou Paříž. Královská francouzská rodina se v červnu pokusila o útěk, avšak neúspěšně. Pařížský lid vzápětí, dne 10. srpna, povstal a svrhl monarchii. Z Francie se stala republika. Ze strany české obrozenecké inteligence a měšťanstva tato událost nenašla pochopení. Zmíněné vrstvy nechápaly, jak si revolucionáři mohli dovolit takto postupovat proti královské moci. Kramerius tento čin velmi nevybíravě zhodnotil: „Z Francouz. Jakož se zdá, Paříž přece jen lotrovská peleš zůstane. Ještě všechny ulice a placi krví skropeny jsou, kterouž na den 10. srpna vztekly lid prolil, a již zase znova krve lidské žádosti jsou. Příčina toho ukrutenství, jehož se Francouzové na den 10. dopustili, bylo ustanoveno nové hrdelní právo, a již z předešlých novin známo, že mnohé osoby k tomuto právu odvedeny byly.“¹⁶⁴ Kramerius psal velmi podrobně o všem, co se v nepokoji zmítané Francii událo. V textech vyjadřoval svůj odpor a pohoršení nad těmi, kdo jsou za tyto činy zodpovědní. Po vzniku republiky se Kramerius velmi ostře pustil do vedoucí složky revoluce, tedy do jakobínů. Jakobíni se hlásili k ideálům svobody, rovnosti a bratrství. Ve Vídni se roku 1794 konal proces proti tzv. „Vídeňským jakobínům“. Mnoho stoupců z řad úřednictva a armády bylo během procesu uvězněno či popraveno. Kramerius ve svých novinách označil jakobíny za vrahy a lupiče. Napsal o nich, že nezavraždili jen samotného krále, ale i všechny jeho stoupence. Údajně nebrali žádné slitování vůči komukoli. Ani vůči nevinným, které zabili, okradli a jejich těla zostudili.¹⁶⁵

¹⁶³ Po popravě krále Ludvíka XVI. (leden 1793) se ke koalici přidá ještě Španělsko, Anglie a německé i italské státy.

¹⁶⁴ *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 15. září 1792, č. 4.

¹⁶⁵ *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 8. prosince 1792, č. 49.

3.6 Stupňující se sympatie lidových vrstev s revolucí

Ač protirevoluční propaganda sílila, sympatie venkovanů s revolucí byly stále značné. Čím více se úřady snažily události ve Francii zošklivit, tím více se o ně obyvatelé českých zemí zajímali. Krajští hejtmani v hrůze psali českému guberniu do Prahy, jaká situace v různých koutech země panuje. Psali o tom, jak lidé s gusem a s nadšením čítají české noviny a jak na každou francouzskou zprávu se zaujetím hledí. A co hůře, prý si ji vykládají po svém. Noviny byly označeny za viníka této situace. Nejednou padl návrh, aby bylo jejich vydávání zakázáno. To by však nebylo nejšťastnější rozhodnutí. České gubernium pečlivě prostudovalo všechny možnosti a nakonec rozhodlo takto: všechny pobuřující výroky a otevřené sympatie s francouzskou revolucí byly stíhány tělesnými tresty. Zároveň obdržel cenzor František Martin Pelcl rozkaz, aby nedovolil v českých novinách otisknout cokoli, co by mohlo rozdmýchat revoluční vášně. Cenzura tedy opět o něco přitvrdila, ale pravděpodobně zbytečně. Jediné noviny, které se v tuto chvíli v českých zemích vydávaly, byly ty Krameriovy. Vyznačovaly se velmi ostrou a nevybíravou protirevoluční propagandou. „Schönfeldské noviny“ po odchodu Václav Matěje zažívaly kontinuální úpadek. Vystřídalo se v nich několik redaktorů, ale nikdo z nich je nedokázal zachránit. Roku 1792 zanikly úplně. Zato „Krameriovy noviny“ se těšily velké oblibě. V tuto dobu měly astronomických patnáct set stálých abonentů. Výtisky se zasílaly na Moravu i Slovensko. Výjimkou nebyly ani expedice do Uher či Vídně.¹⁶⁶

Počátek roku 1793 byl předzvěstí rozsáhlého tématu, kterému se Kramerius věnoval. Nevídaný rozruch a vlna pobouření zavládla napříč všemi společenskými vrstvami, když se veřejnost dozvěděla o popravě francouzského krále Ludvíka XVI. a královny Marie Antoinetty. Zpráva dorazila ve chvíli, kdy čeští vlastenci bytostně nenáviděli postup strůjců francouzské revoluce. Označovali ji za hřích. Vztáhnout ruku na panovníka z boží vůle byl neomluvitelný čin. Osud Marie Antoinetty u mnohých vzbudil vlnu soucitu. Důvodem byl fakt, že královna byla dcerou zesnulé panovnice Marie Terezie. „Krameriovy noviny“ až neuvěřitelně podrobně popisovaly události během poprav. Především Kramerius nad osudem Ludvíka XVI. velmi smutnil: *„Dne 21ho ledna tohoto 1793 roku ve všech letopisech celého světa, všem nám, jenž nyní živí jsme, i našim nejpozdnějším potomkům, jest paměti hodný – a divokým*

¹⁶⁶ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 118 - 119.

*francouzům – tomu národu, jenž již dávno v světě za nejpošetilejší, nejnesmyslnější a nejlehkomyslnější držán byl – k věčné hanbě a potupě sloužiti bude. Ludvík XVI. toho jména, Král francouzský, jehož někdy celý francouzský národ skrze jeho dobré srdce, ctnosti a velikou lásku, kterouž měl k svému lidu, a jenž šťastným učiniti žádal, od roty prostopášného lidu ukrutně zamordován jest.*¹⁶⁷ V samotném závěru této zprávy se pak Kramerius dovolává pomsty za tento neslýchaný zločin. Nezůstalo jen u novin, v nichž je této tématice věnován velký prostor. Kramerius v průběhu roku 1793 vydal dva politické pamflety, kde podrobně a s vyličením nových svědectví popisoval nastalé události. Jednalo se o „Přežalostné noviny o nešťastném Ludvíkovi XVI., králi francouzském“ a „Náležitě vypsání kruté smrti, kterouž Marie Antoinetta, královna francouzská, podstoupiti musela“. Brožurky se šířily všemi dostupnými prostředky poměrně velkou rychlostí. Kramerius nebyl jediným, kdo pamflety vydal. Rázem se jich objevila spousta, především v německém jazyce. Rakouské státní úřady je vítaly a ze začátku je také podporovaly. Ani popravy však lidové vrstvy od revoluce neodradily, byť vzbudily lítost nad nešťastným osudem rodiny. Českým venkovem kolovalo proroctví, vyjadřující naději, že Francouzi přijdou do českých zemí a osvobodí veškeré sedláky, vyženou všechny světské i duchovní vrchnosti a založí pravou svobodu. Podle této zvěsti Francouze nedokáže zastavit nic, ani všichni panovníci bojující ruku v ruce proti nim. V reakci na tuto skutečnost Kramerius v novinách napsal: „*Abychom pak pošetilost francouzského národu ještě lépe světu odkryli, oni nemají na to dosti, že Císař se svými udatnými Čechy, Uhry, Poláky, Rakušany a jinými národy proti nim táhne, že Král Pruský svůj statečný a bojovný lid proti nim staví, že se taktéž celá říše Německá proti nim zdvihla, že již podobně se Sardinským královstvem válčí. [...] Hle pošetilých Francouzů!*“¹⁶⁸ Dále o nich poznamenal, že dorazili jako údajní osvoboditelé v zimě bosí a nazí. Znovu, jako již nejednou předtím, je označil za vrahy a zloděje. Ve svých komentářích Kramerius Francouze nešetřil. Nic to nebylo platné. V Praze se další sympatie výrazně projeví hlavně mezi studenty. Na některých pražských domech se údajně objevily kresby popravy Ludvíka XVI. s nápisy „Vive la liberté“.¹⁶⁹

Cenzura zakazovala vydávat překlady německých protirevolučních brožur a pamfletů. U Čechů se totiž začalo projevovat jakési nacionální blouznění. To celou

¹⁶⁷ *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 9. února 1793, č. 6.

¹⁶⁸ *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 23. února 1793, č. 8.

¹⁶⁹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 120 - 123.

situaci podstatně zhoršovalo. Jako argument k tomuto tvrzení lze využít fakt, že český sedlák smýšlí jinak než německý. Český sedlák by nemusel plně porozumět slovu svoboda, což by ho mohlo výrazně radikalizovat a zfanatizovat. Ač „Krameriovy noviny“ sloužily plně jako prostředek protirevoluční propagandy, Vídeň s nimi nebyla spokojená. Ze všech krajů chodily na české gubernium stížnosti na české noviny. Kompetentní úřady se proto snažily vymýšlet nové účinnější prostředky, které by revoluční sympatie uhasily. Návrhy byly různé, od záměru vydávat další české noviny až po úmysl dosadit do „Krameriových novin“ nesmlouvavého dozorce. Nic z uvedeného ale realizováno nebylo.

Během let 1791 – 1794 „Krameriovy noviny“ představovaly hlavní nástroj protifrancouzské propagandy. Přes veškerou snahu a úsilí však lidové vrstvy zůstávaly vůči těmto hlásáním hluché. Četly zprávy a vykládaly si je po svém. Dovedly významy událostí pochopit, avšak jejich výklad byl rozhodující měrou ovlivněn poznáním a osobními postoji venkovanů. Noviny byly jedinečný zdroj informací. Protirevoluční komentáře z nějakého důvodu zůstávaly nevyslyšeny. Snad to bylo proto, že český národ má velmi specifickou vlastnost semknout se v krizových situacích a postupovat jako celek. V naší historii se tomu tak již nejednou skutečně stalo. Krameriov list poskytoval jedinečný rozhled. Jak již bylo poznamenáno, rakouské úřady je pro tuto funkci do značné míry nenáviděly.

3.7 Za jazyková a národnostní práva

Tereziánské a josefínské reformy vedly k systematické germanizaci. Je to přirozený vývoj při snaze vytvořit jednotný stát. Ač příliv cizinců do Prahy postupem let stoupal, přesto byla do poloviny 18. století Praha česká. Až do tereziánské doby se písemnosti nevedly výhradně v němčině. Čeština byla hojně používaným hovorovým jazykem, který měl převahu nad němčinou. Teprve reformy Marie Terezie německý jazyk výrazně posílily. I pražské kulturní prostředí pomalu začalo přijímat němčinu a o jazyce českém se vyjadřovalo lehce skepticky. Čeština se šířila hlavně díky přistěhovalcům z venkova. Ti stále posilovali české jádro města. Byla to skupina lidí, která udržovala národnostní rozpolcenost.¹⁷⁰

¹⁷⁰ JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. s. 240.

Devadesátá léta 18. století začala překonávat prvotní literární jazykové snahy a směle prosazovala obnovení práv českého jazyka. Zejména se jednalo o možnosti jeho širšího uplatnění na úřadech, ve školách i ve veřejném životě. Kramerius v prvním čísle novin z roku 1790 oslovil čtenáře jako „*Moji Čechové, upřímní vlastenci!*“¹⁷¹ V článku dále orodoval za český jazyk: „... *láska Vaše k vlasti po celém Vašem slavném království od východu až k západu, a od poledne až k půlnoci rozšířila, a jako v nějaké slávě vzhůru se vznášela. Za tou příčinou odvrztež všelikou zastaralou kyselost, kterouž ste (snad z nedopatření a bezděky) proti svému otcovskému jazyku měli, a necht' nenávist jeho více v srdcích Vašich nevstupuje...*“¹⁷² I v dalších číslech Kramerius hlásal slávu českému jazyku a vyzýval k jeho hojnému a hrdému užívání. Dokonce tvrdil, že češtinou je možné se domluvit ve značné části Evropy – v její jihovýchodní a východní části. Sám jazyk je jedním z nejdůležitějších atributů národa. Netřeba přitom zdůrazňovat, že Václav Matěj Kramerius od počátku svých literárních snah český jazyk velebil. Při svých vlasteneckých snahách nezůstal jen u apologie. Jeho progresivní snahy vyústily k programovému vystoupení za práva českého jazyka. Novým bojištěm se postupně stala sféra kulturní a politická.

„*Čechové již mluvějí, i masy mezi sebou tat' znamenitý počet upřímných Vlastenců, že nelze pochybovati, aby jich jazyk v kratičkém času vrchního místa nedosáhl! Dobře vám, moji Čechové! Že na způsob jiných národů svůj jazyk milujete, nebo jaké vám dobré z jazyka toho, jemuž nerozumíte, a jemuž napotom ještě za dlouhý čas rozuměti nebudete, pocházeti může?*“¹⁷³ Když bylo ve známost uvedeno, že Leopold II. se nechá korunovat za českého krále, Kramerius ve svých novinách uveřejnil přání, které hovořilo o brzkém návratu českého jazyka do škol a úřadů. Tímto prohlášení začala vlna neúnavné popularizace těchto jazykových požadavků. „Krameriovy noviny“ byly plné argumentů, které se týkaly správnosti požadavků na jazyková práva. Kramerius argumentoval nezbytností jednání s úřady v českém jazyce, návratem češtiny do pogermanizovaných škol a také možností využít češtinu ve středním a vyšším školství.¹⁷⁴ Těmito požadavky se čeština měla dostat na úroveň

¹⁷¹ Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 2. ledna 1790, č. 1.

¹⁷² Tamtéž, č. 1.

¹⁷³ Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 27. března 1790, č. 13.

¹⁷⁴ NOVOTNÝ, Jan. Václav Matěj Kramerius. s. 144.

německého jazyka. Kramerius zároveň veřejně hlásal svůj nesouhlas s germanizačními tendencemi.

Jak již bylo zmíněno, roku 1790 Kramerius založil „Českou expedici“. Šlo především o nakladatelství. Kolem tohoto centra lidovýchovné a národně buditelské práce se shromažďovalo velké množství obrozenců. S velkou nadějí se vlastenci upírali k zasedání českého stavovského sněmu (1790). Kramerius uveřejnil zprávu, kde jásal nad oblíbeností českého jazyka u dvora. Tvrdil, že se všichni královští princové českému jazyku učí, a proto že není důvod se za český jazyk stydět.¹⁷⁵ *„K největšímu potěšení veškerého Slavného Českého Národu v známost uvéstí můžeme, že naši Páni Stavové na všeobecném sněmu mimo jiné důležitosti království Českého, také z vlastenecké náklonnosti i našeho milého jazyka Českého se ujali, a chtít pro lepší rozšíření jeho, aby opět tak v celém království uveden byl, jakož naši slavní Předkové vždy sobě na tom velice záležitosti dali. Bez pochyby v krátkém času budeme moci lepší zprávu o tom dáti.“*¹⁷⁶ Zahajovací ceremoniál stavovského sněmu v Praze byl veden česky. Leč další jednání již probíhala, podle tradičních zvyklostí, v němčině. Přes všechny naděje byl Kramerius zklamán. Jazykové požadavky stavů se týkaly pouze vybraných a značně omezených práv českého jazyka ve vyšším školství. Česká vlastenecká inteligence měla daleko relevantnější programové postuláty. Stavby tedy rozhodně nebyly nakloněny změnám v takovém rozsahu, jaký Kramerius očekával. Přibližně v této době došlo ke korunovaci Leopolda II. za uherského krále (listopad 1790). Kramerius věnoval značnou část novin popisům průběhu slavné korunovace.

Zajímavá je událost, která přišla ze slovenských krajů. Po vzoru a též na podporu českých vlastenců vystoupili na obranu společného spisovného jazyka evangeličtí Slováci. Anton Bernolák (1762 – 1813), slovenský kněz a jazykovědec, vydal „Slovenskou gramatiku“ (1790). Jednalo se o první normotvornou gramatiku slovenského jazyka. Slovenští evangelíci zaslali Krameriovi několik veršovaných příspěvků, které byly varováním před násilným přetrháváním jazykově literárních a kulturních svazků Čechů a Slováků. Václav Matěj Kramerius souhlasil s evangelickými vzdělanci, kteří se touto cestou vůbec poprvé rozhodli veřejně vystoupit proti stoupencům Antona Bernoláka. Sám Kramerius doporučoval, aby místo

¹⁷⁵ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 10. července 1790, č. 28.

¹⁷⁶ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 27. listopadu 1790, č. 48.

snahy o novou jazykovou tvorbu spíše více přilnuli k Čechům, ke společnému jazyku i literatuře. Příspěvky se objevily v několika číslech „Krameriových novin“, která vycházela během roku 1790. Zazněla v nich i obrana české novinářské práce, ze které netěžili prospěch pouze Češi, nýbrž i Slováci.¹⁷⁷ Kramerius se snažil utužovat slovensko-českou spolupráci obrozenecké inteligence. Češi i Slováci byly národy, které habsburská monarchie značně utiskovala a pokoušela se o jejich celkovou germanizaci.

3.8 Chvilé naděje i zklamání

S blížící se pražskou korunovací Leopolda II. na krále českého, se Kramerius rozhodl předložit žádost o česká jazyková práva přímo králi. *„Budou se i také při korunování Českého Krále, jak zde slyšíme, strany zachování Českého jazyka Pražané ucházeti. V pravdě jest jim toho potřebí, nebo kdo řekne, že by se alespoň po sta letech lid Český venkovský cizímu jazyku naučil? A kdo neuzná té škody odtud pocházející pro Pražany, kdyby v 50ti letech jazyk Český z měst Pražských docela vytěsněn býti měl? Já tu nedotknu toho, jakéhoby se kdo užitku domýšlel z toho, kdyby snad k. p. Německý jazyk vůbec po celých Čechách uveden byl.“*¹⁷⁸ Leopold II. navštívil na konci září 1791 „Královskou českou společnost nauk“. Při této příležitosti k němu v projevu promluvil Josef Dobrovský, který přednesl české jazykové požadavky. Obsáhlá slavnostní řeč „O oddanosti a náklonnosti slovanských národů k domu rakouskému“ prezentovala touhy vlastenců po širším uplatnění českého jazyka. V projevu zazněl ne jeden příklad udatnosti Čechů a Slovanů, kteří na bojištích prolévali krev za své panovníky. Nastolil zde také jasné důkazy o marnosti germanizačních snah, které Dobrovský podložil statistickými daty o početnosti slovanského obyvatelstva v habsburské říši. Dobrovského řeč byla vytištěna předem a byla předána panovníkovi. „Krameriovy noviny“ přinesly tento projev v českém překladu teprve počátkem ledna 1793. Překlad Karla Hynka Tháma byl, údajně pro přílišnou smělost, zadržán cenzurou.¹⁷⁹ Toto vystoupení bylo součástí kampaně za práva českého jazyka, kterou řídil sám M. V. Kramerius. Vyvrcholila tak první etapa kampaně za obranu práv českého jazyka, kterou zahájil Kramerius již během příprav pompézní korunovace. Kromě

¹⁷⁷ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 165.

¹⁷⁸ *Krameriovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 14. května 1791, č. 20.

¹⁷⁹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 154.

„Krameriových novin“ popularizovaly postuláty českého jazykového programu i další vlastenecké publikace.

Na počátku roku 1792 se objevila zpráva, která slibovala zřízení katedry českého jazyka a literatury na pražské univerzitě a zřízení dvou dalších gymnázií ve venkovských městech. Kramerius byl nadšen a neprodleně v novinách o této zprávě informoval. Zmíněná informace se však nakonec ukázala jako klamná. Gubernium se obávalo potíží, které by vznikly ve státní správě při nedostatku úředníků znalých češtiny.¹⁸⁰ V březnu téhož roku Leopold II. umírá. Zavládly nové obavy, že splnění českých jazykových požadavků bude oddáleno. Jan Rulík (1744 – 1812) napsal, že *„je-li jazyk darem božím, nemá nikdo práva jej ničit, a je-li nejdražším dědictvím, musí býti všemožně chráněn. Neúcta k řeči, proti níž se stále musí mezi lhostejnými členy národa bojovat, je neúctou k Bohu a k předkům. Kdo je Čechem a nemiluje nebo nepečuje o svůj jazyk, zasluhuje největší potupy.“*¹⁸¹ Dalo by se předpokládat, že Rulíkova agitace za český jazyk byla načasována na korunovaci Františka I. za českého krále. Samotná korunovace už nebyla tak okázalá jak v případě Leopolda. Kramerius, poučen či zaskočen předešlým nezdarem, se tentokráte držel se svými komentáři poněkud v ústraní. Tuto událost vypsál ve třech číslech svých novin, ale v rozsahu pouhých několika odstavců. Jeho střídmost je patrná i z následujícího úryvku: *„Dne 9. srpna byl pro nás ten velmi slavný a radostný den, na kterýž jsme svého Krále Františka pod Českou drahou korunou spatřili. Veliké plesání veškerého lidu, a obecní radosti po celém našem hlavním městě toho nedopouští, abychom v tomto krátkém času, kterýž nám zbývá, celou tuto slavnost vypsalí.“*¹⁸² Připomeňme, že právě v tomto čase se habsburská monarchie potýkala s nelehkou dobou. Korunovační akt připadl prakticky na stejný den, v jaký byla ve Francii svržena monarchie a nastolena republika (10. srpna 1792). Čeští vlastenci stále intervenovali za jazyková práva. Využili k tomu i dožíněk, které se konaly během korunovačních dnů v Královské oboře. Pozice mluvčího se tentokráte ujal František Jan Vavák. Po vzoru Dobrovského vystoupil jménem celého národa. Byť se snahy vlastenců neustále stupňovaly, nebyly nakonec vyslyšeny. Jediný výsledek se dostavil v květnu 1792. Byla zřízena katedra českého

¹⁸⁰ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 156.

¹⁸¹ RULÍK, Jan. *Sláva a výbornost jazyka českého*. Praha, 1792. In: KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2003. s. 168. ISBN 80-7184-833-6.

¹⁸² *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 11. srpna 1792, č. 32.

jazyka a literatury na pražské univerzitě.¹⁸³ Jejím prvním profesorem byl jmenován František Martin Pelcl.¹⁸⁴

Boj českých vlastenců za jazyková a národnostní práva během let 1791 – 1792 nelze považovat za organizované národně-politické hnutí. Lze říci, že bylo jedním z prvních výraznějších projevů novodobých společensko-emancipačních tužeb vlastenecky uvědomělých skupin českého měšťanstva. Odstrašující účinek francouzských revolučních událostí však tyto snahy nepodporoval, ba naopak české společnosti ubíral odvahu k dalšímu konání.¹⁸⁵ Represivní tlak vůči opozičním silám byl příliš velký.

3.9 Další zprávy v „Krameriových novinách“ a jejich nadčasovost

„Značně rozporuplně působila od počátku francouzská revoluce na vývoj v zemích habsburské monarchie. Aniž podnítila a mohla podnítit rozsáhlejší revoluční hnutí, přetrhla kontinuitu reformního hnutí a do určité míry umrtvila jeho slibný rozběh.“¹⁸⁶ V době, ve které nesměly vycházet jakékoli zprávy o revoluční Francii, se „Krameriovy noviny“ zabývaly hlavně válečnou tematikou. Vcelku podrobně informovaly o stavu války s Turky. Jednalo se o léta 1787 – 1791. Turecko, podporované Pruskem, Francií a Anglií, se snažilo dobýt zpět ztracené pozice (hlavně na Krymu). Rakousko se postavilo na stranu Ruska a Švédové tuto situaci využili k rozpoutání nové rusko-švédské války (1788 – 1790). K rozhodnutí zapojit se do války došel Josef II., který byl v alianci s Ruským carstvím.¹⁸⁷ „Staré věci obnovovati způsobily vám tesknost a nového, ješto se války týká, není naproto nic. Mezi tím abych přece tohoto psaní bez jakés zprávy nepropustil, tedy vězte, že zde, jakž o tom prvné psáno, velmi mnoho o pokoji se mluví, a dílem také již k tomu směřuje, že Turecký dvůr, vnášeje své předešlé ztráty, a maje před očima patrný důvod, že ještě mnoho horších věcí k obávání jest, k narovnání a zavření pokoje svou mysl naklonil.“¹⁸⁸ Na

¹⁸³ Toto povolení František I. vydal ještě před svou korunovací, tudíž ho nelze považovat za úspěch vlasteneckých snah vyvinutých během posledních korunovačních slavností.

¹⁸⁴ MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989. s. 157.

¹⁸⁵ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 158.

¹⁸⁶ URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. s. 160.

¹⁸⁷ Po četných srážkách bylo nakonec Turecko přinuceno mírem v Jasích (1791) postoupit Rusku část území a také uznat připojení Krymu k Rusku.

¹⁸⁸ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 9. ledna 1790, č. 2.

bojišti se pomalu začínalo schylovat k uzavření míru. Rakousko by díky němu mohlo tuto menší a ne příliš úspěšnou válku ukončit. Další kroky by pak zůstaly na ruském spojenci. Kramerius možnost uzavření míru uvítal. Jeho vize vycházely z přesvědčení, že pokud budou tyto válečné události ukončeny, pak bude mít panovník více času věnovat se vnitrostátní politické situaci. Pozornosti novin neunikla ani výše zmíněná válka rusko-švédská. V ní byly vyzdvihovány především úspěchy a hrdinské činy ruské armády. Dalším čteně diskutovaným tématem byla neklidná politická situace v Polsku.

Zvýšenou pozornost si vyžádala také vypjatá situace v nizozemských državách Rakouska. Zde během posledních let vlády Josefa II. vypuklo protihabsburské povstání. Kramerius vždy zastával cestu smíru, a proto i tentokráte revoluci odsuzoval. Hodnotil téměř veškeré válečné a politické události. Ve svých komentářích vždy obhajoval panovníka a císařskou armádu. Jednoznačně jeho stanovisko dokazuje sama tendenčnost zpráv i osobní komentáře Krameria. Nejednalo se o vynucený odpor cenzury ani o nutnost uspokojit zájmy vídeňského dvora. Jak napsal na sklonku roku 1790, ve chvílích kdy se blížilo poražení povstání: „ ... *buřiči předce konečně sobě usmyslí a uznávajíce svou chybu, našeho laskavého mocnáře o milostivé prominutí žádati budou.*“¹⁸⁹ Vzbouření a dramatické revoluce odmítal jak Kramerius, tak i osvícenci z řad měšťanů.

V období nejbouřlivějších událostí francouzské revoluce se Kramerius věnoval hlavně zprávám z Francie. Výjimkou byl počátek devadesátých let, kdy bylo přísně zakázáno tyto zprávy otiskovat. Největší rozsah tedy na stránkách získaly zprávy z bitev rakouské monarchie. Nesly různá označení a různé nadpisy, například: „Vojenské zprávy“, „Válečné zpravodajství“ či „Zprávy stran války a pokoje“. Někdy se objevily i „Rozličné politické zprávy“. Další zpravodajství pak obvykle neslo název „Rozličné zprávy“ či „Smíšené zprávy“, například: „*Ve Frankfurtu Židé nad smrtí slavné paměti Josefa Císaře v takový zármutek upadli, že jich ani na den Estery, kterýž jim nejveselejší a nejradostnější jest, nic obveseliti nemohlo. Na znamení většího hoře a smutku v své škole o veliký počet méně světěl rozsvítili, a jinak všecku hudbu a zpěvy mezi sebou zapověděli.*“¹⁹⁰

¹⁸⁹ *Krameriusovy noviny*, Praha, 30. října 1790, č. 44. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. s. 108.

¹⁹⁰ *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 20. března 1790, č. 12.

Zpravodajství z domova bylo velmi úzce spjato s okruhem dopisovatelů, který Kramerius neúnavně budoval. Snažil se zprovoznit síť spolupracovníků, kteří přinášeli informace především z venkovských měst. Rubrika „Hlasy čtenářů“ byla věnována zprávám o rozvoji školství, o vlasteneckých podnicích či o živelných pohromách. Tato kategorie byla sice nepravidelná, ale dokázala výborně zapojit pasivního čtenáře k tvůrčí veřejné práci. Roku 1792 Kramerius uveřejnil přání, aby se v každém městě našel alespoň jediný člověk, s kterým by si mohl dopisovat o událostech z daných oblastí i jejich okolí. Tak se kolem „Krameriových novin“ utvořil kruh stálých spolupracovníků. Ti pocházeli z Prahy, z venkova a dokonce se objevili i zpravodajové ze Slovenska.¹⁹¹

Styk se čtenáři byl velmi dobrou taktikou pro získání jedinečných informací rozličného charakteru. Dopisovatelé měli již tehdy mimořádně důležitý význam. Kramerius z dopisovatelů a zpravodajů vytvořil takřka novodobé reportéry. Pochopil zákonitosti žurnalistiky, které platí dodnes. Vezměme si pro příklad dnešní informační společnost, kde je faktičnost zprávy a jejich rychlé doručení do redakce stěžejní pro kvalitní zpravodajské médium. Moderní interaktivní média vyžadují spolupráci s čtenáři (diváky, posluchači). Václav Matěj Kramerius již roku 1792 prakticky aplikoval prvky masové komunikace, které jsou pro nás v současnosti naprosto samozřejmé – zpětnou vazbu a zapojení příjemců zpráv do procesu tvorby sdělení. Dá se říci, že Kramerius jako první český novinář využil nadčasovou praktiku novinářského řemesla. Pro kvalitní médium je však důležité zachování pravidla neslučitelnosti publicistiky a zpravodajství.

I v otázkách zpravodajství byl Kramerius velmi zásadový a nekompromisní. Požadoval absolutní faktickou správnost. V případě otisknutí nepřesné či nepravdivé zprávy pečlivě dbal na to, aby byla v co nejkratší možné době otisknuta oprava s odpovídajícím vysvětlením. „*Podle zprávy, jenž nám zaslána byla a oznámili jsme, že jistý D. s děvčetem do Sas prchl. Abychom pak pány čtenáře naše o tom prchnutí zpravili, tedy tímto činíme známo, že jakási křivá pověst tuto zprávu rozhlásila, neboť oznámený D. skutečně nebyl daleko od svého místa, a pro zastání jeho cti slušno jest, abychom nadřečenou zprávu odvolali.*“¹⁹² Byl si plně vědom faktu, že falešné zprávy rapidně snižují důvěru čtenářů. Kvalitní noviny si klam a lež nesmí dovolit. Opět další

¹⁹¹ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 46.

¹⁹² *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 25. února 1792, č. 8.

nadčasový prvek novinářství a zpravodajství vůbec, který by od Krameria měla převzít řada současných médií. Kvalitní, etické a fakticky korektní zpravodajství by mělo být vždy na prvním místě zájmu všech médií bez rozdílu. Média jsou vizitkou každé civilizované společnosti. Kramerius si získal u čtenářů mimořádnou důvěru. Sami mu později začali posílat dopisy o všem, co je zajímalo. Dle jeho vlastních záznamů se jednalo o dvacet až třicet dopisů od čtenářů týdně.¹⁹³ Formu dopisů používal Kramerius hlavně v období, kdy informoval o situaci v Uhrách (od jara 1790). Zprávy podepisoval slovy „od dobrého přítele z Uher“. Nelze již s jistotou zjistit, zda se skutečně jednalo o spřátelenou osobu nebo o fiktivní postavu. Kramerius používal formu dopisu, alespoň jak se zdá, záměrně. V podmínkách tvrdé cenzury umožnil tento styl poskytování bohatších informací bez nádechu nápadné tendenčnosti.¹⁹⁴ Některé z příspěvků byly otiskovány také v již zmíněném „Závěšku“, dnes bychom tuto část novin nazvali přílohou.

¹⁹³ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 47.

¹⁹⁴ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 149.

4 OSUD „KRAMERIOVÝCH NOVIN“ A „ČESKÉ EXPEDICE“

4.1 Přímý dotek války a „Krameriovy noviny“

Roku 1795 se protifrancouzská koalice rozpadla. Habsburská monarchie najednou zůstala v boji takřka osamocena. Francouzské armády se začaly českým zemím nebezpečně přibližovat. Zavládla nová vlna nadějí na osvobození. Ve chvíli, kdy se habsburská monarchie cítila být ohrožená více než kdy dřív, se rozhodla zahrát na nejcitlivější strunu, kterou český národ měl – na vlasteneckou věrnost. Vyzvala k vytvoření dobrovolnických sborů na obranu vlasti. Koncem roku 1796 se v „Krameriovéch novinách“ objevilo svolání samotného císaře Františka I. K českým poddaným hlásal následující: *„My doufáme také tím více ve vlasteneckou horlivost a ochotu našich Českých poddaných při této přípravě k bránění země, poněvadž, jak již nahoře dotknuto bylo, čas služby na krátce trvati bude, a jen v přítomných nuzných okolostojičnostech jak pro hájení země, tak také k chránění vlastního jmění, manželék a dítek potřebná jest...“*¹⁹⁵ Poddaným byly slibovány různé úlevy a výhody. Ti se ale nijak do oddílů nezapojovali. Tyto vlastenecké apely tak překvapivě zůstaly bez očekávaného výsledku. Proto byl vydán pokyn vytvořit další z mnoha propagandistických vln. Tentokrát se kromě Krameria výrazně zapojil i František Jan Vavák. Ten ve svém spisku „Tma ve dne jako v noci na rozumu lidském v národu francouzském učiněná, po všem světě rozhlášená“ (1796) ujišťoval, že náprava poměrů ze strany Francouzů není potřeba. Jako český sedlák znal Vavák slabá místa současných poměrů. Ve spise sám přiznal, že vrchnost na rolníky skutečně klade vyšší nároky, než jakých se sluší.¹⁹⁶

Rakousko muselo začít jednat o uzavření míru, k čemuž v roce 1797 skutečně došlo. Kramerius přinesl v několika číslech svých listů podrobné informace o probíhajících jednáních. Mír vítal, neboť si byl dobře vědom bídy a utrpení, která jsou s válkou spojena. Stále více se do popředí Krameriova zájmu dostával Napoleon Bonaparte a s ním i smírné řešení situace ve Francii. Bonaparte představoval pro Krameria společenskou sílu, která usilovala o nastolení pořádku v zemi. Celá říše se

¹⁹⁵ *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 3. září 1796, č. 36.

¹⁹⁶ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 135.

neustále zmítala na pokraji bouří. „*Politika konšela Bonaparta z následující zprávy zřejmě se okazuje. Bonapart veřejně se prohlásil k Římskému katolickému náboženství. Skrze to získal sobě lásku nejen v Paříži, nýbrž i po všech francouzských krajinách, nebo horlivost pro náboženství zase srdce obyvatelů tohoto někdy nejkřesťanštějšího království opanovala.*“¹⁹⁷

Období klidu netrvalo dlouho a habsburská monarchie byla roku 1799 opět zatažena do další z koaličních válek. O obranu země se měly starat milice a myslivecké sbory. Rozkazem z roku 1800 pak mělo být vytvořeno dvacet batalionů české legie. Kramerius opět přinesl řadu zpráv o přípravách k obraně. Největší pozornost si vyžádala vojenská obrana země české v letech 1796 – 1801, kdy se v mnoha číslech objevila tematika vojenské občanské připravenosti. Čeští poddaní byli ale stále imunní vůči válečným cílům. Jejich hlavním přáním byl mír. Drtivá většina obyvatel toužila po příchodu Francouzů. Přáli si obsazení Vídně a ukončení bojů. Tato skutečnost vyplynula z průzkumu veřejného mínění, které bylo provedeno krajskými úřady v Čechách v polovině roku 1800.¹⁹⁸

Průchod ruských vojsk českými zeměmi v letech 1799 – 1800 alespoň na čas vzbudil novou vlnu nadšení mezi českou obrozeneckou inteligencí. Jak již bylo zmíněno, ruští vojáci byli v očích vlastenců bráni jako příslušníci svobodného, ve vlastním státě žijícího národa. Díky těmto událostem Kramerius opět začal pracovat jako zkušený žurnalista. Periodicky přinášel zprávy o pohybech ruských sborů, a to již od chvíle, kdy překročily hranice. Mezi český lid se rozšířily kramářské písně a veršovanky, které opěvovaly hrdinství ruských vojáků i udatnost samotného vojevůdce Alexandra Vasijleviče Suvorova. V červenci 1799 se ruské oddíly dostaly i do Prahy. V tomto čase vycházely obsáhlé a podrobné reportáže v „Krameriových novinách“: „*V Praze 19. července. Druhá částka první kolony udatného Ruského vojska, siln 4302 muže a 2070 koní, pod zprávou Generálova Majora Jmailova dne 13. sem přitáhla. Dne 15 přitáhla 3tí částka, 6005 mužů, a 3250 koni silná, totiž 5 komp. dělostřelců s 60 kusy...*“¹⁹⁹ Kramerius chápal ruské vojsko jako hybatele významné vlastenecké události. Veřejně ho hodnotil jako lid vybraný, statečný a jeden jazyk užívající. Zároveň Pražany vybízel, aby se k tomuto vojsku chovali vlídně.

¹⁹⁷ Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 30. října 1801, č. 40.

¹⁹⁸ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 135.

¹⁹⁹ Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 20. července 1799, č. 29.

Venkovským obyvatelům doporučoval, aby i oni vycházeli s laskavou pohostinností vojskům vstříc.²⁰⁰ Dalším argumentem vlastenců bylo, že s ruskými vojsky se lze dohovorit česky. Stejně jako v celém slovanském světě. Tehdy se česká inteligence začala učit ruštinu, a to z učebnice, kterou v roce 1799 vydal Josef Dobrovský.

Kramerius věnoval pozornost i maršálu Suvorovovi. Vlastenecké kruhy ho vnímaly velmi pozitivně. Obrozenečtí publicisté hlásali myšlenku, že Češi nejsou ve svých národně emancipačních agitacích sami. Jsou členi velké rodiny slovanských národů. V „České expedici“ vyšel dokonce Suvorovův portrét. Kramerius čtenářům maršála představoval jako hrdinu: „*Úsilí jediného hrdiny Suvorova není k vypsání. Jakmile procitne, jde do lázně, předloží sobě mapy, pak se obleče, jde k svým vojákům a praví jim: Děti, my potáhneme! Jeho Rusové v bitvě stojí jako zeď, oficíři v udatnosti je odpalují, a tak ni žádná nepřátelská moc proti těmto hrdinským Slovanům nic poříditi nemůže.*“²⁰¹ Spojenectví Ruska a Rakouska netrvalo dlouho. Na přelomu let 1799 – 1800 probíhala diplomatická jednání a vojska na území českých zemí jen odpočívala. Městští i venkovští obyvatelé postupně přestávali být nadšeni z přítomnosti vojáků. Byli povinni jim poskytovat stravu a krmivo pro koně (šlo přibližně o čtyřicet pět tisíc vojáků). Ve chvíli, kdy Rusko již nebylo spojencem monarchie, ztratily úřady zájem o stravování a ubytování zde otálejících vojsk. Obyvatelstvo začalo být pod tlakem z tíživé situace. Tento stav údajně mírnili skromní a ohleduplní vojáci, kteří ochotně pomáhali s hospodářskými pracemi.²⁰² Celková nálada ve společnosti však byla obecně špatná. České gubernium zakázalo podávat další informace o ruských armádách. „Krameriovy noviny“ v několika prvních číslech z počátku roku 1800 přinesly informace o pobytu maršála Suvorova v Praze. Na jaře téhož roku Kramerius popsal v základních faktech Rusko, jeho panovníky, historii i samotný politický vývoj: „*Krátké popsání Ruského císařství. Ruské země všechny Slovanským národem osazené v Evropě asi za těchto našich časů počítají se na 330,000 kvadrátových mil podle povrchního položení, a tak jsou skoro o 33krát větší nežli celá Německá říše. Počet lidu nalézá se tu nejméně 36 miliónů. Za panování Kateřiny druhé přibylo Ruským zemím skrz rozdělení Polska, a vybojování poloostrova Krymu a Kubánu na 10,000 kvadrátových mil země, a 8 miliónů lidu. Ruská válečná moc po moři Baltyckém a Černém jest po Anglické mezi*

²⁰⁰ Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 20. července 1799, č. 29.

²⁰¹ Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 27. července 1799, č. 30.

²⁰² NOVOTNÝ, Jan. Václav Matěj Kramerius. s. 173.

jinými nejpřednější, a Ruského vojska, kteréž každou chvíli do pole vrhnouti může, na 600,000 mužů čítá.“²⁰³

Definitivní vystřízlivění z francouzského fenoménu nastalo po roce 1805. Francouzské armády nesplnily očekávání českého lidu. Francouzi byli očekáváni jako osvoboditelé od feudálního útlaku, jenže jejich příchod na Moravu a do jihovýchodních Čech před bitvou u Slavkova (2. prosince 1805), byl pro český venkovský lid zklamáním. Po „osvoboditelích“ zbyla jen vypleněná města a zubožené vesnice. V očích venkovanů a chudších městských obyvatel se Francouzi i Napoleon pomalu proměňovali ve strůjce bídy a neštěstí. Dlouhé a kruté války neúnosně zatěžovaly široké vrstvy českého obyvatelstva. Na nějaký čas se i habsburská monarchie stala spojencem napoleonské Francie. Revoluce byla zažehnána. Definitivního konce války a porážky Napoleona se Kramerius již nedožil. „Krameriovy noviny“ se za koaličních a napoleonských válek plně ztotožňovaly s oficiální protirevoluční a válečnou propagandou habsburského státu. Jejich obsahová stránka se s postupem času začala horšit. Od konce 18. století se noviny ocitly na celkovém sestupu kvalitativním i zpravodajském. Byly plné válečných zpráv, které ovšem byly přejaté ze zahraničních žurnálů. Ovšem již bez osobních Krameriových komentářů. Žurnalistická práce Krameria byla válečnou propagandou značně ovlivněna. Dokonce v takové míře, že jeho hrdý vlastenecký a vzdělávací program byl zatlačen do pozadí. Vrcholný rozkvět této činnosti nastal na počátku devadesátých let 18. století.²⁰⁴ Poté ho již plně vystřídala tematika válek a rebelií, spojená s nařízenou propagandou a cenzurou. Kramerius o úpadku novin věděl a snažil se mu zabránit. Snažil se znovu rozvinout osvětovou a vlasteneckou činnost a obsahovou rozmanitost. Výraznějšího úspěchu však již nedosáhl.

4.2 Úpadek „Krameriových novin“

České vlastenecké divadlo bylo rovněž postiženo nepříznivým vývojem jazykově národnostní situace. Dřevěné divadlo „Bouda“ na Koňském trhu se na krátký čas stalo středem pozornosti. Od července 1786, kdy zahájilo pravidelná představení, se

²⁰³ *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*, Praha, 15. března 1800, č. 12.

²⁰⁴ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 137 - 138.

na svůj vrchol dostalo návštěvou císaře Josefa II., který mu propůjčil název „c. k. vlastenecké divadlo české“. Do roku 1789 se tu konala řada úspěšných představení. Současně česky hrálo také divadlo v Růžodole za Poříčskou bránou. Po zboření „Boudy“ se česká představení uchýlila do bývalého Hyberského kláštera, později na Malou Stranu. Po krátké době rozkvětu začalo divadlo pomalu upadat. Od počátku 19. století byly české hry zanedbávány. V roce 1805 nastal jejich definitivní konec. Teprve po dalších sedmi letech se česká představení začala opět pravidelně hrát, a to o nedělních odpoledních ve Stavovském divadle. Hrál se většinou ochotnický. Tento stav pokračoval až do roku 1820.²⁰⁵ O rozvoj českého divadla nebyl ze strany nájemných ředitelů velký zájem. Zhoršování sociálních poměrů vyústilo v úbytek návštěvníků z řad prostých lidových vrstev. Generace vlasteneckých herců balancovala na hranici bídy. Po roce 1792 z „Krameriových novin“ začala vlastenecká a osvětová činnost vyprchávat. Politické a válečné události zcela zaplnily stránky novin. Protirevoluční propaganda vytrvale potlačovala veškeré snahy o znovuoobnovení kdysi obdivuhodného vlasteneckého a osvětového periodika. Veškeré zprávy z vlasteneckého života se omezily na pouhou informaci o nově vydané české knize. Bezpochyby za tento úpadek mohla ostrá cenzura, která omezovala svobodné vyjádření. Kramerius s postupem času ztrácel svou novinářskou jiskru a jeho komentáře se ze zpráv rychle vytrácely. Abonentů byl v tento těžký čas dostatek, neboť noviny informovaly o aktuálním politickém dění.

Od roku 1789 vydával Kramerius další periodikum, a to „Nový kalendář tolerancí“. Byl určený jak katolickému, tak i protestantskému publiku. Kalendář přinášel různé politické a kulturní zprávy, praktické rady a občas také básně.²⁰⁶ Od devadesátých let 18. století stránky českých novin vyplňovalo válečné zpravodajství. V osvětové publicistické činnosti navázal Kramerius na svou žurnalistickou práci. Tento typ publicistiky přesunul do literárních příloh svých novin a také do řady poučných a vzdělávacích knížek. Motivy popularizace nových způsobů v hospodářství a v zemědělství i soustavný boj proti zažitým předsudkům jsou protkány celým Krameriovým životem. Nezastupitelnou úlohu v šíření vzdělanosti mají například spisy: „Večerní shromáždění Dobrovické obce“ (1801), „Pražský posel“ (1802 – 1804)

²⁰⁵ NOVÁK, Jan V., NOVÁK, Arne. 5. vyd. *Přehledné dějiny literatury české*. Brno: Atlantis, 1995. s. 248. ISBN 80-7108-105-1

²⁰⁶ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. Praha: Pospíšil, 1859. s. 13.

či „Přítel lidu“ (1806 – 1807). V těchto přílohách se, často ve formě rozmluvy s důrazem na praktické vzdělávání a toleranci, snažil osvícenský publicista bojovat proti tmářství.²⁰⁷

Tíživá atmosféra i materiální zbídačení lidu, to vše se negativně podepsalo na Krameriově práci. Na čas se z novin vytratila příloha, kvalita zahraničního zpravodajství se zhoršila a obsah kulturní i osvětové tematiky se zmenšil. V zemi narůstala drahota a noviny se začaly potýkat s úbytkem čtenářů. Kramerius těžce bojoval o každého abonenta, ale nikdy nechtěl vydávání novin zastavit. Od vlastenecké povinnosti a poslání nelze ustoupit ani ve chvílích nejtěžších. Tak argumentoval Václav Matěj Kramerius.²⁰⁸ Nové vlastenecké vzkříšení listu započalo koncem roku 1801. V tento čas vojenské záležitosti nepřinášely velké množství relevantních zpráv. Osvětová činnost měla opět posílit na poli politickém, hospodářském a na poli všeobecného zeměpisného rozhledu. Kramerius se pomalu začal ocítat na sklonku svého života a nově vytyčené cíle již v plném rozsahu nemohl uskutečnit. Jeden z rozhodujících momentů úpadku novin se odehrál roku 1802. Na veškerý tisk v habsburské monarchii se vztahoval nový novinový kolek. Abonenti tedy museli nově platit místo dvou zlatých celé tři zlaté (za půlroční předplatné). Tato situace vyústila v roce 1802 (konkrétně od čísla 27) k nucenému snížení obsahu na pouhé dva listy.²⁰⁹ K nim přidával čtyřstránkovou přílohu „Pražský posel“ (1802 – 1804), později „Přítel lidu“ (1806 – 1807).²¹⁰ Zde byla zveřejňována rozličná poučení o světě, hospodářství či mravoučná pojednání.

V „Pražském poslu“ vyšlo na pokračování několik knih. Tisk knih na pokračování měl sloužit jako jistý druh kompenzace za zvýšení ceny. Od roku 1805 se noviny opět zaplnily válečným zpravodajstvím, které bylo bez komentářů. Přes veškerou Krameriovu snahu noviny zachránit, čtenářů z pochopitelných důvodů stále ubývalo.

²⁰⁷ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Vimperk: Nakladatelství H&H, 2005. s. 216. ISBN 80-7319-031-1

²⁰⁸ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl*. s. 49.

²⁰⁹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 175.

²¹⁰ FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1993. s. 932. ISBN 80-200-0345-2

4.3 „Česká expedice“

Počátky Krameriova vydavatelství byly skromné. Neobešly se však bez jistých problémů, do kterých se ochotně zaangažoval sám Schönfeld. Kramerius představoval vážnou hrozbu, neboť jeho noviny byly mnohem kvalitnější než ty od Schönfelda. Z tohoto důvodu využil Schönfeld jakoukoli možnost, jak nově rozjiždějícímu se podniku přitížit. Problém se týkal, údajně nezákonného, vytištění a šíření a provozování Shakespearova „Mackbetha“ a Schillerových „Loupežníků“ v českém divadle. Vše započalo roku 1786, kdy obě hry přeložil Karel Hynek Thám a vydal je u Schönfelda. Vše se zdálo být v pořádku, dokud sílíci protijosefská opozice po čtyřech letech tento spor znovu neotevřela. Schönfeld měl hry vytisknout, Thám s přáteli je šířit a česká divadla je hrát bez cenzurního povolení. Kramerius byl prodejcem těchto děl, a proto se na něj Schönfeld pokusil uvalit část zodpovědnosti. Lze se domnívat, že nešlo jen o profesní, ale i o osobní důvody. Kramerius i „Česká expedice“ vyvázli z případu bez viny.²¹¹ Nedlouho poté se z „České expedice“ stal skutečný knihkupecký závod (1791). Později se připojila i knihtiskárna.

Poté, co si Kramerius dokázal ušetřit vydáváním novin nějaké peníze a měl stálé zaměstnání, se rozhodl oženit. Dne 22. května 1791 Václav Matěj Kramerius pojal za manželku Jenověfu, dceru pražského měšťana a zlatníka Jana Hereciusa. Obřad proběhl ve farním chrámě u Trinitářů na Novém Městě.

Náhly přísun finančních prostředků Kramerius získal po výhodném sňatku. Věno jeho ženy bylo použito na zvelebení vydavatelství. Manželům Krameriovým se narodilo celkem sedm dětí: čtyři synové - Václav Rodomil (1792 - 1861), Vojtěch (1795 - 1864), Karel (1797 - 1874) a Jan (nar. 1802 - ?) - a tři dcerky: Ludmila (nar. 1793), Klára (nar. 1796) a Magdalena (1800). Všechny dívky však ještě v mladistvém věku zemřely.²¹² Vzhledem k pracovní vytíženosti (závisel na něm chod vydavatelství – vydávání, spisování, redigování atd.) Kramerius se svou rodinou nemohl trávit příliš mnoho času. Syn Vojtěch se stal knězem, další syn Karel působil jako profesor na malostranském gymnáziu a poslední syn Jan se stal soukromým vychovatelem ve šlechtických rodinách.²¹³ Prvorozený syn se jako jediný z potomků snažil po smrti otce dále nést jeho literární odkazy. Václav Rodomil byl vzděláván

²¹¹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 178 - 179.

²¹² HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. s. 58.

²¹³ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 31.

a vychováván doma, spolu se svými bratry. Otec ho na literární dráhu připravoval, neboť již v šestnácti letech pracoval jako typograf.²¹⁴

Od počátku osmdesátých let se Schönfeld začal specializovat na vydávání rozličných levných politických, zábavních, náboženských a jiných brožur. Objevila se jich poměrně značná spousta, byť jejich obsah nebyl valný. Původní zdroj těchto spisů byla Vídeň. Schönfeld však bez větších starostí tisky lehce poupravil a rázem je publikoval jako původní vydání. Nutno dodat, že si takto nepočínal sám. V Praze bylo takovýchto nakladatelů a tiskařů více. Za takto nečestně vydělané peníze si ve velmi vysokých poměrech žil právě Jan N. Ferdinand ze Schönfeldu. Na sklonku 18. století se přesunul i se svými aktivitami do Vídně. Ta nabízela lukrativnější možnosti využití tiskařského, nakladatelského i knihkupeckého umu.²¹⁵ Takové možnosti Kramerius neměl. Pravděpodobně by jich ale stejně nevyužil, neboť své vlastenecké a národně buditelské povinnosti plnil se zanícením až do konce svého života. Ostatně již jednou měl možnost přesídlit na Slovensko. Této možnosti nevyužil. Pravděpodobně nechtěl opustit ani české vlastenecké kruhy, ani svou rodnou zemi. Jeho patriotismus byl vskutku jedinečný. Kramerius se nestaral pouze o prodej knih v „České expedici“, rovněž si zajišťoval zprostředkovatele a komisionáře v českých zemích i v Uhrách. Během devadesátých let se Krameriovi podařilo vytvořit rozsáhlou síť komisionářů, která zprostředkovávala prodej jím vydaných knih. Komisionáři se nesestávali pouze z knihařů a kupců. Byli mezi nimi například i duchovní, učitelé či sedláci.²¹⁶

„Česká expedice“ se oficiálně zabývala vydáváním, prodejem, drobnou zprostředkovatelskou službou pro české čtenáře a rozesílkou českých novin k vesnickým abonentům. Oficiální knihkupecká koncese tomuto vydavatelství nikdy udělena nebyla. Možná proto, že Kramerius zřejmě ani o nic takového nepožádal. Pro úřady i veřejnost byl Kramerius vždy pouze spisovatel českých novin. Nebylo ovšem tajemstvím, že se zde prodávaly jak nové české knihy, tak i knihy antikvariátní. Oznámení o dostupnosti konkrétních výtisků Kramerius pečlivě zveřejňoval ve svých novinách, obvykle v „Závěšku“. Faktem ovšem je, že „Závěšky“ tisk značně

²¹⁴ FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. s. 933.

²¹⁵ NOVOTNÝ, Jan. K počátkům novodobé nakladatelské činnosti a knižní kultury u nás. In: HOJDA, Zdeněk a PRAHL, Roman. *MEZI ČASY... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: Sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století*. Plzeň: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. s. 307-308. ISBN 80-85917-68-8

²¹⁶ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 222.

prodražovaly. Později se tak od nich upustilo. Při každé příležitosti se Kramerius snažil o nových, i o kvalitních starých, českých knihách své čtenáře informovat. Sídlo „České expedice“ se během let 1791 – 1806 změnilo několikrát. Roku 1793 se od „Zlatého půlkola“ přesunulo do domu „U tří stříbrných růží“ (viz. Příloha E – Dům „U Zlatého půlkola“ a „U tří stříbrných růží“). Roku 1804 nakladatelství přesídlilo do Bartolomějské ulice na Starém Městě. Za rok se znovu přemísťovala, tentokrát pouze na druhou stranu ulice. V roce 1806 „Česká expedice“ zakotvila opět v domě „U tří stříbrných růží“. Kramerius tento dům koupil.²¹⁷

Zatímco v „Krameriových novinách“ plně vládla protireformní propaganda, v knihách, které vycházely pod křídly „České expedice“, se plně rozvíjely osvícenské ideje. Knížky rozšiřovaly obzory člověka, učily ho hospodářství, povzbuzovaly národní české sebevědomí a nabízely i ušlechtlejší zábavu. Snažily se vymítit pozůstatky pověr o Meluzínách či dalších strašidlech.²¹⁸ Kramerius nebyl jediným vydavatelem, který v Čechách publikoval. Primitivní i vzdělané publikum, i přes počáteční zdánlivý nezájem, postupně začalo toužit po přístupném poučení a užitečné zábavě. Nakladatelství, která byla připravená přijímat díla v domácím jazyce, vznikla nejen v Praze, ale i na venkově (například v Jindřichově Hradci).²¹⁹

4.4 Reedice knih

Prvním tiskem, který v „České expedici“ vyšel, bylo vydání Trojanské kroniky v roce 1790. Kramerius avizoval její vydání již roku 1789, tedy ještě v době, kdy působil u Schönfelda. Trojanská kronika byla nesmírně oblíbenou četbou, jedná se totiž o nejrozsáhlejší staročeskou zábavnou prózu. Byla první českou knihou vytištěnou roku 1468 v Plzni. Tato staročeská románová skladba vypravuje o bojích mezi Řeky a Trojany v období od dob Iasóna až po dobytí Troje. Začínající Kramerius neměl mnoho peněz, proto na toto nákladné vydání vyhlásil subskripci. V této době to byl poměrně obvyklý postup.²²⁰ Trojanská kronika tedy nakonec vyšla pod názvem „Letopisové Trojanští“. Kramerius věnoval velkou pozornost hlavně její jazykové

²¹⁷ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 180.

²¹⁸ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 16 - 17.

²¹⁹ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. s. 216.

²²⁰ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 186 - 187.

úpravě. Reedice starých tisků vydával Kramerius hlavně z toho důvodu, aby čtenářům přiblížil poklady českého písemnictví. Vzbuzoval tak úctu k českému jazyku. Konal dohled nad péčí o spisovný český jazyk, prezentací jeho výrazovosti a kultivovanosti. To byly hlavní zásady, které s pomocí „České expedice“ mohl lépe demonstrovat českým čtenářům. Není proto divu, že veškeré Krameriovy práce vykazovaly značnou míru didaktičnosti. Svých původních prací příliš neměl, ale jako vydavatel se staral především o práce dalších osvícenských spisovatelů a publicistů. Během počátečního období národního obrození se Kramerius staral o vydávání a šíření starých českých knih i překladů.

V „České expedici“ postupně vycházely reedice českých titulů, a to hlavně z veleslavínského období. Po „Letopisech Trojanských“ vyšly také oblíbené „Ezopovy Básně spolu s jeho Životem“ (1791). V „Krameriových novinách“ o nich bylo otištěno, že jde o „jednu z nejstarších knih českých, kteréž se hned při vynalezení knihtlačitelského umění tisknouti počaly.“²²¹ Dalšími vydanými starými tisky byla „Jana Mandyvilly, znamenitého a vznešeného rytíře Cesta po světě“ (1796), dále pak „Krátká historie o válce židovské“ (1806) od Josefa Flavia a cestopisné „Příhody Václava Vratislava svobodného pána z Mitrovic“ (1807).²²² Tyto nově vydané památky českého písemnictví měly pomáhat posilovat víru v úspěšnou práci českých vlastenců, úctu a lásku k národu. Pro vlasteneckou výchovu českého lidu bylo důležité poznání pokrokových tradic z dob minulých. Zpřístupnění pravdivého poznání širokým vrstvám lidu bylo důležité rovněž pro mladé obrozenecké publicisty. Velkou pozornost si vysloužilo husitské revoluční hnutí. S radostí se k němu historikové a osvícenští publicisté vraceli, jako k jednomu z nejslavnějších období dějin. Zvláštní pozorností byla obkloповána osobnost Mistra Jana Husa. Byl popisován jako věrný katolík a osvícený myslitel, nikoli jako kacír. Přitom oficiální protireformační publicistika právě toto období značně zkreslovala a očeřňovala. Kramerius chtěl rovněž obohatit tento úsek dějepisné publicistiky. Ještě za svého působení v „Schönfeldských novinách“ uveřejnil zprávu, ve které oznamoval brzké vydání životopisu, „našeho slavného českého hrdiny Jana Žižky“, jak uvedl Kramerius. Dílo nemělo být původní. Mělo se jednat o upravený překlad německého autora Friedricha Eckarta, vydaného roku 1785.

²²¹ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 187.

²²² NOVÁK, Jan V., NOVÁK, Arne. *5. Přehledné dějiny literatury české*. s. 245.

Kramerius předložil svůj rukopis²²³ ke schválení roku 1790. Cenzurní úřady jeho vydání zamítly.²²⁴ Důvodem byla značně napjatá situace na českém venkově. Právě v této době zde naplno zuřila revoluce. Téma husitských válek proto bylo striktně zamítnuto. Další obdobná práce s tematikou české historie již pod Krameriovým vedením vydána nebyla.

Staré české tisky měly čtenářům připomenout krásu českého jazyka. Pro povzbuzení práce českých obrozeneckých básníků vydal Kramerius roku 1794 znovu veršovanou skladbu Šimona Lomnického z Budče (1552 – 1623) „Krátké naučení mladému hospodáři“. Práce pocházela z humanistického období české poezie. Kramerius ve své předmluvě poukazyval na dávnou vyspělost českého jazyka i na starobylost kultury samotné. Podle všeho měl tento spis posloužit jako návod, jak se dobrým, pěkným a snadným veršům naučit.²²⁵

4.5 Romány a povídky

V období druhé poloviny 18. století, v oblasti povídkové a románové literatury, nebyl dostatek kvalitních spisů. Krom modliteb či náboženských rozjímání neměl český čtenář žádný literární výběr. Světská literatura byla tvořena výhradně kramářskými a jarmarečními písněmi a lidovými báchorkami. „Česká expedice“ markantně změnila dosavadní lidovou tvorbu. Soustředila se kolem ní tzv. „Krameriova literární škola“, do které patřili například: Jan Bohumír Dlabač (1758 – 1820), Jan Rulík (1744 – 1812), Prokop František Šedivý (1764 – 1810), Antonín Josef Zíma (1763 – 1832) aj. Tento kroužek literátů usiloval o vydávání nové české literatury, která měla svůj vzor v soudobém německém dobrodružném a rytířském románu. „*Krameriovi se podobně jako Veleslavínovi před dvěma sty lety podařilo soustředit skupinu spisovatelů (Šedivý, Rulík, Zíma), kteří se podle předem stanoveného programu snažili vytvořit zábavné a užitečné spisy, určené pro široké vrstvy.*“²²⁶ Krameriova vlastní prozaická činnost se sestávala z překladů a adaptací německých dobrodružných, rytířských a strašidelných próz (mimo jiné je publikoval v „Hlasateli českém“ v letech 1806 - 1808). Dále čerpal ze světových pohádek, „Arabské pohádky“ (1795), „Básně

²²³Tento rukopis je součástí sbírky Národního muzea v Praze.

²²⁴FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. s. 932.

²²⁵NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 187.

²²⁶VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. s. 216.

o Čarodějnicích“ (1794), kde vyzdvihoval didaktickou tendenci, racionální výklad a groteskní hyperbolu. Naopak z části omezoval jejich fantazijní složku.²²⁷ Česká literární tvorba se v tuto chvíli nemohla rovnat s německou, ale pomalu se začínala rozvíjet. Kramerius započal ve čtenářích pěstovat touhu po dobrodružnosti, a to po vzoru rozvoje německé románové literatury. Literární vývoj dalších zemí pravděpodobně neznal. Novočeskými povídkami chtěl Kramerius utěšit lačnost čtenářů po tmářských příbězích. Svě čtenáře vedl po stopách osvícenských myšlenek. Kramerius začal vydávat pohádkovou a dobrodružnou četbu. Knížky sám psal či překládal, nebo otiskoval původní či přeložené práce P. F. Šedivého, Antonína Borového (1755 – 1832) či Jana Františka Vaváka (1741 – 1816). Roku 1791 vyšel v Krameriově nakladatelství americký příběh „Maran a Onyra“ (z němčiny přeložil P. F. Šedivý, 1971). Jednalo se o jednu z prvních knih novočeské zábavné prózy, která vyprávěla dobrodružný indiánský příběh. Krom zámořského prostředí se v příběhu objevila tematika vítězství potlačovaného dobra nad zlem. Knížka se zprvu líbila, ale čtenáři brzy opět začali vyžadovat pokleslou literatury, na kterou byli dlouhou dobu zvyklí.²²⁸ Když Kramerius vydal „České amazonky, aneb: Dívčí Boj v Čechách pod zprávu Rekyně Vlasty“ (původní práce P. F. Šedivého, 1792) napsal v předmluvě: „Zajisté jazyk náš český tak jest prostranný a na slova hojný, že v něm všelijaké příběhy nejkrásněji spisovati můžeme, ano chceme-li v naší řeči hrdinské skutky vypravovati, zajisté v té věci žádnému jazyku ze svého místa neustoupí, a tak pravda zůstane...“²²⁹

Po roce 1792 bylo v „České expedici“ vydáno nepřehledné množství nových lidových zábavních knížek. Důraz byl kladen především na romantická dobrodružství a pohádky či povídky s historickou tematikou. Lze se domnívat, že tyto druhy četby dosáhly největšího úspěchu právě proto, že dokázaly nejlépe odvést pozornost od bouřlivé reality na přelomu století. Německá románová zpracování se však často vracela v rytířských či hororových příbězích zpět do okovů pověr. Kramerius oplýval dokonalým citem pro literární rovnováhu. Proto oblíbené německé autory (například Christiana Heindricha Spiesse (1755 – 1799) - „Krásná Olivie aneb: Strašidlo u bílé

²²⁷ FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. s. 931.

²²⁸ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. Praha: Nakladatelství Národní práce, 1943. s. 20.

²²⁹ *České amazonky, aneb: Dívčí Boj v Čechách pod zprávu Rekyně Vlasty. Podlé Hájkovy kroniky sepsáno od Prokopa Šedivého*, Praha, 1792.

věže (vydáno 1789) a „Zazděná Slečna, aneb: Podivné příhody Marie z Hohenturu) nepřejímal doslovně, ale pečlivě jejich texty upravoval a třídil. „Zazděná Slečna“ byla překladem P. F. Šedivého. Sklidila značný úspěch, a proto se dočkala brzkého dalšího vydání v roce 1798. Kramerius odstraňoval vše, kde se zdála být míra zdravého rozumu překročena. Jak on, tak i jeho spolupracovníci se snažili adaptovat příběhy do českého prostředí. Tím získávali možnost lépe prezentovat své vlastenecké názory.²³⁰

Výše zmíněné „Básně o Čarodějnicích, kratochvilné čtení v zimě i v létě, když se člověku nejvíce stejská“ (vydané roku 1794), jsou francouzského původu. Avšak byly upraveny dle německé předlohy. Kramerius dílo vydal ve vlastní úpravě, kde převyprávěl čtyři pohádkové příběhy. Pokus o umístění cizího námětu do české krajiny provedl ve spise „Rybcol na Krkonošských horách, nebo zakletý a vysvobozený princ“ (1794). Zde zpracoval prostonárodní látku a dobové živly. Prokop Šedivý téhož roku sepsal původní staročeský rytířský příběh „Mnislav a Světivina, aneb: Příběhové prvních obyvatelů okořského zámku“ (1794). Zde podle německého vzoru zobrazil zříceninu hradu Okoře, která se nachází nedaleko Prahy. Kramerius rok poté vydal vlastní úpravu povídky „Čarodějnice Megera, anebo: Okouzlený zámek Pana z Jednorožce“ (1795). Jednalo se o překlad německé Hafnerovy předlohy. Pěkný, ale ne příliš zdařilý rytířský příběh. Kramerius zde přeháněl čarodějnické náměty tolik, až došel k zesměšnění literatury. Její mělkosti si přitom byl dobře vědom.²³¹ Taktéž „Anežka, Sicilská královna“ (1795) byla přeložena z němčiny. V „Arabských pohádkách“ (1795) lze sledovat Krameriovu náklonnost k arabským tématům a také schopnost převyprávět cizí předlohu s vyloučením veškerých obrazů, které odporovaly jeho osvěcenskámu smýšlení.²³² V následujících spisech vystoupila didaktická složka do popředí výrazněji než doposud. Byly jimi „Žert a pravda“ (1796) a „Rozličné povídačky k poučení a obveselení“ (1808, vydány krátce po Krameriově smrti). Poslední zmíněný spis obsahoval sedm příběhů, na jejichž konci bylo připojeno krátké poučení pro čtenáře.²³³

²³⁰ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 194.

²³¹ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 21.

²³² FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. s. 931.

²³³ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 21.

4.6 Cestopisy

V devadesátých letech 18. století Kramerius přešel k vydávání českých cestopisů. Ty byly vždy velmi ceněné. Patřila k nim řada vyprávění popisujících exotické krajiny. Cestopisy se prolínaly s pohádkami (moralizující verze pohádky „Tisíce a jedné noci“ v českých zemích vyšla pod názvem „Arabské pohádky“), které představovaly podstatnou část folklórní kultury. Dobrodružné příběhy měly bavit i vychovávat. Zeměpisná líčení, která byla často spojena s dobrodružnými příběhy, měla již v literatuře veleslavínského období svou tradici.²³⁴ Kramerius v novinách psal o událostech v cizích krajích. Často při těchto příležitostech popisoval i zemi, její historii, kulturu obyvatel i její společenské zřízení. Ač Kramerius nebyl cestovatelem, poznatky o cizích krajích čerpal ze zahraniční cestopisné a zeměpisné literatury. Takové spisy tehdy vycházely v Norimberku a ve Výmaru.²³⁵ Texty tvůrčím způsobem Kramerius upravoval tak, aby byly přístupné a srozumitelné jeho čtenářům.

Prvním cestopisem v knižní podobě, vydaným v „České expedici“, byl již zmíněný spis „Jana Mandyvilly, znamenitého a vznešeného rytíře Cesta po světě“ (1796). Později vyšla knížka „Jana Smitha, kapitána anglického pravdivé příhody po cestách, kteréž vykonal v čtyřech dílech světa“ (1798). Kramerius připomínal důležitost a nezastupitelnost cestopisné literatury pro osvětovou činnost v autorské předmluvě: „*Cesty do ciziny jsou velké a znamenité dobrodiní, z četby cestopisů plyne mnohonásobný užitek. A je to četba daleko lepší než hloupé povídačky o Brunlíkovi. Kdybychom neměli starých českých cestopisů, mohli bychom říci, že náš milý pouhý Čech nemá žádné zběhlosti v ostatních dílech světa.*“²³⁶ Poutavě líčené příběhy mořeplavců, poutníků či dobrodruhů byly pro čtenáře velmi přitažlivé. Místo prací převzatých začal Kramerius postupně upřednostňovat původní zeměpisné spisy, které byly především naučné. Částečně původní prací, ovšem s překladem a s úpravami, je cestopisná próza „Ouplné vypsání Egypta, jež leží ve třetím dílu světa Africe“.²³⁷ Roku 1802 ji Kramerius nejprve vydal jako novinovou přílohu v „Pražském poslu“. Knižka začíná „Rozmlouváním mezi Pražským poslem a hospodářem Lipanem“. Je psána formou dialogu. Čtenáři se prostřednictvím přátelského rozhovoru dovídají o vzdálených

²³⁴ VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. s. 217.

²³⁵ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 197.

²³⁶ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 24.

²³⁷ FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. s. 932.

cizích krajích.²³⁸ Vše bylo napsáno jednoduchou a přístupnou formou. Pro její velkou oblibu byla roku 1803 vydána knižně.²³⁹ V témže roce vyšlo ještě „Historické vypsání velikého mongolského císařství v druhém dílu světa Asii“. Hned poté v „České expedici“ vyšlo dobrodružné líčení z dějin objevných plaveb „Historické vypsání, kterak čtvrtý díl světa Amerika od Kolumbusa vynalezena byla“ (1803). I toto vypsání nejprve vyšlo v „Pražském poslu“, tedy jako příloha „Krameriových novin“. O rok později vyšly ještě „Druhý díl Indie, to jest vypsání mnohých království a krajin, jenž na druhém Indickém poloostrově v Asii leží“ (1804) a „Cesta do Arabie a do země Svaté, jinak Palestiny“ (1804).²⁴⁰

Kramerius usiloval o to, aby jeho čtenáři získali ucelený přehled o světě. O Austrálii pojednal Kramerius v druhém díle svého souboru „Přítel lidu“ (1806 – 1807). Svá zeměpisná líčení doplnil „Zprávou o pátém dílu světa“, přehledným „Geografickým vypsáním Evropy“ a posléze „Krátkým vypsáním Afriky“. Další cestopisná líčení již vydat nestihl. Jeho osvětovou práci mu zmařila smrt. Krameriem vydané cestopisy i zeměpisná líčení byly jedněmi z nejoblíbenějších prací, které v „České expedici“ vyšly.²⁴¹ Významnou měrou přispívaly k lidové osvětě. Byly psány jednoduchým jazykem, nezkrusovaly a obsahovaly významné didaktické poznatky.

4.7 Nové kalendáře tolerancí

Hospodářsko-naučná a osvětová literatura se ke čtenářům dostávala také prostřednictvím Krameriových „Nových kalendářů tolerancí pro veškeren národ český katolického i evangelického náboženství“. V tomto směru do jisté míry navázal na kalendáře od Abrahama Fischera, které byly vydávány v Praze od roku 1714.²⁴² Jak již bylo zmíněno, první svazek „Nového kalendáře tolerancí“ vyšel již roku 1787, ještě za Krameriova působení v „Schönfeldských novinách“. Jeho vydávání trvalo až do roku 1798. Tyto kalendáře byly velmi oblíbené a rozšířené tak, jako málokterý tisk. Kramerius svými kalendáři podporoval a vyzdvihoval náboženskou toleranci.

²³⁸ *Ouplné vypsání Egypta, jenž leží v třetím dílu světa Africe, v němž se vypisuje vše co jest pamětihodného a podivného v té veliké zemi.* Praha, II. vydání, 1816.

²³⁹ Krameriova rodina pro velkou oblibu knížku vydala znovu roku 1816, a to v nezměněné podobě.

²⁴⁰ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa.* s. 22.

²⁴¹ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius.* s. 24.

²⁴² NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 201.

Napomáhal sblížení lidí obou vyznání. To zdůrazňoval i ve svých novinových zprávách, týkajících se vydávání nových kalendářů. Již jejich název „pro veškeren národ český katolického i evangelického náboženství“ jasně vystihoval jeho cíle. Kalendáře byly rozšířenější než noviny, neboť venkovský čtenář v nich našel jak praktické rady a návody, tak i zdroj zábavy. V „Krameriových novinách“ byl „Nový kalendář tolerancí“ také zmiňován a propagován. Souvislost kalendářů a „Krameriových novin“ je velmi blízká. Obě význačné práce mají mnoho společných rysů, vzájemně se prolínají a doplňují.

Náplň „Nových kalendářů tolerancí“ byla značně rozmanitá. Jednalo se v podstatě o celoroční příručku, jejíž upotřebitelnost nekončila s kalendářním rokem. Z této studnice rad a poznatků mohli čerpat i další generace. Částečně jsme se s kalendářem seznámili již ve druhé kapitole, proto si jej nyní jen připomeneme. Úvodní část obsahovala kalendárium katolických a protestantských svátků. Poté následovaly předpovědi počasí, které se řídily dle stoletého kalendáře. Předpověď byla rozepsána na jednotlivé měsíce. V prvních ročnících Kramerius otisk na pokračování toleranční patent a nařízení s ním související. Součástí byl také stručný přehled událostí za uplynulý rok, určený těm, kteří neodebírali noviny. Dodejme, že kalendář byl velmi levný, což bezpochyby jeho oblíbenost zvyšovalo. Stával pouhých deset krejcarů, dvacet krejcarů pak v tuhé obálce.²⁴³ Přehledy byly obsáhlejší hlavně v dobách bohatých na válečné a politické události. Přesto nic z toho nezměnilo původní záměr, za kterým byly kalendáře vydávány - šíření osvěty prostřednictvím hospodářských, lékařských a domácích naučení. Často v nich vycházely i kratší zábavné povídky. Doplňme, že povídky obsahovaly výraznou složku didaktickou. Hlavně v tématech hospodářství a zemědělství. Kramerius se poměrně podrobně věnoval radám při chovu dobytka. Obsáhle vysvětloval jak se o dobytek starat a jak léčit jeho nejběžnější nemoci. Zároveň bojoval proti pověrám o babských metodách zaříkávání a očarovávání zvířat. Přirozené přírodní dění objasňoval v části „Naučení o přirozených věcech“, kde Kramerius vyvracel existenci nadpřirozených magických úkazů. Přirozené fyzikální jevy vysvětloval co nejjednodušeji dle poznatků tehdejší vědy. Kalendáře byly tradičně uzavírány přehledy výročních trhů.²⁴⁴

²⁴³ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 25.

²⁴⁴ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 12.

Kalendáře běžně vycházely začátkem listopadu a obvykle byly již po dvou týdnech zcela rozebrány. Při vydání prvního výtisku (1787) byl Kramerius nadmíru spokojen, neboť stačil prodat na dva tisíce výtisků během dvou týdnů. Musel proto nechat dotisknout další. Kalendář na rok 1789 vyšel dokonce ve třech vydáních. Vydání dosahovala běžně několikatisícových nákladů. Pro srovnání, české i německé knihy mívaly náklad nanejvýš několik set výtisků.²⁴⁵ Kramerius v „Závěšku“ poznamenal: „*Můj Kalendář tolerancí v šesti nedělích po třikrát vždy o znamenitém počtu exemplářů tištěn býti musí. Já tu opět opakuji, jak sem již minulého roku o tom vůbec zprávu dal, že v něm naprosto nic takového není, z čeho by se kdo, i ten nejchatrnější člověk uraziti mohl...*“²⁴⁶

4.8 Výchovně vzdělavatelská publicistika

K vydávání naučných knížek přistoupil Kramerius na počátku 19. století. Domníval se, že v této době již dostatečně proklestil cestu kvalitní knize ke čtenáři. Napomáhaly mu v tom knížky zábavné povídkové literatury, cestopisy i kalendáře. Hlavní těžiště Krameriovy výchovně-vzdělavatelské publicistiky bylo především ve třech pracích – „Večerní shromáždění Dobrovické obce“ (1801), dále „Dobrá rada v potřebě, aneb: Vypsání života Davida Opatrného“ (1803) a již zmiňovaný dvoudílný „Přítel lidu“ (1806 – 1807). Poznatky a poučení Kramerius čerpal ze soudobých odborných příruček. Ty vycházely hlavně v němčině. Pro lepší srozumitelnost používal, tak jako například při zeměpisných popisech, formu rozhovoru. A to jednak mezi vesničany, sousedy, farmáři či učiteli. Tyto skupiny lidí si vybíral z jediného důvodu – náležely k nejvlivnějším vrstvám na venkově. Tímto způsobem Kramerius dokonale dokresloval své osvícenské ideály. Prezentoval se jejich pomocí jako filantrop. Do úst svých postav vkládal ona poučení. Vybízal čtenáře k péči o děti, chudinu a věnoval se i dalším neméně důležitým tématům. Tyto volně psané stati, na nejrozumnější témata, vycházely původně jako příloha „Krameriových novin“. Později byly autorem shrnuty do jednoho svazku.²⁴⁷ Jejich hlavní úloha zůstala vždy buditelská.

²⁴⁵ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 203.

²⁴⁶ *Krameriusovy noviny*, Praha, 1789, č. 10. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. s. 203.

²⁴⁷ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 26.

Kramerius v předmluvě napsal: „*Dopustíme-li nedbalostí svou, aby někdy jazyk náš vyhlazen byl, nebudeť jináč, než že tím co jsme, národem českým býti přestaneme, a časem v národ docela jiný a cizí se proměníme.*“²⁴⁸ Kramerius v osvětových publikacích přinášel mnoho poznatků také z oblasti pěstování a ošetřování plodin, rad pro domácnost či naučení pro hospodyně a kuchařky.

Přímou souvislost s „Večerním shromážděním“ má „Dobrá rada v potřebě, aneb: Vypsání života Davida Opatrného“. V kapitolách vycházejících na pokračování jako čísla „Pražského posla“, se Kramerius opět vrátil do vesnického prostředí. Jednalo se o poměrně ucelené příběhy. Vybral si postavu selského čeledína Davida. Tato postava rozmlouvala se sousedy. Psaná forma byla velice pestrá. Obsah knihy je pokračováním Krameriova osvětského smýšlení. Poučení, v knize obsažená, se věnují hospodářství, školství či dobrému uspořádání obce. Kramerius zde vyzdvihoval a prezentoval pilnou práci jako hlavní tvůrkyni všech správných hodnot.²⁴⁹ Selský stav se v soudobých publikacích označoval jako stav nejdůležitější a nejstarší. Byl povolán k tomu, aby živil všechny ostatní. Jan Rulík tuto myšlenku rovněž podporoval.²⁵⁰ Chvála sloužila k posilování sebedůvěry poddaných. Zvyšovala zájem rolníka o práci a vyzdvihovala jeho počiny mezi ostatními vrstvami společnosti. Tím rovněž napomáhala mírnit třídní rozpor mezi šlechtou a poddanými. „Dobrá rada v potřebě“ byla prvním pokusem o románový příběh z vesnického soudobého prostředí. V popředí však nebyl děj, ale osvětové poslání.

Poslední prací z této oblasti života byl dvousvazkový „Přítel lidu“. Byl přijat jako čítanka pro nejprostší čtenáře. Kramerius napsal: „*Při práci této můj hlavní oumysl jest, což v moci vtipu mého zůstává, sprostší lid poučiti a povyraziti. A poněvadž vím, že taková věc u největší částky čtenářů, aneb aspoň u dětech a čeládky jejich bezevšeho užitku a platnosti nabývá: ... samé příklady, příběhy a historie buď pravdivé aneb vtipně smyšlené, z kterýž by ctnosti, šlechetnosti, rozšafnosti a pravé moudrosti docházeli.*“²⁵¹ Praktická aplikace široce pojaté zemědělské osvěty se však potýkala s řadou problémů. Venkovský lid žil pod vlivem feudálních vykořisťovatelů a od

²⁴⁸ *Večerní shromáždění Dobrovické obce. Aneb Prospěšná naučení, vedle kterýž jeden každý všemu dobrému se poučiti, před mnohou škodou se vystříhati, i také rozličných na světě paměti hodných věcech známosti nabýti může.* Praha, 1801. In: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* Praha: Melantrich, 1973. s. 347.

²⁴⁹ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius.* s. 26.

²⁵⁰ NOVÁK, Jan V., NOVÁK, Arne. 5. *Přehledné dějiny literatury české.* s. 246.

²⁵¹ *Přítel lidu. Knižka k poučení a vyrazení.* Praha, 1806.

devadesátých let 18. století byl zmáhán i množstvím válečných útrap. Poddaní často neměli dostatečné prostředky pro realizaci modernějších a lepších způsobů obdělávání půdy. Dalším problémem byly zakořeněné tradiční zvyklosti. Někteří zkrátka odmítali přijímat nové metody práce a raději důvěřovali odkazům svých předků. Letité postupy byly sice méně efektivní, ale osvědčené a po generace používané. Feudální vztahy brzdily zemědělský pokrok, a to až do revoluce 1848 – 1849.

Kramerius se ve své práci věnoval i mladé generaci, kterou vnímal jako budoucnost národa. Osvobozující sílu rozumu doplňovaly snahy o výchovu lidu i mládeže. Usiloval o literaturu pro mládež již od roku 1790. V „Závěšku“ svých novin uveřejnil oznámení: *„Pánům Duchovním všem vůbec, i Pánům Učitelům školním, kteříž sobě na svém mateřském jazyku záležiti dají, známo se činí, pokud by oni co k dobrému zvedení a vychování České mládeže bud' v příbězích pro dítku příhodných, aneb v jiném dobrém mravném naučení, pracovati chtěli; tedy já níže psaný takové jejich vypracování v jednu knihu shledám, a pak pod jistým titulem sám svým nákladem na světlo vydám.“*²⁵² Neznámý školní učitel Krameria upozornil na Robinsona. Po jistých problémech s překlady vyšel „Mladší Robinson“ až roku 1808, tedy již po Krameriově smrti. Jednalo se o překlad německé předlohy knihy Daniela Defoe (1660 – 1731). K pedagogickým účelům práci upravil Joachim Heinrich Campe (1746 – 1818). Již dříve vydanou Rulíkovu úpravu „Cvičení dítek jednoho každého stavu“, původně opět od Campeho, vydal Kramerius roku 1792.²⁵³ Otázce výchovy se Kramerius věnoval i ve „Večerním shromáždění Dobrovické obce“ a v „Dobré radě v potřebě“. Roku 1805 připravil a vydal „Zrcadlo šlechtnosti pro mládež českou“. Tato publikace byla určena mladým čtenářům. Nalézaly se zde základní životní poučky, vycházející převážně z všeobecně platných principů křesťansky pojaté morálky. Rok poté vyšly další dvě práce pro mládež. Tentokrát šlo spíše o publikace zábavného charakteru – „Veselí a smutní příběhové nezkušených dítek, počestné české mládeži k naučení a výstraže“ a „Mravové šlechtných dítek, k bedlivému jich následování naší mládeži české předložení“. Druhá jmenovaná byla volným zpracováním německé předlohy. Kramerius mládež nabádal především k pilnému učení a poctivé práci. Poučoval je o ctnostech života. Rovněž je nabádal, aby milovali své rodiče, zemi a mateřský jazyk. Na rodiče

²⁵² *Krameriusovy císařské královské pražské poštovské noviny*, Praha, 12. června 1790, č. 24.

²⁵³ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 28.

apeloval výzvami, aby výchovu dětí nezanedbávali a umožnili jim co nejlepší vzdělání.²⁵⁴

4.9 Noviny a „Česká expedice“ po Krameriově smrti

O Krameriově osobním životě existují, kromě základních dat, jen velmi omezené zmínky. Neexistuje žádný soudobý portrét, byť se jednalo o vskutku významnou osobnost počátečního období českého národního obrození. Podle Krameriových potomků se jejich otec nenechal nikdy portrétovat, což je překvapující zjištění. Dle dochovaného svědectví býval Kramerius štíhlé, vysoké postavy. Vlasy míval hnědé, na temeni již trochu prořdlé. Údajně od nošení tupírované pudrované vlásenky s copem, kterou v tehdejší době s oblibou nosila šlechta i měšťané. Chodíval hladce oholen a dominantou jeho tváře byly modré oči. Chodíval oblečen střízlivě, ale podle dobového měšťanského vkusu. Jeho postava byla s přibývajícím věkem stále více shrbená.²⁵⁵

Ač Kramerius sňatkem získal značné finanční prostředky a sám celý život čile provozoval obchod, velkého majetku se mu nabýt nepodařilo. Vydavatelská činnost, kterou provozoval i v nepříznivých časech na konci devadesátých let 18. století, si vyžádala značné finanční oběti. Kramerius musel na činnost „České expedice“ stále více přispívat z vlastních prostředků. Je také pravděpodobné, že ne všichni jeho komisionáři odváděli peníze za prodané knihy poctivě. Prodej novin a levných knih nepřinášel dostatečné finanční prostředky.

Od neustálého čtení a vysedávání u psacího stolu trpěl Kramerius údajně krátkozrakostí. Za stolem býval shrbený, málo se pohyboval a minimálně vycházel ven. Vlivem špatné péče o svou tělesnou kondici začal Kramerius trpět různými zdravotními problémy, které byly způsobeny jednotvárným životem.²⁵⁶ Kolem roku 1807 začal mít vážné zdravotní potíže. Od ledna 1808 byl trvale upoután na lůžko. Zužovala ho hlavně vodnatost plic, choroba jater, otoky nohou, revmatismus a zhoršující se skleróza. Nejvíce se na jeho obtížích podepsal fakt, že se pohyboval výhradně ve skladišti a za

²⁵⁴ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 218.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 222.

²⁵⁶ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 28.

pultem „České expedice“.²⁵⁷ Do posledních chvil však pracoval a i nadále řídil nakladatelství. Tehdy šestnáctiletému synovi Václavovi Rodomilovi diktoval z lůžka texty, určené ke zveřejnění. Jeho práci v expedici obětavě zastávala manželka s pomocí přátel Jana Rulíka a mladého literáta Jana Hýbla (1786 – 1834). Hýbl se angažoval hlavně při korekturách novinových archů.²⁵⁸ Václav Matěj Kramerius zemřel dne 22. března 1808, byl stár padesát pět let. Zpráva o Krameriově smrti hluboce zasáhla české osvícence i venkovský lid. Někteří se dokonce rozhodli navštívit Prahu jen proto, aby se přesvědčili, zda je tato zpráva pravdivá. Pražští i venkovští vlastenci ve velké úctě doprovázeli ostatky Václava Matěje Krameria při poslední cestě na Olšanský hřbitov.²⁵⁹ Byl pochován blízko kaple sv. Rocha (dnešní třetí oddělení druhých Olšanských hřbitovů). Kdysi se nad jeho hrobem tyčil litinový kříž s mramorovou deskou (viz. Příloha G – Hrob V. M. Krameria na pražských Olšanských hřbitovech tehdy a dnes). Deska byla zasazena až později spolkem českých spisovatelů Svatobor.

Dnes Václava Matěje Krameria a jeho syna Václava Rodomila připomíná na Olšanských hřbitovech velký kamenný náhrobek. Z historických pramenů vyplývá, že dřívější náhrobní deska obsahuje chybný letopočet narození V. M. Krameria. Tuto nesrovnalost obsahuje i deska současná. Důvod dnes již nelze zjistit. Spolek českých spisovatelů Svatobor, který se zasloužil o renovaci hrobu, poskytl své vysvětlení. Z vyjádření Mgr. Václava Potočka, jednatele Svatoboru, vyplynula skutečnost, že Svatobor si je tohoto faktu vědom a na nesrovnalost upozorňuje návštěvníky při komentovaných prohlídkách hřbitovů (viz. Příloha H – Vyjádření spolku spisovatelů Svatobor k datu narození V. M. Krameria). Hlavní aktéři renovace Krameriova hrobu již nežijí. Lze se však domnívat, že chybný letopočet byl ponechán z důvodu zachování autenticity. Tuto domněnku však nelze potvrdit.

Knihtiskárna se značně finančně zadlužila. Ani dům, který Kramerius zakoupil pro potřeby nakladatelství, neměl vyřízeny veškeré finanční záležitosti. „České expedice“ se, po Krameriově smrti, ujala jeho manželka Jenovéfa. V tuto dobu vycházely hlavně knihy, které Kramerius stihl připravit alespoň jako rukopisy. Přes veškeré úsilí, které vdova po Václavu Matěji vynakládala, podnik začal velmi rychle upadat. Válečná doba literárnímu životu nebyla nakloněna. České země byly válkou

²⁵⁷ HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. s. 65.

²⁵⁸ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. s. 224.

²⁵⁹ RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. s. 28.

značně unavené a zchudlé. Od roku 1808 vydávala noviny Jenovéfa Krameriová, která dočasně redakci svěřila Janu Rulíkovi a Františku Janu Tomsovi (1753 – 1814). Po roce 1813 se vedení novin ujal Krameriovův nejstarší syn Václav Rodomil. Přes všechnu snahu se mu již nikdy nepodařilo pozvednout noviny k jejich původnímu významu. Od smrti Václava Matěje se název novin často měnil. Pro příklad: v letech 1816 – 1819 nesly noviny název „Krameriusovy cis. král. vlastenské noviny pro veškeren národ slovanský“, později „Noviny“ či „Dopisovatel pro Čechy a Moravany“.²⁶⁰ Roku 1810 nevycházely po dobu půl roku vůbec. Jejich obsah šel kvalitativně strmě dolu. Ani čeština na jejich stránkách nedosahovala požadované úrovně. Za dob Václava Matěje Krameria měly na patnáct set abonentů. Po jeho smrti počet klesl na pouhých pět set. Nutno podotknout, že hospodářská situace se zhoršovala. Pětinásobné zvýšení novinového kolku v roce 1811 zasadilo Krameriovu novinářskému dílu rozhodující ránu.²⁶¹ Jenovéfa Krameriová navíc onemocněla vážnou oční chorobou, která vyústila v úplné oslepnutí.²⁶² V tomto stavu již nemohla podnik vést. Roku 1823 byla nucena prodat novinářské oprávnění rodině ze Schönfeldu. Kramerius svou novinářskou dráhu započal vykonávat právě u Jana Ferdinanda rytíře ze Schönfeldu. Jak víme, nerozešli se v dobrém. Paradoxně se „Krameriovy noviny“, kterých se Schönfeld kdysi oprávněně bál, dostaly opět pod schönfeldská křídla. Od roku 1824 byli vydavateli novin opět Schönfeldové. Noviny však neměly dlouhého trvání, neboť již roku 1825 zanikly.²⁶³ „Českou expedici“ se snažil udržet Václav Rodomil, ale neměl dostatečné podnikatelské zkušenosti ani schopnosti. Z kdysi snad nejslavnějšího knihkupeckého podniku se stal zanedbaný krám s poloprázdnými regály. Krátce po smrti Jenovéfy, které zemřela v roce 1829, se „České expedice“ naplno ujal jindřichohradecký knihtiskař, knihkupec a nakladatel Alois Josef Landfras.²⁶⁴ Patřil k nejvýznamnějším tiskařům 19. století v českých zemích. V Jindřichově Hradci se staral o rodinnou tiskárnu. Při jejím provozu se nechal inspirovat Václavem Matějem Krameriem.

Kramerius neměl přímého literárního pokračovatele. Až v době předbřeznové vlastenci opět navážou na jeho tradici a vytvoří světlejší stránku dějin české

²⁶⁰ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 49.

²⁶¹ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius.* s. 40.

²⁶² NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 225.

²⁶³ BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl.* s. 49.

²⁶⁴ NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius.* s. 225.

žurnalistiky. Václav Matěj Kramerius prokl své novinářské působení tak hlubokým pocitem služby národnímu celku, tak vznešeným pojetím služby pravdě a tak vysokou mravní odpovědností za obsah novin, že se stal skutečným zakladatelem nejúrodnější tradice českého novinářství.²⁶⁵ Na Krameriovu osvětovou a žurnalistickou práci dále naváže obrozenecký básník Václav Bolemír Nebeský (žil v letech 1818 – 1882, přispíval do časopisů „Květy“ a „Česká včela“, redaktor „Muzejníku“), Josef Kajetán Tyl (žil v letech 1808 – 1856, dramatik, novinář a spisovatel působící v „Květech“ a „Vlastimilovi“) či Karel Havlíček Borovský (žil v letech 1821 – 1856, založil „Národní noviny“).

Národní hnutí se od dvacátých let 19. století již rozvíjelo ve velmi složitých podmínkách. Od roku 1809 plnil funkci řídicího ministra zahraničních věcí kníže Klemens Lothard Metternich (1773 – 1859), poté se roku 1821 stal státním kancléřem. Jeho doba je označována jako metternichovský absolutismus. Stěžejním znakem tohoto období byla nově organizovaná cenzura, policie a armáda. Rakouská monarchie vystupovala proti revolučním hnutím v Evropě. Národní hnutí, překračující rámeček kulturně folklórního pojetí, byla považována za možný zdroj politického napětí a za příčinu destabilizace mnohonárodnostního státu.²⁶⁶ Metternich o sobě prohlašoval, že je skálou pořádku. Jeho politika se vskutku nikdy neměnila, jeho zásady byly stále stejné. Odmítal jakékoli kompromisy s revolucí či demokracií. Ve jménu zachování evropské stability byl ochoten popřípadě i vojensky intervenovat. Metternichovský absolutismus svrhla revoluce roku 1848. Toto období nelze jednoznačně hodnotit negativně, neboť Metternich pro dané období našel lepší formu nadnárodního soužití a integrace, než jakou uskutečnily desítky malých evropských národů.²⁶⁷

²⁶⁵ OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. s. 41.

²⁶⁶ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. s. 69.

²⁶⁷ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. s. 206.

ZÁVĚR

V první části, která se věnuje historické situaci v českých a okolních zemích, je řešena otázka politických poměrů a otázka dopadů zásadních císařských výnosů na obyvatelstvo. Nálady, které ovládaly český lid, se často stavěly až na samou hranici poklidu. České země se potýkaly s ozvěnami Velké francouzské revoluce. Později se válka nepřímo projevila i na českém území, když v letech 1799 – 1800 ruské sbory pobývaly v okolí Prahy. Revoluční myšlenky zprvu nacházely sympatie u české inteligence, měšťanstva i osvícenských duchovních. Později je vlastenci v čele s Václavem Matějem Krameriem odmítali, ale prosté lidové vrstvy Francouze obdivovaly. Veškeré naděje však nakonec vyhasly. Bída a válečné útrapy těžce zasáhly všechny obyvatele střední Evropy. Českým zemím hrozila povstání a rebelie. V tento neutěšený čas revoluční nálady mírnil Kramerius svými novinovými texty.

V druhé části jsou shrnuty počátky novinářské činnosti V. M. Krameria. Nalezneme zde jeho prvotní práce včetně jejich významů pro prosté vrstvy společnosti. Od prvních let, kdy Kramerius veřejně publikoval své první novinové pasáže, mírnil jimi rozhořčení uvnitř společnosti. Napomáhal realizaci zásad náboženské tolerance. Vždy byl stoupencem osvícenských panovníků. Veřejně hlásal potřebu respektovat vladaře, který jediný může moudře a zdárně těžkosti vyřešit. V žádném ze svých článků nevybízel ke vzepření se proti vůli panovníka. V. M. Kramerius dále mírnil napjaté vztahy mezi šlechtou a nižšími stavy.

Část třetí se zabývá „Krameriovými novinami“, které národní buditel vydával zcela samostatně. Během přípravy této části bylo nutné prostudovat originály „Krameriových novin“, které vycházely v letech 1789 – 1795. Určité fragmenty textů se nepodařilo dochovat, například některé úvodníky k prvním číslům novin. Ročníky „Schönfeldských“ a „Krameriových novin“ jsou dnes archivovány v knihovně Národního muzea v Praze, jedná se o trezorové záležitosti. Studie předkládá přehled o tématech, kterým se noviny v době počáteční fáze národního obrození věnovaly. S touto látkou předložené dílo dále pracuje a komentuje ji.

Závěrečná čtvrtá část přibližuje podstatu novin od roku 1795 až do smrti V. M. Krameria. Nechybí zde sumarizace osudů novin, které sahají až do roku 1825. Dále se v této části otevírá téma „České expedice“ a jejího praktického přínosu pro

české vlastence. Podrobně se zde hovoří o spisech, které šířily českou národní hrdost i lidovou osvětu. Kolem „České expedice“ se vytvořila skupina vlastenců, v jejímž čele stál V. M. Kramerius. Nakladatelství se stalo centrem veškerého obrozeneckého dění. Vycházely zde knížky lidového čtení, reedice starých českých tisků, četba pro mládež i velmi oblíbené cestopisy. Zcela zvláštní postavení měly „Nové kalendáře tolerancí“. Počty kusů, které se v tehdejší době každoročně prodávaly, byly abnormálně vysoké a taktéž počet abonentů novin byl nadlimitní.

Lze s jistotou prohlásit, že bez novinářské a vydavatelské práce V. M. Krameria by české národní obrození nemohlo dosáhnout takových úspěchů, jakých se mu povedlo získat na přelomu 18. a 19. století. Dnes lze již pouze spekulovat, zda by nastupující generace druhé fáze českého národního obrození mohla naplnit své snahy bez pevných základů, které byly položeny V. M. Krameriem. Byl iniciátorem veškerého národnostního kvasu. Předložená práce dokazuje, že Václav Matěj Kramerius se stal zakladatelem novodobé české žurnalistiky. V novinářském řemesle neměl na koho navazovat, neboť první česky vydávané noviny byly pouhé přepisy německy psaných žurnálů. Dále z předložené studie vyplývá, že V. M. Kramerius nese minimálně stejné zásluhy na formování moderního českého novinářství jako Karel Havlíček Borovský. V populárně-naučné literatuře jsou Krameriovi připisovány mnohem skromnější zásluhy, než jakých skutečně dosáhl.

V národně-buditelských a osvětových kruzích již nebyl V. M. Kramerius jedinou osobností. Vlastenců bylo poměrně hodně, nicméně žádný z nich nebyl ve své práci tak neúnavný a důsledný. Jeho jedinečnost spočívala v celoživotní práci pro český národ a v novém přístupu ke komunikaci s lidovými vrstvami. Způsob rozmluvy se čtenáři volil jednoduchý a srozumitelný. Pro větší přístupnost k venkovským skupinám obyvatel si vybral formu dialogického rozprávění. Do dialogů obratně zařazoval naučné a vysvětlující prvky. Tento přístup volil V. M. Kramerius především v přílohách svých novin a v překladech jím vydávaných spisů. Svou celoživotní práci započal v mladistvém věku a pokračoval v ní nepřetržitě až do své smrti. Ještě ze smrtelného lůžka řídil noviny i „Českou expedici“.

Studie potvrdila úvodní teze a jejich pravdivost dokládá racionálními argumenty. Korektnost potvrzují primární prameny, ze kterých byly čerpány stěžejní poznatky. Pokud byla v práci použita zprostředkovaná citace, pak se jednalo o zcela výjimečný

případ, kdy nebylo možné pracovat s originálními dokumenty. V současnosti se jedná o jeden z nejucelenějších přehledů o V. M. Krameriovi a o jeho zásluhách na poli české vzdělanosti a českého novinářství. Poslední ucelená práce s touto tematikou byla publikována roku 1973. Nemůže proto reflektovat současné žurnalistické trendy. Tato studie je novodobou prací, která byla sepsána s odstupem čtyřiceti let od poslední veřejně vydané práce, s kterou ji lze komparovat. Na jejích stránkách bylo dokázáno, že Václav Matěj Kramerius byl prvním českým realizátorem žurnalistických postupů, které dodnes používají novináři a redaktori z celého světa. Jím užívané metody jsou i ve třetím tisíciletí stále platné a představují nejvyšší novinářské hodnoty zpravodajství.

Předložená studie je jedinečná v ohledu komparace historického a současného pohledu na práci V. M. Krameria v rámci odborných publikovaných prací i v rámci prací vzniklých na Univerzitě Jana Amose Komenského v Praze. V době národního obrození byla Krameriova práce jedinečná svými novátorskými prvky. V žurnalistickém ohledu nebyla do současné doby jeho práce překonána. Má trvalé hodnoty, jejichž korektnost lze posoudit až s určitým odstupem času. Téměř půlstoletí, které uplynulo od publikování posledního odborného díla, umožňuje nahlížet na toto téma z jiného pohledu. Jedná se o novodobé zhodnocení novinářských a redaktorských počínů V. M. Krameria. Studie jeho práci zmapovala v historických kontextech a vyhodnotila z ní plynoucí přínosy pro české novinářství (vysoký standard profesionalizace českého novinářství, vysoká kvalita redaktorské činnosti a striktní dodržování etických zásad). Zároveň byla prokázána nezastupitelná úloha V. M. Krameria při záchraně českého jazyka (především jeho písemné formy) během období germanizace. Stejně důležité bylo i jeho působení v oblasti osvěty a vzdělávání.

Předložená studie vznikla na základě historického výzkumu. Při něm byly použity jak primární a sekundární prameny, tak i další odborná a pomocná literatura. Spolu s první částí, která mapuje období do roku 1788, je tato práce kompletním přehledem o novinářské a vydavatelské činnosti V. M. Krameria. Dílo se věnuje také historické době a reflektuje významné evropské události. Byly osloveny vybrané literární kruhy (například spolek českých spisovatelů Svatobor), které by popřípadě mohly přistoupit k publikaci této studie, či některých jejích částí, v odborných časopisech a sbornících.

Během přípravy této studie byla autorkou práce objevena nesrovnalost na náhrobku Václava Matěje Krameria a jeho syna Václava Rodomila na Olšanských hřbitovech v Praze. Na nynější podobě náhrobku je uvedeno chybné datum narození V. M. Krameria „1759“. Autorka práce požádala o objasnění této nesrovnalosti spolek českých spisovatelů Svatobor, který se zasloužil o renovaci zmíněného hrobu. Odpověď na otázku poskytl Mgr. Václav Potoček, jednatel Svatoboru (viz. Příloha H – Vyjádření spolku spisovatelů Svatobor k datu narození V. M. Krameria).

Zajímavým doplněním předkládané práce by byla komparativní studie novinových textů předcházejících Krameriovo období a také studie textů navazujících. Jednalo by se tedy o texty vydavatele Karla Františka Rosenmüllera a texty Václava Rodomila Krameria. Zajímavým obohacením by byla studie „Schönfeldských novin“, které po určitou dobu vycházely souběžně s „Krameriovými novinami“. Ke zmapování stavu současných základních poznatků široké veřejnosti o prvních novodobých českých novinách by bylo vhodné dotazníkové šetření. Uvedené oblasti přesahují rámec předkládané práce, ale jistě by byly zajímavým rozšířením předložené historické studie.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A PRAMENŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbora. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8

BERÁNKOVÁ, Milena. *Počátky českého novinářství a jeho vývoj v době národního obrození - I. díl*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

BĚLINA, Pavel a kolektiv. *Dějiny Prahy II.: Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Praha a Litomyšl: Paseka, 1998. ISBN 80-7185-143-4

BĚLINA, Pavel. KAŠE, Jiří. KUČERA, Jan. P. *Velké dějiny zemí Koruny české Svazek X*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2001. ISBN 80-7185-384-4

BRABEC, Jiří., JANÁČKOVÁ, Jaroslava., JANKOVIČ, Milan., KREJČÍ, Karel., PEŠAT, Zdeněk a POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury III*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury 2/II K-L: Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0345-2

HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

HERBEN, Jan. *Matěj V. Kramerius osvícenský novinář a buditel*. Praha: Volná myšlenka československá, 1926.

HOJDA, Zdeněk a PRAHL, Roman. *MEZI ČASY... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: Sborník příspěvků z 19. ročníku symposií k problematice 19. století*. Plzeň: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-68-8

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V*. Český Těšín: BARONET & VIA FACTI, 1996. ISBN 80-85890-94-1

JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. 3.vyd. Praha: Panorama, 1983.

- KOČÍ, Josef. *České národní obrození*. Praha: Nakladatelství svoboda, 1978.
- KUTNAR, František. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-833-6
- KUTNAR, František. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*. Praha: Historický klub, 1948.
- KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-252-9
- LEHÁR, Jan, STICH, Alexander, JANÁČKOVÁ, Jaroslava a HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-308-8
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792 - 1848*. Praha: Nakladatelství Libri, 1999. ISBN 80-85983-27-3
- MÍK, Zdeněk a kolektiv. *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Panorama, 1989.
- MUTINSKÁ, Klára. *Počátky novinářské činnosti V. M. Krameria*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského Praha. Katedra mediálních studií. Vedoucí práce Otto NOVÁK.
- NOVÁK, Jan V., NOVÁK, Arne. 5. vyd. *Přehledné dějiny literatury české*. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1
- NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973.
- OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. Praha: Nakladatelství Národní práce, 1943.
- RYBIČKA, Antonín. *Život a působení Václava Matěje Krameriusa*. Praha: Pospíšil, 1859.
- URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml, 2000. ISBN 80-902261-5-9

VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Vimperk: Nakladatelství H&H, 2005. ISBN 80-7319-031-1

WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského*. Přeložil M. Churaň. Praha: Ikar, 1996. ISBN 80-7202-050-1

Seznam použitých pramenů

České amazonky, aneb: Dívčí Boj v Čechách pod zprávu Rekyně Vlasty. Podlé Hájkovy kroniky sepsáno od Prokopa Šedivého, Praha, 1792.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 2. ledna 1790, č. 1.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 9. ledna 1790, č. 2.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 20. března 1790, č. 12.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 27. března 1790, č. 13.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 22. května 1790, č. 21.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 10. června 1790, č. 28.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 20. listopadu 1790, č. 47.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 27. listopadu 1790, č. 48.

Krameriусovy císařské královské pražské poštovské noviny, Praha, 4. prosince 1790, č. 49.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 14. května 1791, č. 20.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 9. července 1791, č. 28.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 27. srpna 1791, č. 35.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 25. února 1792, č. 8.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 11. srpna 1792, č. 32.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 15. září 1792, č. 4.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 8. prosince 1792, č. 49.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 9. února 1793, č. 6.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 23. února 1793, č. 8.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 3. září 1796, č. 36.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 20. července 1799, č. 29.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 27. července 1799, č. 30.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 15. března 1800, č. 12.

Krameriусovy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 30. října 1801, č. 40.

Ouplné vypsání Egypta, jenž leží v třetím dílu světa Africe, v němž se vypisuje vše co jest pamětihodného a podivného v té veliké zemi. Praha, II. vydání, 1816.

Přítel lidu. Knížka k poučení a vyražení. Praha, 1806.

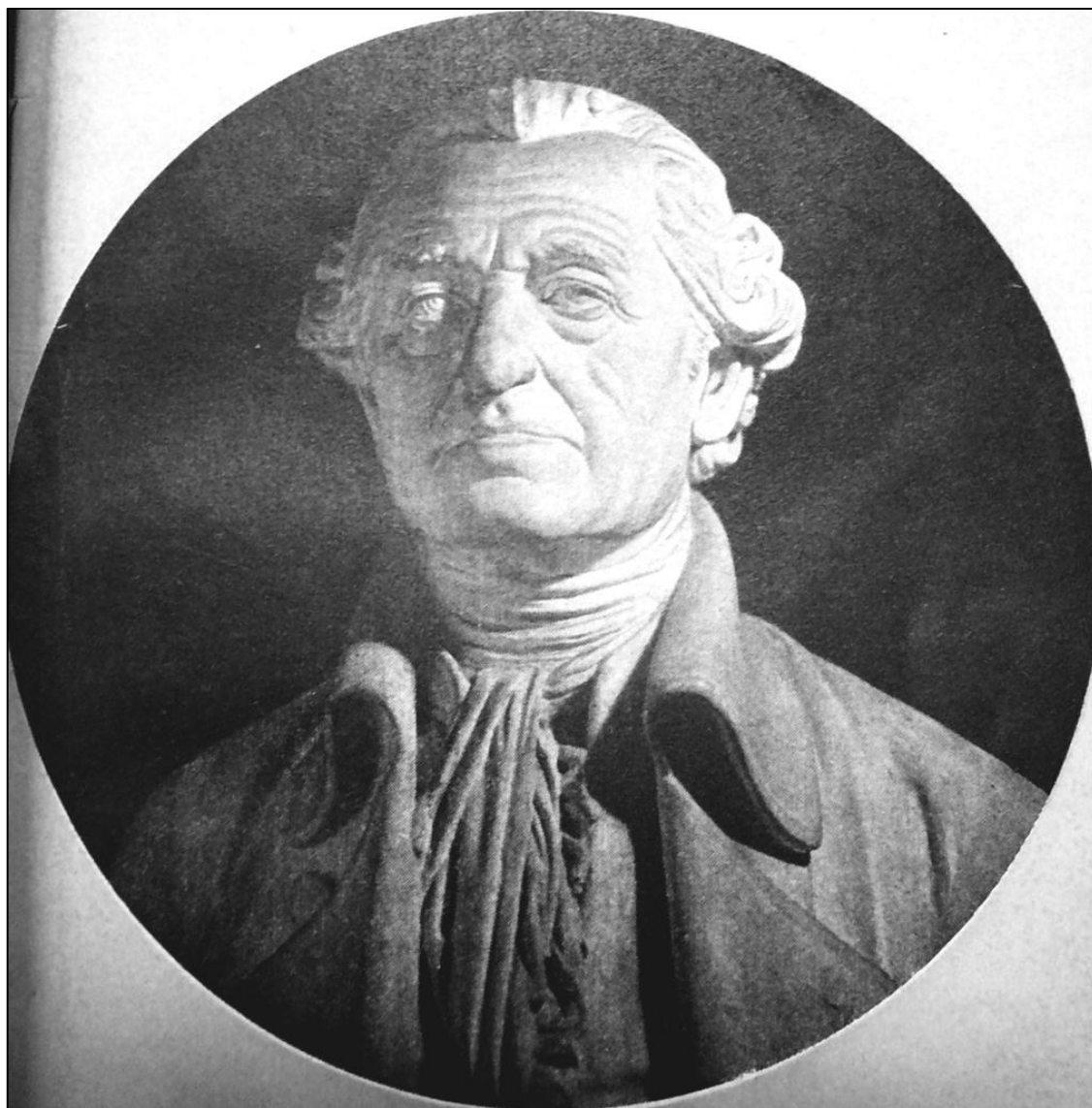
Schönfeldské císařské královské pražské noviny, Praha, 15. dubna 1786, č. 15.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Busta Václava Matěje Krameria.....	I
Příloha B – Leopold II. a František I.	II
Příloha C – Stavovské divadlo tehdy a dnes	IV
Příloha D – Hlasatel s ozdobnou hlásnou trubkou.....	V
Příloha E – Dům „U Zlatého půlkola“ a „U tří stříbrných růží“	VI
Příloha F – V „České expedici“	IX
Příloha G – Hrob V. M. Krameria na pražských Olšanských hřbitovech tehdy a dnes .	X
Příloha H – Vyjádření spolku spisovatelů Svatobor k datu narození V. M. Krameria	XII

Příloha A – Busta Václava Matěje Krameria

Podobizna je snímkem Krameriovy busty, která je dílem Gustava Zouly.

Zdroj: OSVALD, Václav. *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*.

Praha: Nakladatelství Národní práce, 1943. obálka

Příloha B – Leopold II. a František I.

Portrét Leopolda II. (vládl 1790 – 1792). O šest roků mladší bratr a nástupce Josefa II.

Zdroj: HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* Český Těšín: BARONET & VIA FACTI, 1996. s. 125. ISBN 80-85890-94-1

Ilustrace: Vladimír Novák

Portrét císaře Františka I. (vládl 1792 – 1835). Nejstarší syn Leopolda II. a jeho nástupce.

Zdroj: HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí V.* Český Těšín: BARONET & VIA FACTI, 1996. s. 145. ISBN 80-85890-94-1

Ilustrace: Vladimír Novák

Příloha C – Stavovské divadlo tehdy a dnes

Tylovo (Nosticovo, Stavovské) divadlo. Sépií lavírovaná kresba tužkou V. Morstadta z r. 1830.

Zdroj: JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. 3.vyd. Praha: Panorama, 1983. s. 245.

Soudobá fotografie

Příloha D – Hlasatel s ozdobnou hlásnou trubkou

Krameriův symbol na úvodní stránce novin. Již roku 1719 používal Karel František Rosenmüller v prvních českých novinách „Český Postilión neboli Noviny české“ symbol jezdce s novinami.

193

Kramériusovy
Čís. král. Vlastencké Noviny.

Roku 1795. Pro. 23.
V Sobotu dne 6 Června.

Sedmý roční běh.

S nejvyšším císařským královským povolením.

Z Hřgu 19 máge. Gest znáz mo z předešlých zpráv; že odedne 11 toho každodenně reprezentanti francouzského národu Oyes a Kaybel v přítomnosti ostatních čtyř reprezentantů v francouzské armády w této zemi, a nášši čtyř depu tyrowanj w radě seděli, a mezy sebou o to gjednali, aby přátelská smlauwa a narownánj mezy oběma národy vgezdánno a zawčeno bylo. Dne 14, a zvláště dne 15 roznesla se powěst, že negen nic dobrého pro Hollendry vgezdánno býti nemůž, nybrž že také giž ná rada přetržena gest, strže což lid zde onde ročal se bavit, a kdož gsau při straně Hollandského Niskodržicého Prynce z Oranyen, wečegně radost swau okazowali. Teprw dne 15 w wečer, a obzvláště dne 16 ráno do cela giné zpráwy se roznesly. Depu tyrowanj wsecko w neywětšj tagnosti drželi, a teprw w 11 hodin před posledním zase w radě zasedli. Kada ta irwala až do 3 hodin způlnocy, kdežto potom dne 17 ráno oznámeno gest, že smlauwa o pokog a aliancy oba národové, totiž z strany francouzské reprezentanti Oyes a Kaybel, a z strany Hollandské depu tyrowanj Paulus, Esterwenon, Maréq Paus a Huber, mezy sebou zawčeli a podepsali, podle křežto smlauwy swobodná francouzská obec Hollandské kráginy za swobodnou obec uznává, a rukogmjm gest, že nazpotom wždycky sama pro sebe a bez

wrtchj,

Zdroj: Krameriůvy císařské královské vlastenecké noviny, Praha, 6. červen 1795, č. 23.

Příloha E – Dům „U Zlatého půlkola“ a „U tří stříbrných růží“

V domě „U Zlatého půlkola“ (435 / 21) v Michalské ulici na Praze 1 měla v letech 1790 - 1792 sídlo Krameriova „Česká expedice“. Také v současné době je zde knihkupectví, které navazuje na Krameriovu tradici vydáváním bibliofilských výtisků.

Soudobá fotografie

Dům „U tří stříbrných růží“ na rohu Dominikánské (dnes Husovy) ulice a Jalovcové ulice v Praze na Starém Městě, sídlo Krameriovy „České expedice“. Langweilův model Prahy z let 1826 – 1834 ukazuje dům tak, jak vypadal za Krameriova života.

Zdroj: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. obr. příloha

Dům „U tří stříbrných růží“ (232 / 1), roh Husovy a Jalovcové ulice v Praze na Starém Městě.

Soudobé fotografie

Příloha F – V „České expedici“

V Krameriově „České expedici“ – ilustrace A. Kašpara v II. díle Jiráskova románu „F. L. Věk“.

Zdroj: NOVOTNÝ, Jan. *Václav Matěj Kramerius*. Praha: Melantrich, 1973. obr. příloha

Příloha G – Hrob V. M. Krameria na pražských Olšanských hřbitovech tehdy a dnes

Hrob V. M. Krameria a jeho syna Václava Rodomila na Olšanském hřbitově v Praze. Na snímku vidíme litinový kříž, který byl typický pro vesnickou architekturu 19. století. V 18. století byly běžné prosté dřevěné kříže.

Zdroj: Snímek této podoby náhrobku se zachoval ve fotoarchivu Akademie věd – jeho autorem byl B. Vavruška.

Soudobá fotografie

Původně se na vrcholu náhrobku nacházel kamenný kříž (na snímku jej můžeme vidět vpravo dole u paty náhrobku). Pravděpodobně byl hrob poškozen vlivem povětrnostních podmínek.

Příloha H – Vyjádření spolku spisovatelů Svatobor k datu narození

V. M. Krameria

Václav Matěj Kramerius se narodil roku 1753. Na náhrobku je uveden chybný letopočet „1759“. Tuto nesrovnalost v následujícím přepise vyjádření spolku českých spisovatelů Svatobor přibližuje Mgr. Václav Potoček, jednatel Svatoboru.

Na snímku vlevo vidíme původní podobu náhrobní desky, snímek vpravo dokumentuje její současnou podobu.

Přepis e-mailové komunikace:

Původně měli V. M. Kramerius a jeho syn Václav Rodomil na společném hrobě na Olšanech jen kovový kříž a mramorovou desku. Snímek této podoby náhrobku se zachoval ve fotoarchivu Akademie věd – jeho autorem byl B. Vavruška.

Spolek Svatobor ukončil z ekonomických příčin činnost roku 1970 a znovu ji navázal až roku 1990. Zasloužili se o to členové Klubu Za starou Prahu, když jeho tehdejší místopředseda Ing. František Petroušek (poté předseda obnoveného Svatoboru) vyvinul roku 1974 iniciativu k akci, která svým obsahem odpovídala i jednomu z poslání Svatoboru (která mu dal již jeho zakladatel František Palacký roku 1862), totiž udržování a uctívání památky zemřelých velikánů a zasloužilých osobností české kulturní historie.

Tou iniciativou byla obnova historických částí Olšanských hřbitovů – především jejich II. oddělení jako pohřebiště prvních generací národních buditelů. Hřbitov byl zbavován náletových, parazitních porostů, byly čištěny a obnovovány náhrobky – ale velmi mnohé byly poškozené do té míry, že jejich záchrana nebyla možná.

Tak došlo i na hrob V. M. Krameria. V té době se nedalo restaurovat nic z jeho původní podstaty, ale podařilo se objevit jeho původní podobu – to je onen snímek v příloze. Dobrovolníci obnovy tohoto hřbitova proto přenesli na jeho místo náhrobek, výtvarným pojetím odpovídající počátkům 19. století, který byl na jiném, zcela neidentifikovatelném hrobě, tedy bez nápisů, ale v dost obstojném stavu. Na tento náhrobek byl vyveden nápis ve znění, které odpovídalo nápisu na původní desce, a jak se můžete přesvědčit, na ní byl zřetelný letopočet „1759“.

Hlavní aktéři tohoto počínu již nežijí: Ing. František Petroušek (1914 - 1993) a Alois Vanoušek (1914 – 2008), proto nemohu spekulovat, proč zachovali ono chybné datum – neboť oba byli velmi sečtělí a jistě tento rozpor znali.

Nevím, zda nebyli vedeni zásadou zachování autentičnosti původních podob památek, jako tomu je například ve dvou případech na Vyšehradském hřbitově, kde jsem na takovém přístupu osobně účasten: Na náhrobku K. H. Máchy je datum jeho úmrtí 5. listopadu (1836), ač zemřel až 6. listopadu. (Příčina této záměny je známa, ale nebudu ji zde rozvádět.) Má tedy podobu, jakou měl již roku 1846, kdy jeho zřízení inicioval a český nápis stanovil Karel Havlíček. Druhým je nápis jména Emy Destinnové na ústředním pomníku hrobky Slavín, kde je vynecháno jeden grafický (nikoli však zvukový) znak – je tam vytesáno „Destinová“. I zde má ponechání chyby svůj konkrétní důvod. I po restaurování těchto památek zachováváme původní tvary, a rozporné věci komentujeme jen v průvodcovské literatuře a při osobním výkladu návštěvníkům.

Mgr. Václav Potoček, jednatel Svatoboru

Přepis e-mailové komunikace ze dne 30. ledna 2013

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Klára Mutinská

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: prezenční studium

**Název práce: V. M. Kramerius a jeho Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny
v době českého národního obrození**

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 94

Celkový počet stran příloh: 13

Počet titulů českých použitých zdrojů a pramenů: 32

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů a pramenů: 0

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: PhDr. Hugo Schreiber